

LŐRINCZ L. LÁSZLÓ
DZSINGISZ KÁN

© Lőrincz L. László, 1991

TARTALOM

ELŐSZÓ

A NOMÁDOK ÚTJÁN

ÚT A SEMMIBŐL

A LEJTŐN FELFELÉ

SZÖVETSÉGBEN MINDENKIVEL, MINDENKI ELLEN

DZSINGISZ BIRODALMA

VIHARFELHŐK ÁZSIA FELETT

DZSINGISZ KÁN ÖRÖKSÉGE

ELŐSZÓ

Kevés vitatottabb személyisége van a történelemnek, mint Dzsingisz kán. Neve hovatovább egyet jelent a kegyetlenséggel, az esztelen vérengzéssel, a szadizmussal, egyet jelent a rombolással, a népirtással, a vandalizmussal. Ugyanakkor évszázadokon át Dzsingisz nevével zászlaján harcolt a mongol nép függetlenségéért a mandzsu hódítók ellen. Dzsingisz nevét még napjainkban is babonás tisztelet övezi, bár a nagykán alakja egyre messzebbre tűnik a legendák ködében.

Dzsingisz történelmi szerepének az értékelése nem egyszerű feladat, mivel bármiféle objektív igazságkeresés jegyében sem tudunk megfelelkezni a vérnek és könnynek arról a tengeréről, amely a hódítások nyomán tört fel Ázsia földjéből. A legszükszavúbb keleti krónika fejezetei is hemzsegek a hullahegyektől és a fehérre száradt csontvázak halmaitól. A mongol seregek nyomában éhínség és döghalál pusztított. A hódítások után azonban új államok születtek, melyek sajátosan egyesítették magukban a letelepedett népek szorgalmát a pusztalakók dinamizmusával. Az is sajátossága még a tragikus események elemzéseinek, hogy szinte kivétel nélkül nem mongol források alapján készültek, melyek tudatosan színezik az események valóban kegyetlen vonásait, s olyan rémtetteket is a hódítóknak tulajdonítanak, amelyek valójában meg sem történtek.

E könyv elsősorban mongol forrás - *A Mongolok Titkos Története* - alapján tárgyalja a nagykán életét s a mongol birodalom kialakulásának kezdeti szakaszát. Igyekszik néhány kérdésre választ keresni, amelyek még máig is vitatottak: mi volt az oka a hódításoknak, valóban létezik-e a legendás nomád kegyetlenség, mint a mongol néplélek alapvető vonása stb. Igyekszik objektívan értékelni a történeteket, nem feledkezve meg a valóban tragikus eseményekről, de kritikával fogadva a mohamedán források nyilvánvaló túlzásait is. Igyekszik - már amennyire az egyáltalán lehetséges - megrajzolni Dzsingisznak, az embernek a portréját a legendák Dzsingiszéé helyett.

A műhöz alapvető forrásként használtam fel *A Mongolok Titkos Története* szövegkiadását (A Mongolok Titkos Története, Mongol Nyelvemléktár III. Közzéteszi Ligeti Lajos, Budapest 1964 és Rasid ad-Dín krónikáját [Rasid-ad-Dín, Szbornyik letopiszej, Tom I, knyiga vtoraja, Moszkva-Leningrád 1952]). A Kína elleni hadjárat leírásában elsősorban O. Franke Kínatörténetére támaszkodtam (O. Franke, Geschichte des chinesischen Reiches, IV. Band, Berlin 1948), míg a Turkesztán elleni támadás részletes történetét V. V. Bartold nyomán dolgoztam fel (V. V. Bartold, Turkesztan v epohu mongoljszkogo nasesztvija, Moszkva, 1963). A felsoroltakon kívül haszonnal forgattam még Franz von Erdmann, Temüdschin der Unerschütterliche, Leipzig 1862, és Pavel Poucha, Die Geheime Geschichte der Mongolen als Geschichtsquelle und Literaturdenkmal, Prága 1956. című könyveit.

Lőrincz L. László

A NOMÁDOK ÚTJÁN

Az Úr 1162. esztendejében éppen olyan békés arcát mutatta a pusztá, mint az elmúlt évtizedekben bármely tavaszon. Március végén, amikor már a napfény valamelyest erősödni kezdett, a frissen cikázó szél is megérkezett, s megduzzasztotta a patakokat. Ott pedig, ahol a zöld fű helyett a pusztá fekete földje vagy az agyag és homok sárgája gyászolta az elmúlt télen kimúlott zöldet, sárga porszemek milliói emelkedtek a magasba, hogy messze földre vigye, s terhétől elgyengülve lehullajtsa őket a szél a fűre, fákra, emberekre vagy a jurtákra.

A patakok repedezett ágya s a dombok északi oldala a korán érkezett meleg ellenére is őrizte a tél nyomait; a sárgásfeketére színesedett, kemény hátú havat és az ártól kimart, meredek parton nőtt füzek ágairól lógó, töredezett, csepegő jégcsapokat.

A pusztá nyugodt arcát mutatta az erősödő tavaszi napnak, amely most, hogy látótávolságba ereszkedett a föld fölé, kíváncsi sugaraival végigpásztázta az ismerős vidéket, melytől a télen olyan messze volt, hogy csak találgathatta a rövidlátó sugarak előtt felbukkanó árnyakból, mi is történik a pusztán.

Az Orhon-parti erdőkbe zajosabban érkezett a tavasz. A kanyargó folyó egész télen át vastag jégpáncélt borított testére, s a mindent elzáró hideg burok fölött még a madarak is megszüntették felderítő repüléseiket, hiszen hasztalan próbáltak volna a jég alól élelemhez jutni. A korán érkezett tavasz azonban megrepesztette a jeget, s amikor a repedések egyre szélesebb résekké tágultak, visszaérkeztek a madarak is, hogy sebes szárnycsapásokkal s a sikeres vagy sikertelen vadászatot értékelő kiáltozással suhanjanak a fehéret kékkel váltó sivatag felett.

A mozdulatlanul álló vagy hanyagul a földre könyökölő kőfigurák sem jegyezték fel ezen a tavaszon semmit zuzmóval borított homokkő agyukba, csak álltak vagy heverték a történelem által földre döntve évszázadok hosszú sora óta. Mindentudó Buddha-mosollyal nézték a megmegújuló s mindig meghaló világot, úgy, mint akik már mindent megértettek, s akik előtt nincs titok többé az idők végezetéig.

Valaha az emberiség hajnalán kerültek ide, a végtelen pusztára. Még akkor, amikor az emberek csak egyetlen istent imádtak: a bronzot. Gyalogos hordák használták őket primitív szertartásaikon, ők alkották saját képükre és hasonlatosságukra, hogy őrizték halottaik hamvait, s hogy hirdessék a Kék Ég alatt az ember dicséretét, aki nemcsak társait vetette alá akaratának, nemcsak a pusztá gyors lábú vadját csalta ravasz törébe, hanem meghódította s szolgájává tette a fémet is.

A bálványok hallották és megmosolyogták azokat a zajokat, amelyeket alkotóik kései utódai okoztak körülöttük. Ők bizonyára megértették, amit talán még ma sem ért senki, hogy honnan jöttek a körülöttük lovukat táncoltató, vezényszavakat rikkantgató s egymás ellen életre-halálra harcoló néptömegek a pusztára, honnan jöttek, s hova tűntek el, mialatt a történelem homokóráján lassan peregték a szemek.

Mozdulatlan arccal, rezzenéstelen tekintettel nézték a csúcsos süvegű hunokat, amint vége-láthatatlan sorokban hajtották szekereiket előbb keletre, majd nyugatra. Ha ismerték volna a csodálat érzését, megcsodálhatták volna a hiungnuk - az ázsiai hunok - hadszervezetét, jurtáik formájának szépségét és belső gazdagságát. Megcsodálhatták volna a hús- és tejételek sokféleségét, az asszonyok ruháját és a férfiak fegyvereit. Részesei lehettek volna győzelmeiknek, tanúi vereségüknek. Tanúi lehettek volna a messzi keleti emberek rémületének, amikor a kémekek hírül vitték császáruknak, hogy az északi barbár pusztákon új világbirodalom született, s a feketésbarna arcú, vágott szemű lovasok nyilaik hegyét s kopjáik öklelő vasát kelet felé

fordítják. Tanúi lehetnek volna a messzi keleti emberek szorgalmának, amikor a semmiből hermetikusan záró, óriási falat hoztak létre, melyet a kései utódok nemzedéke a kínai nagy falnak nevezett.

A fal, mint óriási gát, megtörte a rácsapódó hullámokat, s a visszahulló áradat nyugatnak rontott, hogy az egyre szaporodó hullámtörőkön szelíd fodrokká csendesedjék.

Számukra - a bálványok számára - nincs titok. Ők tudják, amit a késői korok történészei csak találgatnak, hogy a hunok után honnan érkeznek a zsuanszuank, s az ő szétvert töredékeik tűnnek-e fel mint avarok Európában; honnan jönnek szolgálók és későbbi uraik, a türkök - akik tűzimádók voltak -, s honnan vettek új istent maguknak, az örök és változó isten, a tűz mellé, egy újat, amelyet úgy hívnak: betű.

S az ősi bálványok új és veszedelmes vetélytársat kaptak, vetélytársat, mely örök, mint ők. Nincs ugyan emberformája és örök bölcs mosolya, mégis sokkal barátibb ölelésre tárja nem létező karjait a későbbi korok felé, mint amazok, akik mindent tudnak ugyan, de ajkukon csak megvető mosoly játszik a szent szó helyett.

Ezek az új, kőből készült, alaktalan bálványok pedig kar nélkül is ölelnek, száj nélkül is beszélnek. Testükre vésett girbegurba vonalcaik, pontjaik és köreik mindent elmondanak, amit láttak, amit alkotóik láttatni akartak, s amiről azt akarták, hogy ne tűnjön el nyomtalanul, mint az Orhon vizéből születő hajnali köd. Azt akarták, hogy amíg világ a világ, s amíg a tűz lángol és lobog cserjéken és fákön, pajzsok tükrén és kardok vasán, amíg lovasok vágatnak az Orhon és Szelenga partján, ne feledje el senki halandó félni Tonjukuk, Kültegin és Bilge kagán nevét.

A kései korok fia, bár gyönyörködő szívvel hallgatja a kőkolosszusok regéit, lopva és a tudás szomjával szívében keletre is tekint, ahol a kő helyett egy másik anyagot - a papírt - tett élővé, s magát halhatatlanná az ember.

A kőbálványok - ha tudnának beszélni - elmondhatnák, hogy a sárga keleti emberek a nagy fal mögött - bár bezárkóztak, hiszen élni akartak - nem szemlélték tétlenül a látszólag álmos pusztát. Sőt, a népek legzajosabb viharában is kimerészkedtek, bátor katonák, kapzsi kereskedők vagy jól megfizetett kémek, hogy ha valamelyikük mégis hazatér életveszélyes utazásáról, jelentést tegyen mindenek urának, a császárnak az északi barbárok erejéről s furcsa, vad szokásaikról.

Aztán a nagy fal sem volt mindig egyformán vastag és meredek. Voltak a falon kapuk is, melyeket a kereskedelem kulcsa nyitott vagy zárt a maga szabályai szerint. Ezeken a kapukon került Szibéria prémje, a puszták állatainak bőre és szőre, a nomádok lova Kínába, s másik irányban így jutott a porcelán és selyem s a selyembe burkolva nemegyszer élő áru is - rabok és rabnők - a pusztára.

A tudás pedig - az értesítések nyomán - egyre gyarapodott, szaporodott. Utazók és kémek, kereskedők és kalandorok mondták tollba a pusztákon vagy a kapuk körül nyert friss ismereteiket a barbárok szokásairól, öltözkészéről, sőt uralkodóik nevét és vezéreik feleségeinek nevét is kikérdezték, s továbbadták a tollnokoknak.

A krónikaírók pedig a kínai dinasztiák évkönyveibe beleszórták a barbárokról nyert értesüléseiket, a fehéréssárga papírra fekete tussal írt sokvonalú írásjegyek vetélytársaivá lettek a méltóságteljes köemlékeknek.

Ahogy szaporodtak a fekete írásjegyek, úgy keltek életre új népek a puszták humuszán, és tűntek el a horizont mögött. A türkök után, akik hátrahagyták az utókor számára rovásba vésett történelmüket, a kitajok bukkantak elő, ugyanolyan titokzatosan és gyorsan, mint a többiek.

S valamilyen szorongató vágytól eltelve, talán az örökkévalóság, az örök élet vágyától hajtva, folytatták ők is elődeik munkáját: óriási erővel köveket gurítottak a pusztára földre, s vésőt csiszoltak, hogy meghódítsák a gránitot. Már nem rovásjelekkel, hanem írástudóik által a kínai jelekből alkotott, máig is megfejthetetlen, bonyolult írásjegyekkel vésték kőbe főembereik tetteit s katonáik harci erényét. Aztán elérték azt, amit csak nagyon kevés népnek sikerült elérnie: meghódították Kína nagy részét, s dinasztiát ültettek a császári trónra, melyet Liaónak nevez a történelem, s amely i. sz. 907-től 1125-ig uralkodott.

A szoros kapcsolat, amely Kínával összekötötte ezt a népet, magyarázza, hogy felirataik többnyire két nyelven, kínaiul és kitajul készültek. A kései korok kutatója érti a feliratok szövegét, hiszen a kínai nyelv már régen feltárta történetének legrejtettebb titkait is, s az avatott szakember nem áll idegenül a kuszának ható, de valójában gondosan megszerkesztett kínai írás sorai előtt.

A kínai szöveg segítségével jelről jelre haladva a kitaj írás is felfedi néhány titkát, hogy újabb és újabb erő kifejtésre serkentse a régi korok szerelmest. Hanyagul ejtett magánhangzók, mély torokhangok állnak össze szavakká, hogy bizonyítékot tárjanak a pusztára lakóinak kései unokái elé: a zsuanszuank s a türkök követői mongolul beszéltek!

S a bizonyíthatóan első mongol nyelvű népet elérte végzete, amely a győzelmet követte, s amely győzelem a kitajok halálos ítéletét hordozta magában. A „kitaj csepp” behullott a „kínai tengerbe”, s megkísérelte a tengert magába olvasztani. Aztán már minden erejével csak arra törekedett, hogy egységét megőrizze, ami ideig-óráig sikerült is, de végül nyomtalanul eltűnt, s alig őrzött meg a történelem mást a győztesek örökéből, mint a kőbe álmódott reményt.

A kitajok azonban nem tűntek el nyomtalanul a nagy fal mögött. Maradtak óvatosabb testvéreik, akik szívesebben éltek a tágas, szabad tereken, mint a népes kínai városok szűk sikátorában. Talán meg is tagadták az előkelő rokonságot, talán le is nézték a selymekben és napernyő alatt páváskodó városlakó távoli rokonokat, akiknek ajkán a durva, de mégis drága anyanyelv helyett mézédesebben pergett az idegen szó. Ők nem cserélték volna fel semmi aranyért, semmi selyemért és porcelánért a tavaszi szél szűrő hidegét, a szárított tevetrágya keserű füstjét s a friss kumisz savanykás, életet adó ízét. Testvéreik öngyilkossága után is tovább őrizték évszázadokon át a kincset, melynek birtokában voltak, óvták a megfejthetetlen feliratok nyelvét, az *anyanyelvet*.

S amikor beköszöntött az új évezred, s a régi aláhullott a semmibe, ismét kisebb törzsek, kisebb embercsoportok vándoroltak a mosolygó kőszobrok előtt.

A mongol nyelv és a mongol kultúra uralomátvétele előtt még átzúgott egy hatalmas vihar Belső-Ázsia felett. Végigszánguldottak rajta a dzsürcsik, s felirataik mellett hátrahagytak Kínában egy újabb dinasztiát, amely felváltotta a kitajokat. 1162 táján azonban már ismét nyugodtak a belső-ázsiai puszták, s csak a kisebb törzsek egymás közötti civódásai törtek meg a csendet.

1162 kora tavaszán a Bajkál-tó még nem vetette le jégruháját, hiszen a hatalmas víztömeg csak májusra melegszik fel úgy, hogy eltűnik róla a jégtakaró, s a sebesen haladó kora nyári felhők visszatükröződhetnek zavartalan kékjében.

A Bajkál-tó hatalmas víztömegével elválasztja egymástól Belső-Ázsia népeit. Az óriás tótól északnyugatra laknak az erdei népek, délre és délkeletre pedig a pusztai népek. E népeket elsősorban nem nyelvi különbségek választják el egymástól, hanem mindennapi életük formája s mindennapi tevékenységük. Az erdei népek legismertebbjei az ojrátok és a burjátok.

Az erdőlakók nem kedvelik a fényt, a puszták végeláthatatlan térségeit, a fű harsogó zöldjét s a kevés fával, lapos dombokkal, apró ligetekkel behintett síkságot. A síkságon védtelennek érzi magát az erdőlakó ember, s búvóhely híján úgy véli, hogy az istenek kiszolgáltatják az ellenség kénye-kedvének. Jobban kedveli az erdők homályos tisztásait, az óriási fák törzse alatt falevelekkel és ágakkal mesterien eltakart fű- és fakunyhókat, a biztonságot adó cserjéseket. Az erdei ember sokkal magányosabb, mint a pusztá embere, egyedül vagy nemzetsége, családja tagjaival jár vadászni, halászni, az asszonyok pedig bogyókat és fanyar gyümölcsöket gyűjtögetnek a bozótosok széleinél. Nem állattartó, kivéve néhány nemzetséget, amelyek a pusztáról húzódtak fel északra, s magukkal hozták a háziállatok nevelésének tudományát; csak ezek tartanak néhány tehenet vagy rénszarvast - inkább a tejéért, mint a húzáért -, hiszen az erdei ember kiváló vadász, ért a csapdák állításához is, s a mindennapi húst szinte tálcán kínálja neki az erdő.

A nemzetségi társadalom keretei között él, egy olyan társadalomban, amelyben a rokoni kapcsolatok még erősebbek a gazdasági kapcsolatoknál. A családok tagjai óvják egymást. A nemzetséget, amely általában több rokon családból tevődik össze, a nemzetség legöregebb tagjai vezetik, az ő szavuk a törvény. Jelentős vagyoni különbségek nincsenek közöttük, a zsákmányból egyenlően részesülnek.

Az erdei ember hiedelemvilága homályos és borongós, mint maga a természet. A hatalmas faóriások tövét ritkán süti a nap, s a csepegő páfrányok és liánok kusza szövevénye mögött - hite szerint - mesebeli szörnyetegek lapulnak, tátott szájjal és kimeresztett karmokkal, hogy a gyanútlan vadászt megöljék, s húsát szétosszák családtagjaik között.

Mesélik, hogy a vadász gyűjtotta esti tábortűznél gyakorta megjelenik a *mó sovó* (rossz madár), gyönyörű fiatal lány képében. Ajkát eltakarva kínai selyemkendőjével, kéri a vadászt: kínálja meg vacsorája maradványaival, akkor hálából vele tölti az éjszakát. Kendőjét egy pillanatra sem veszi el szája elől, félrefordulva eszik, s a vadász kíváncsi kérdésére azt válaszolja, hogy érzékeny torkát félti az éjszakai gomolygó párától.

A gyanútlan vadász a leány ölében álmra dől, s nem sejtí, hogy ebből az álomból nincs többé ébredés. Amint a leány megbizonyosodik arról, hogy „szerelmesét” elnyomta az álom, ledobja arca elől a selyemkendőt, s a hold sápadt fényénél láthatóvá válik rézcsőre, mely hegyes és kegyetlen, mint a ragadozó madaraké. Gyakorlott mozdulattal fúrja az alvó vadász nyaki ütőerébe, s addig szívja a vérét, amíg egy csepp is marad a sápadt áldozatban. Aztán jólakottan pihenni indul, hogy másnap este új tábortűzet s új áldozatot keressen magának.

A pusztá embere nem szereti az erdőt. Idegenül érzi magát a lombkoronák összefüggő mennyezete alatt, amely nem engedi át a nap fényét, bőrét sértik a levelekről aláhulló élősdiek harapásai, lova lába meg-megbotlik az évszázadok hosszú sora alatt kidőlt óriási fákban.

A pusztá embere állattartó. Sok ezerszámba neveli állatait, tejéért, bőréért, húzáért s nem utolsósorban az állatok gyors lába miatt, hiszen a pusztán a közlekedés s az áruszállítás az állatok segítségével történik.

Egész Belső-Ázsiát elárasztják a lovak, juhok és szarvasmarhák csordái. De emellett szép számmal akadnak kecskecsordák, s délebbre, a Góbi sivatag környékén vagy nyugaton, a Hangáj-hegység lejtőin büszkén emelik égnek karcsú nyakukat a tevék.

Történetünk idején a pusztai népek körében a nemzetiségi társadalom végóráit éli, s a rokoni kötelékek - bár még igen sokat jelentenek - már nem az egyedüliek. A nemzetségek régen egyenlő tagjai közül egyesek meggazdagodnak, mások elszegényednek. A társadalmi differenciálódásban nagy szerepe van a természetnek is, hiszen a téli *dzud*, az állatokat sújtó éhínség s az éhínség következtében fellépő tömeges elhullás nem válogat az emberek képes-

ségei szerint. Aki elszegényedik, és állatok nélkül marad, kénytelen elszegődni élelemért és fedélért olyanokhoz, akiknek barmai életben maradtak.

A nemzetségek homogén tömegéből kiemelkednek a gazdagok, akik hatalmat gyakorolnak más, szegényen maradt nemzetségek felett. A gazdagok az urak, akik parancsolnak, a szegények a szolgák, akik engedelmeskednek.

Aztán ott vannak a rabszolgák. A pusztai népek életéhez, mozgékonyságához hozzá tartozik a háború, sőt olyan elválaszthatatlan tőle, mint a jurtától a füst. Háború a legelőterületért, háború a folyóért, a vízért, háború a mások állataiért. A háború vesztesei pedig vagy porladó maradványaikkal javítják a puszta humuszát, vagy pedig jogfosztott s kényre-kedvre kiszolgáltatott áldozatai lesznek győztes uraiknak. Az erdei népek egységével szemben a pusztán kialakulnak a vagyoni különbségeken alapuló osztályok: a gazdagok, a szegények és a jogfosztott rabszolgák osztálya.

A puszta emberének hiedelemvilága is részben az erdei emberétől különböző természeti feltételeket, részben pedig a társadalmi-gazdasági eltéréseket tükrözi. A pusztán is vannak emberfeletti teremtmények, akik az ember megrontására, elpusztítására törnek; ezek a szörnyek azonban nem fizikai éhségüket kívánják az emberrel csillapítani, hanem vagyon utáni éhségüket; elrabolják az embert, hogy szolgáljon nekik, elrabolják az ember lányát vagy feleségét, hogy asszonyukká legyen, elrabolják az ember szolgáit és vagyonát, hogy az ő gazdagságukat gyarapítsa.

A pusztai népek körében a nemzetségi társadalom bomlásával új társadalmi forma van megszületőben, amely vagyoni különbségeken alapszik, s amely létrehozta a vagyoni különbségek révén az egymásnak ellentmondó s egymástól különböző társadalmi osztályokat. Ez a társadalom az állatállomány és a legelőterület magántulajdonára épült, s nomád hűbériségnek nevezi a történettudomány.

ÚT A SEMMIBŐL

Lovaikon szoktak járni, gondolkozni, álldogálni és beszélgetni. Gyermeküket és szolgálóikat nagy szorgalommal tanítják nyilazni. Természetük dölyfös, lázadó, csalárd és szemtelen, hiszen ugyanazt a vadságot nevelik bele az asszonyokba, mint a férfiakba. Mindig hajlamosak idegenek elleni vagy otthoni felkelésre; természettől fogva hallgatók, s készebbek a cselekvésre, mint a beszédre.

(Regino prümi apát Világkrónikájából, i. sz. IX. század.)

Amikor 1162 tavasza beköszöntött Ázsia pusztáira, a Bajkál-tó déli, délkeleti partjától a nagy falig a mongolok, a merkiték, a kereitek és a tatárok legeltették csordáikat.

A tatárok a Kerülen folyó és a rá majdnem merőleges s közvetve beleömlő Halhín-gol által bezárt háromszöget lakták. Mongol nyelven beszéltek, a mongolok családjába tartoztak, annak ellenére, hogy hosszú évtizedeken, de talán évszázadokon keresztül ellenséges viszonyban álltak velük, illetve azzal a néppel, amelyet akkor mongolnak neveztek. Később a tatár nevet átvitték Dél-Oroszország nomádjaira, akik egy része a dicső ősök után tatárnak nevezte magát, és akik vihareként zúdultak az amúgy is súlyos sebektől gyötört Európára. Bár ennek a népmozgalomnak közvetlenül vajmi kevés köze volt a Kerülen folyó tatárjaihoz, mégis ezt az Európa elleni nagyarányú hadi vállalkozást, elsősorban orosz források nyomán, tatárjárásként ismeri a történelem.

A Bajkál-tó déli partján éltek a *merkiték*. Ez a mongol nép volt talán valamennyi között a legnagyobb, de lélekszámára nézve semmi biztosat nem mondanak a krónikák. Annyit tudunk csak róluk, hogy bár a Bajkál déli partján laktak, mégis a parti erdők, ligetek jelentették hazájukat, s a gyenge állattartással szemben inkább a vadászat alkotta létük alapját. Ilyenféléképpen inkább az erdei, mint a pusztai népek közé számíthatjuk őket.

Az Orhontól és a Kerüentől délre, a füves puszták lakói a *kereitek*, bár tiszta mongol nyelvet beszéltek, vallásukban nem követték a mongol törzsek többségét, akik ebben az időben sámánjaik útmutatásai szerint végezték titokzatos szertartásaikat; a hegyek, folyók, fák szellemeit tisztelték; a világ létrehozójának és igazgatójának az Örökkévaló Kék Eget tartották.

A kereitek keresztények voltak, méghozzá nesztorianus keresztények. Kis-Ázsián keresztül jutott el a nesztorianizmus Belső-Ázsia nomádjai közé, török, ujjur közvetítéssel. A kereitek 1007 és 1009 között vették fel Nesztor pátriárka vallását, akit a konstantinápolyi pátriárkai tiszteből az epheszoszi zsinat tett le i. sz. 431-ben, mivel Krisztusban kettős személyiséget tételezett fel: egy istenit és egy emberit.

A nesztorianizmus révén terjedtek el egyes keresztény nevek a mongolok között, s a mongol krónikákban gyakran találkozunk Siremün (Salamon) vagy Kurcsakusz (Cyriacus), Jukunan (Johannes) nevekkal.

Az Orhon felső folyásánál laktak a *najmanok*. Valaha török nyelvűek voltak, de a XII. század táján anyanyelvüket már nagyobb részben elvesztették, s átvették a mongolt, bár még akadtak közöttük szép számmal törökül tudók is. Személy- és törzsneveik a török nyelvű kor emlékét idézik.

Legutoljára hagytuk tulajdonképpen főszereplőinket, a mongolokat. A mongol törzsek az Orhon és a Szelenga folyók vidékén s a Hentij-hegység lábainál nomadizáltak. Eredetileg nem

mongoloknak nevezték őket. Legerősebb és leghatalmasabb nemzetségüket *bordzsiginnak* hívták. A bordzsiginok lassan, módszeresen maguk alá gyűrték a többi, körülöttük vándorló kisebb-nagyobb nemzetséget, s egy hajdani legendás, hatalmas mongol nemzetség nevéből mongolnak kezdték nevezni magukat.

Amikor a merkitek és a kereitek között élő valamennyi nemzetség, törzs és egyéb, részben katonai egység erős törzsszövetségbe tömörült, a bordzsigin nemzetség vezetője, *Kabul* lett, aki a XII. század legelső éveiben mint a törzsszövetség legfőbb uralkodója, felvette a kagán címet, s hogy hatalmát bizonyítsa, több alkalommal rátámadt a kínai végekre.

Észak-Kínában ez idő tájt - a Liao-, azaz a kitaj dinasztia bukásától, 1125-től - az ugyancsak barbár dzsürcsi eredetű Kin(arany)-dinasztia uralkodott. A kínai császárt a mongol források a dinasztia nevéből Altan kánnak, azaz Arany kánnak nevezték.

Kabul utódai közül *Bartan baaturt* kell kiemelnünk. Őt is inkább csak azért, mert fiai közé tartozott *Jiszügej baatur*. Jiszügej baatur és az uralkodó család a bordzsigin törzshöz tartozott; ennek kiemelkedő nemzetsége volt a kijat, amelyből Jiszügej is származott, s rövid időn belül barátai és ellenségei csak így emlegették: Jiszügej, a kijat.

Jiszügej baatur két testvérével, az idősebb *Nekün-tajszival* és a fiatalabb *Daaritaj-otcsiginnal* élt együtt, velük osztotta meg a nemzetség vezetésének nehéz dolgát.

Történt egy alkalommal, minden valószínűség szerint 1161 tavaszán vagy nyarán, hogy Jiszügej baatur két elválaszthatatlan testvére nélkül, egyedül solymászott az Onon-parti nádasokban, s a felroppenő víziszárnyasok után küldte idomított madarát, amikor kocsizörgésre figyelt fel. Behúzódt a sűrű nádasba, s midőn a kocsizörgés már egész közelről hallatszott, óvatosan kikémlelt a sűrűből; meglepetve s egyszersmind örömmel látta, hogy magányos, egy lóval vontatott, nagy kerekű szekér bukácsol a folyópart hullámos talaján, a kocsi bakján pedig hosszú, fekete varkocsú leány ül. A szekér mellett, óvatosan jobbra-balra tekingetve, magányos férfi lovagolt, keze idegesen megremegett a ló kantárán, készen arra, hogy pillanatok törtrésze alatt előkapja oldalára függesztett íját s a puzdrából a vesszőket.

Jiszügej baatur óvatosan visszahajtotta az elhúzott nádszálakat, és visszavonult. Szívét öröm töltötte el. Bár a bakon ülő leány vagy asszony teljesen ismeretlen volt számára, öltözeke azt mutatta, hogy az *olkonutok* közül való, akik évszázada a Góbi vidékén ütötték fel tanyájukat. A férfit ruhája és fegyverei után merkitnek nézte. Feltételezte, hogy a merkit előkelő az olkonutok közül választott magának feleséget, s most kíséri éppen haza frissen szerzett asszonyát a merkitek szállásterületére.

Jiszügej baatur elhatározta, megszerzi magának a kedvére való fiatalasszonyt. Igaz ugyan, hogy volt már otthon felesége, de neki mint főembernek, mint a pusztai arisztokrácia tagjának több feleség dukált. A feleségszerzés azonban nem volt valami könnyű dolog abban az időben. A mongol nemzetségek és törzsek körében az exogám házasság szokása uralkodott, ami tudva vagy tudat alatt, az egészséges vérkeveredés révén a harcosok minőségét volt hivatott megőrizni.

Az exogám házassági forma azt jelentette, hogy a nemzetség férfitagjai csak más nemzetség vagy törzs asszonyait vehették feleségül; szigorúan tilos volt a saját nemzetségből vagy törzsből való házasodás. Néhol az is szinte kötelező érvényű szokássá vált, hogy bizonyos nemzetségek vagy törzsek mindig meghatározott nemzetségekből vagy törzsekből házasodtak, így jöttek létre a rokon (sógor) nemzetségek és törzsek. Emiatt aztán sok nemzetség férfitagjára keserves várakozás napjai köszöntöttek. Találni kellett megfelelő törzset vagy megfelelő nemzetséget, ezenkívül még ott volt a leány megváltási ára is, amit többféle módon egyenlíthetett ki a vőlegény rokonsága. Bevett szokás volt a gyermekházasság vagy talán inkább a gyermekkori eljegyzés. Az apa magával vitte sokszor távoli rokon nemzetség lányos sátrába

fiát, aki alig jutott túl a nyolc-tizedik életévén, s otthagya a lányos jurtában vőnek, hogy a gyermekifjú jövőendő apósának végzett munkájával szolgálja le felesége vételárát.

Érthető hát Jiszügej öröme, amit a mit sem sejtő utasok megpillantásakor érzett. Itt az alkalom, hogy fizetség és megváltás nélkül új asszonyt szerezzen magának, s ha jól látta a copfost, nem is akármilyen asszonyt. Óvakodott hát, hogy megmutassa magát. Most nem személyes vitézségének fitogtatása volt a fontos, hanem hogy biztosan megszerezze a magát önként felkínáló zsákmányt. Áldotta szerencsáját, hogy az olkonutok szállásterülete és a merkiték legelői között fekszik a mongol nemzetségek országa, s hogy a merkit akarva sem tudott volna más utat választani magának.

Sólymát és a zsákmányt feledve felpattant lovára, hazavágtatott a családi jurtához. Maga mellé vette testvéreit, Nekün-tajsit meg Daaritaj-otcsigint; visszanyargaltak az Onon partjára, s követték a szekérmegkötőket. Vágtató lovaik falták a távolságot, míg a nehézkes kocsis csigalassúsággal dülöngélt a hepehupás pusztán. Rövid idő múltán olyan közelre értek az üldözők, hogy a merkitnek és az olkonut asszonynak semmi kétsége sem lehetett a három fegyveres szándéka felől.

A merkit, *Jeke-csiledü* az ősi csel fogáshoz folyamodott; úgy tett, mintha sorsára hagyná a kocsit asszonyostul, s bevágott a folyóparton húzódó apró dombok közé. A támadók ügyet sem vetettek a kocsira és a kocsin ülő asszonyra, számukra a biztos zsákmánynál most sokkal fontosabb volt a menekülő. A zsákmányt már a kezükben érezték, az azonban igen fontos volt, hogy ne maradjon élő ember, aki hírt vinne a rablásról. Minden ilyen rablás csak bosszút szül, s a bosszú a pusztán életet követel.

Az üldözött vágtatva megkerülte a dombokat, majd visszatért a kocsihoz, de ő maga és asszonya is tudta, hogy hiába, minden elveszett. Az asszony, ősi szokás szerint, átnyújtotta az ingét menekülő férjének, aki még egyszer, utoljára, beszívta a szeretett nő szagát, aztán csizmája sarkát lova vékonyába vágta, s elvágtatott. A három testvér még üldözte egy darabon, majd lassan felhagytak vele. Visszatértek a kocsihoz, s a rablott olkonut asszonyt, *Höelünt*, Jiszügej baatur a jurtájába vitte.

Néhány hónappal az asszonyrablás után Jiszügej baatur és az egyesült mongol törzsek háborúba indultak a tatár nemzetségek ellen.

Tudjuk, hogy Kína északi részén abban az időben a Kin-dinasztia uralkodott. A dzsürcsi eredetű uralkodó ház, vagy mert már régen elfelejtette nomád eredetét, vagy pedig mert ellenkezőleg, túlságosan is jól ismerte nomád szomszédait, aggódva figyelte a nagy fal előtt játszódó eseményeket. Aggasztotta a mongolok erősödése, aminek érzékelhető példái voltak a fal ellen indított újabb és újabb támadások. Az Arany császároknak még élénken élt emlékezetében a kitajok példája és a sajátjuk, amely azt bizonyította, hogy a félelmetesre duzzadt nomád haderőnek nem állhat ellent sem fal, sem kínai hadsereg.

Akadtt azonban a Kin-dinasztia fegyvertárában más is, mint fegyver vagy katona, akadt ott arany, selyem, porcelán és kínai hercegnő. S akadtak okos politikusok is, akik felismerték a „divide et impera” elv örök igazságát. Elhatározták, hogy a veszélyes barbárokat saját fegyvereikkel győzik le, más barbárok fegyverei által. Bárki is kerüljön ki győztesen a polgárháborúból, a háború a nomádokat, a barbárokat irtja. Így fordult Kína figyelmé a tatárok felé.

A tatárok pedig amúgy sem voltak különösebben barátságos viszonyban a mongolokkal. Őket is aggasztotta a mongol törzsek és nemzetségek erősödése; örömmel fogadták hát a fal mögül kisurranó titkos követeket, akik az Arany császár szövetségét kínálták a mongolok ellen. Az egyezkedés eredménye nem lehetett más, mint a háború megindítása - a Kin-dinasztia legőszintébb örömére.

A mongolok és a tatárok ellenségeskedése olyan büntetssel indult, amely az örök bosszú fáját ültette el a két nép viszonyának talajába. Kabul kán leszármazottja, Ambakaj kán ugyanis az ajriut-bujruut (tatár) nemzetség egy előkelőjéhez adta feleségül a lányát, az Ursiun-folyó vidékére. Ősi mongol szokás szerint maga kísérte a lányt veje népéhez a tatár pusztákon keresztül.

A menyegző híre a pusztá táviróján rövid idő alatt eljutott a nagy fal mögé is, ahol ecsettel és tussal, arannyal és selyemmel rövid idő alatt kidolgozták a haditervet; a mit sem sejtő Ambakajra és kíséretére lecsaptak a dzsüjin tatárok, s a kánt átadták az Arany kánnak, azaz a dzsürcsi eredetű dinasztia császáranak.

A legenda szerint Ambakaj Kína felé vezető útjában titkos üzenetet küldött egy Balakacsi nevű ember útján a mongoloknak. Megüzente, hogy „amíg a mongolok tíz körme el nem vászik, amíg minden harcosnak mind a tíz ujja el nem kopik, ne szünjenek meg elrabolt kánjukért bosszút állni a tatárokon”.

Ahogy utóda, Kutula elfoglalta a kagáni jurtát, elkeseredett ütközetek hosszú sora kezdődött a tatárok és a mongolok között. A krónikák szerint Kutula kánsága alatt tizenháromszor ütköztek meg a tatár és mongol seregek, de a végső győzelmet egyikük sem tudta megszerezni.

Az 1162. esztendőben még kora télen ismét hadba indultak a mongolok a tatárok ellen, s a hadsereggel tartott Jiszügej baatur is. A csata a szokások szerint végződött, mindkét oldalon ejtettek foglyokat, a tatár és a mongol jurták asszonyai egyaránt siratták elesett férjüket, gyermekeiket, a győzelmet azonban most sem tudta egyik fél sem kicsikarni. Jiszügej baatur számára mindenesetre annyiban pozitívan végződött a hadjárat, hogy elesett harcosainál több tatár hadifogolyra sikerült szert tennie. A hadifoglyokat már esze ágában sem volt kivégeztetni, ahogy régebben tették, hanem rabszolgák és háziszolgák gyanánt kívánta felhasználni őket. Így érkezett meg Jiszügej baattural a szállásterületre - igaz, a győztesek kengyeléhez kötözve - más társaival együtt a tatár *Temüdzsin-üge* is.

Történt pedig még az 1161. évben, hogy Jiszügej baatur frissen szerzett felesége, a merkit Jeke-csiledütől rabolt Höelün áldott állapotba került. Lehet, hogy a hazatérő harcosok visszaérkezésének öröme felett érzett felindulása következtében indult meg a szülés, lehet, hogy a véletlen, mint annyi más esetben, itt is közrejátszott, de tény, hogy amint Jiszügej baatur a jurtájához közeledett a foglyokkal, a sátorban felsírt Höelüntől született első gyermeke. Mivel ebben a pillanatban a hadifogoly Temüdzsin-üge állott valamennyi fogoly közül legközelebb a jurtához, ősi mongol szokás szerint róla nevezték el a gyermeket, hogy ha felnő, folytassa apja sikereit, s hozzon ő is foglyokat a nemzetségbe.

Így nevezték el 1162 tavaszán Jiszügej baatur, a kijat és az olkonut Höelün asszony fiúgyermekét a hadifogoly tatár Temüdzsin-üge neve után Temüdzsinnek.¹

Az évek során Jiszügej baaturnak Höelüntől még három fia és egy lánya született. A három fiút Kaszarnak, Kacsiunnak és Temügének, a lányt Temülünnek hívták. A krónikák tanúsága szerint volt még egy második felesége is, aki két fiút szült urának és férjének: Bektert és Belgütejt.

¹ A korabeli mongol személyneveknek csak kisebbik részét tudjuk megmagyarázni, míg nagyobb részük értelme homályos előttünk. Dzsingisz fiataalkori neve, a Temüdzsin pl. foglalkozást jelentő név; temür - vas, temüdzsin - kovács.

Mondják, hogy Temüdzsin születését csodás jel kísérte. Amikor kibújt anyja méhéből, összeszorított jobbájában alvadt vérrögöt szorongatott, amely akkora volt, mint egy juh bokacsontja, amivel a gyermekek játszógnak a jurták előtt a fűben. E jelből megtudhatta mindenki, barát és ellenség, rab és szabad, hogy Jiszügej baaturnak, a kijatnak a fia nagyra hivatott, s hogy a hatalom felé vezető útján nem állíthatja meg sem asszony mosolya, sem orgyilkos nyílveszeje.

Kilencéves koráig alig találkozunk Temüdzsin nevével. Élte a mongol gyermekek mindennapi életét, ha az időjárás engedte, játszott a jurták körül. A jurta résein át sokszor megleste a vadászatok előtt vagy hadba vonulás idején összegyűlt szabad harcosok és előkelők csoportjait, akik énekesek komor regölése mellett, kumiszoskupák sűrű emelgetése közben hallgatták régmúlt idők emberfeletti hőseinek történeteit. Az öreg, fogatlan, kopasz énekesek recitálása és a lófejű hangszer egyhangú zenéje álomba ringatta, ugyanakkor szívébe csepegtette népe és a szabad pusztai élet szeretetét.

Kilencéves volt, amikor apja, Jiszügej baatur útnak indult vele, hogy feleséget keressen számára. A szokás úgy kívánta, hogy abból a nemzetségből kell feleséget választania, amelyikből az anyja is született; így hát Jiszügej a Góbi sivatag felé vette útját a gyermekkel, hogy felkeressék az olkonutokat, sógorait, akiktől feleségét nem egészen tiszta módon szerezte. Anélkül, hogy ismert volna fiához való lányt, vállalkozott a hosszú útra, hiszen itt volt az ideje, hogy fiának megfelelő feleséget és illő rokonságot kerítsen, s reménykedett benne, hogy a számos olkonut jurta között akad majd olyan, amelyikben eladósorban levő lányra lel.

Az utazás hosszú volt és fárasztó. Röviddel a cél előtt, az utazás utolsó előtti napján, már az olkonutok vidékén köszöntött rá az este Jiszügej baaturra és Temüdzsinre. Itt a Csekcser és Csikurgu folyók partján fogadta el Jiszügej egy ongirat - az olkonutok oldalága! -, név szerint Dej-szecszen meghívását. Fiával együtt nyugalomban töltötte az éjszakát házigazdája jurtájában.

Másnap reggel, mikor az ongirat megtudakolta Jiszügej utazásának célját, meglepő ajánlatot tett vendégeinek. Felajánlotta Temüdzsinnél némileg idősebb lányát a fiú számára, hiszen hízelgett neki, hogy közvetlen rokonságba kerülhet a híres és hatalmas kijat nemzetséggel.

Jiszügej baatur csak rövid ideig gondolkozott. Végeredményben teljesen egyre megy, hogy a sógornemzetségek közül melyikben hagyja a fiát vőnek, az olkonutoknál-e, vagy az ongiratoknál. Ráadásul Dej-szecszen megbízható rokonnak látszik, s jurtáján sincs szégyenlenivaló. Takaros kívül-belül. Alaposan szemügyre vette a lányt is. Amint később a diszkrét kérdészködés nyomán kiderült, egy évvel volt csak idősebb Temüdzsinnél, Börtének hívták, nem volt beteges, s korához képest jól értett a házimunkához, a kumiszkészítéshez, szövéshez, fonáshoz.

Dej-szecszen pedig, hogy a számára mindenképpen előnyös üzletet realizálja, elmesélte Jiszügejnek és Temüdzsinnek az álmát, melyet még az éjszaka látott, amíg híres vendégeivel egy jurtafedél alatt aludt.

Elmondta, hogy amikor elnyomta a buzgóság, azt látta, hogy a fűsteresztő nyíláson keresztül fehér sólyom ereszkedett le a jurta padlójára, karmai között tartva a napot és a holdat. Rövid pihenés után ismét szárnyra kapott, s a házigazda kezére szállt velük. Amikor reggel felébredt, első dolga volt, hogy megkérdezze a sámánoktól, mit is jelenthet furcsa álma. A sámánok azt felelték, hogy az álom valóban nagyon furcsa, hiszen a nap és a hold fenn trónol az Örökkévaló Kék Égen; csak tekintetünkkel láthatjuk, de senki emberfia kezével nem érintheti, most meg ez a fehér sólyom idehozta a jurtába. Ki értheti ezt?

A sámánok végül is megfejtették az álmot. Szerintük a furcsa látomás azt jelenti, hogy olyan vendég érkezett a házigazda jurtájába, aki még valaha nagy szerencsét hoz a házra és

gazdájára, annak családjára és nemzetségére. Az álom hatalmánál fogva képes lesz arra, hogy az égiteketek fehér sólyommal raboltassa el az istenek országából, s az álom nem vonatkozhat másra, csak Temüdzsinre.

Jiszügej baaturnak hízelgett Dej-szecszen álma, hiszen tudta, hogy fiának mint a kagáni nemzetség tagjának komoly esélyei vannak a kagáni cím megszerzésére. Igaz ugyan, hogy jobban örült volna valamelyik erősebb nemzetség rokonságának, mivel az ongiratok a harctereken nem vitézkedtek különösebben, a harcot asszonyaikra bízta. Persze nem úgy, mintha asszonyaik amazonokként maguk is fegyvert fogtak volna lusta, tehetetlen férjeik helyett. Nem, az ongirat asszonyok ilyesmit sohasem tettek, hanem más, komolyabb fegyvert szegeztek szembe a kopjával és a nyilakkal; a szépséget és a nőiességet. Mindenki tudta az ongiratokról, hogy ha minden óvatosságuk ellenére valamelyik törzs vagy nemzetség görbe szemmel tekint rájuk, az ongiratok felpakolnak egy tevével vontatott kocsira néhány hízelgő ajándékot, s az ajándékok tetejére felültetik a nemzetség legszebb, eladósorban levő leányát. Így azután nincs az a törzs, amelyik sokáig tartaná a haragot. Az ongiratok maguk is úgy tartották, hogy nincs is szükség fegyverekre, hiszen szép lányaik a nemzetség pajzsai, s asszonyaik fekete szeme súlyosabb sebet ejt, mint a legélesebb nyílvessző hegye.

Jiszügej baatur tudta, mi az illem. Mivel fiának semmi beleszólása nem volt az alkuba, egyedül kellett döntenie. Mindent fontolóra vett, s úgy látta, lehető legokosabb, ha eljegyzi fia számára Börtét. Elhatározását azonban nem lett volna illő azonnal közölni a házigazdával. Nála töltötték még a következő éjszakát is, s csak másnap reggel kérte meg hivatalosan is Börtét fia, Temüdzsin számára.

Dej-szecszen is ismerte a pusztai etikettet, de mivel őszinte ember volt, meg a lehetőség is, amely felcsillant előtte, hogy a kijatokkal közvetlen rokonságba kerülhet, igencsak megdobogtatta a szívét, félretette hát a ceremóniákkal terhes illemt, s őszinte szavakkal fordult Jiszügejhez: „Ha sokáig engedném, hogy rábeszélj a dologra, azt hihetnéd, hogy fennhéjázó vagyok; ha azonnal odaadnám, azt hihetnéd, hogy mindenáron szabadulni akarok tőle. A lány sorsa az, hogy ne öregedjék meg annál a jurtaajtónál, amelynél megszületett. Odaadom hát a lányomat!”

Jiszügej baatur, miután megkötötte az alkut, s eljegyezte fia számára a leányt, lassan hazakészülődött, míg fia Dej-szecszen jurtájában maradt, hogy leszolgálja apósának menyasszonya árát. Jiszügej utolsó figyelmeztetésként még elmondta Dej-szecszennek, hogy Temüdzsin nagyon fél a kutyáktól, s kérte az ongiratot, hogy ha fia valaha is bármilyen engedtlenséget követne el, fenyítse bármilyen módon, csak kutyákkal ne ingerelje. „Itt hagyom hát, sógor, a fiamat vőnek, csak a kutyákkal ne ijesztgesd!” - e szavak kíséretében nekivágott immár egyedül a hazafelé vezető útnak.

Temüdzsin, aki az egész alku alatt jelen volt, mintha nem is az ő jövőjéről lett volna szó, hang nélkül szemlélte az eseményeket. Nem volt számára meglepő, hogy ifjúságát más jurtájában, más nemzetség tagjai között kell eltöltenie, hiszen idősebb rokonai, hajdani játszótársai valamennyien eltűntek mellőle a hazai táborból, s miután egyre jobban eszmélni kezdett, megértette, hogy feleségért mentek messze földre, de valamennyien visszatérnek egyszer. Azt is tudta, hogy idősebb korában, rokonaihoz hasonlóan, neki is majd el kell mennie. Nem is lepődött hát meg, semmi fájdalmat nem érzett, amikor atyja jurtáját felcserélte Dej-szecszenével.

Gyermekekorának emlékei tulajdonképpen néhány mozaikból tevődtek össze. Mint minden nomád gyermekben, benne is soha ki nem törölhető nyomokat hagyott a zölden hullámozó, végtelen pusztá-tenger, a pusztán vágató s harci kiáltásokat hallató harcosok, az esti szürkületben sörényüket lobogtató, vágató ménesek látványa. Ahogy növekedett, újabb és újabb hatások érték. Az öreg dalnokok éneke, vadászatok előtt, új érzéseket ébresztett lelkében, s talán amikor rég múlt idők istenné lett vitézeinek történeteit hallgatta, akkor gondolt először

arra, hogy egyszer majd felnőtt lesz, mint apja és idősebb rokonai, s az elhagyott hágón a hegyek között ő is szembekerülhet a démonnal, mint nemzetségének őse, a félszemű óriás, Dobun-mergen.

A hatalomról csak homályos sejtései voltak. A mindennapi élet gyakorlatán keresztül hamar megismerte a társadalmi különbségeket, megtanulta, hogy milyen szakadék választja el egymástól apját s az egyszerű pásztorokat, s a pásztorok mennyivel hatalmasabbak, mint a szolgák, nem is beszélve a legszerencsétlenebbekről, a rabszolgákról. Tudta, hogy belőle is hatalmas ember lesz, mint apjából, csak az idő valahogy végtelennek tűnt, mind a múltat, mind a jövőt illetően.

A Dej-szecszen jurtájában történt események azonban valami olyan új érzéssel ismertették meg, amelyet még soha nem érzett; a házigazda álmán keresztül most döbbsen rá első ízben, hogy ő is részese lesz majd a hatalomnak; a törzs, a törzsszövetség vezetéséből neki is ki kell majd vennie részét, ha megnő, és a harcosok maguk közé fogadják. Lelkébe mélyen belevésődtek Dej-szecszen szavai, egész élete során visszaemlékezett rájuk, s ha döntő ütközetek előtt állt, vagy egész népét s később az egész birodalom sorsát érintő ügyekben kellett döntenie, egy-egy pillanatra lehunyta a szemét, s a semmiből előtűnt Dej-szecszen jurtája. Láta a holdvilágos éjszakát, amint egyre fényesedik, s a füsteresztő nyíláson át berepül a jurtába a fehér sólyom, karmai között a nappal és a holddal. Most érezte első ízben, hogy nagyra hivatott, többre, mint testvérei vagy játszótársai, a rokon gyerekek, mert kinek jósolták meg még a sámánok rajta kívül, hogy hatalma lesz elérni az égiteket? S ha a napot és a holdat el akarja érni, elsősorban az embereket kell meghódítania, hogy ne legyen többé senki ellenség, mindenki békében és egyetértésben éljen az ő hatalmának súlya alatt. Nem is bánta, hogy olyan ember jurtájában kell élnie, aki megálmodta a jövőjét.

1170 nyarán Jiszügej baatur hazafelé tartott az ongiratoktól, ahová fiát vőnek adta. Hazatérőben a Csekcser folyó partján a Sira (sárga)-pusztában tatárookra bukkant, akik éppen lakomázni készülődtek. A pusztai népek szokása szerint minden arra haladónak részt kellett vennie a lakomán, s Jiszügej baatur sem utasíthatta vissza a meghívást. Átkozta ugyan figyelmetlenségét, hogy nem vette észre ellenségeit, de mivel fürkésző szeme egyetlen ellenséges-ismerős arcot sem fedezett fel a tatárok között, azt hitte, sikerült megőriznie inkognitóját. A tatárok nem sokat kérdezték, kifelé-mifelé, úgy tettek, mintha megtisztelve éreznék magukat, hogy vendég került a lakomájukhoz. Jiszügej bizonyára nem érezte magát kellemesen, hiszen esküdt ellensége volt a tatároknak, s Ambakaj elrablása óta nem egy tatárt küldött a más-világra.

A tatárok illendő módon megvendégelték, aztán elbocsátották. Útközben szédülés fogta el, s állapota gyorsan rosszabbodott. Szinte szakadatlanul ügetett, mégis túlságosan későn érkezett a kijatok szállásterületére. Annyi ereje maradt csupán, hogy hangos kiáltással felhívja a figyelmet érkezésére, majd összeesett. A kifutó szolgák és rokonok bevitték az ájultan heverő nemzetségfőt a jurtába, lefektették, de hiába volt a sámánok és a csodadoktorok minden igyekezete, nem tudták megmenteni.

Jiszügej már az úton tisztában volt vele, hogy meg kell halnia; azt a büntetést szabták ki számára a ravasz tatárok, amit a mongolok is előszeretettel alkalmaztak, ha kellemetlen ellenfelet csendes módon akartak eltenni láb alól: megmérgezték. Hiába volt hát minden reménykedése, hogy sikerül az ismeretlenség homályába burkolóznia, a tatárok felismerték, és halálra ítélték. A tatárok mérge ellen pedig nem volt orvosság.

Gyorsan döntenie kellett tehát lényeges kérdésekben. Halálos ágya mellett állott a család közeli barátja, a rokon *kongkotan* nemzetségbeli Mönglik, Csaraka fia. Jiszügej végső erejével magához intette Möngliket, s megbízta: vágtsa lóhalálában az ongiratokhoz, Dej-szecszenhez, hozza vissza tőle a fiát, Temüdzsint, hogy a nehéz időkben anyja mellett legyen. Mönglik

vágtató lovának dobogását azonban már nem hallotta; 1170 nyarának egy meleg estéjén megtért őseihez a másik világba.

Mönglik ezalatt úgy hajszolta a lovát, mintha Jiszügej még élne, s attól függne élete és halála, hogy sikerül-e viszontlátnia idegenbe adott gyermekét. Útközben elhatározta, nem közli a halál hírért a fiúval - minek elkeseríteni -, de nem közli Dej-szecsennel sem. A nemzetségfő halála után úgylát mindig átmeneti zavar támad, s ki tudja, hogy az ongirat hogyan fogadná Jiszügej baatur elmúlásának a hírért.

Az ongirat azonban nem volt ostoba ember. Mönglik első szavai után megéreztette, hogy tragédia történt. A fiatalember megpróbált ugyan valami zavaros történettel előállni, hogy Jiszügej nagyon bánkódik a gyermek után, hogy látni szeretné, s hogyha már látta, majd visszaküldi - végül ő maga is belátta, hogy magyarázatának nem sok hitelt ad az ongirat, de nem kérdezősködik, s a gyermeket sem próbálja megakadályozni a visszatérésben. Nem magyarázkodott hát tovább, hanem csendesen várta az időt, hogy elindulhassanak.

Az ongirat tudta, hogy valami nagy baj történt Jiszügejjel. Ha másvalaki, egy közeli rokon halt volna meg a nemzetségben, nem rendelték volna haza Temüdzsint, ha pedig anyját érte volna baj, maga Jiszügej jön érte. A rokon legény érkezése egyértelműen a nemzetségfő halálára utalt. Bántotta ugyan, hogy szépen kimunkált terve napok alatt összeomlott, de bölcs ember lévén megnyugodott mindenek igazgatója, az Örökkévaló Kék Ég akaratában.

Egyedül Temüdzsin nem sejtett semmit. Még tele volt lelke az új benyomásokkal, melyeket a rövid néhány nap alatt az ongiratok között szerzett. Még mindig élénken kísértett emlékezetében a fehér sólyom, karmai között a nappal és a holddal. Nem is értette világosan, miért is akarja látni az apja, miért ez a sietős viszontlátás akkor, amikor csak néhány napja búcsúztak el egymástól. Apja igazán nem az az ember, aki ne tudna meglenni néhány napig nélküle. Ha nincs az a fehér madár, ha nincs Dej-szecszen álma, talán kitalálta volna a szerencsétlenséget; a jövődő hatalom mámorító lehelete azonban minden érzéken eluralkodott, s a hazafelé vivő utat is a szokatlan, furcsa várakozás állapotában tette meg.

Otthon aztán az égből lehullott a földre. Talán fel sem tudta fogni a történeteket, ahogy mozdulatlan arccal állt a holttest mellett, ahova anyja és a rokon asszonyok vezették, s apja felett a nehéz szagú levegőben is csak egyre a fehér sólyommadarat látta. Álmaiban élt még, s nem volt tudatában azoknak a súlyos eseményeknek, amelyek Jiszügej halálát követték, s amelyek már előrevetették árnyékukat. Szinte kívülről nézte a temetési szertartást, mintha nem is a saját apját temetnék.

Aztán messzire repült a fehér madár, olyan messzire, hogy még az álmok sem érhatték utol. Túl a tejtengeren és a mesék égig érő fáján ereszkedett le valahol, s csendben várta az időt, hogy hívják, hogy ismét felszálljon izmos szárnyaival az égre, s karmait előrenyújtva megragadja a világot.

A baljós jelek, anélkül hogy Temüdzsin észrevette volna, sokasodni kezdtek. Jiszügej mint a nemzetség vezetője éppen elég nagy tekintélynek örvendett ahhoz, hogy a nemzetség tagjai tiszteljék és féljék, de a tekintély még nem jelent szeretetet vagy megbecsülést. Ugyanúgy akadtak ellenségei is, mint barátai. Egyesek elérkezettnek látták az időt, hogy a törzsben egyesült nemzetségek vezetését kivegyék a kijatok kezéből. A baatur halála után közvetlenül még nem mert senki szót emelni a kijatok hatalma s a hatalom örököse, Höelün ellen, de a jurták mélyén már megindultak a sutgó tanácskozások: hogyan tovább?

Höelün, akit annak idején Jiszügej erőszakkal rabolt el a merkit Jeke-csiledütől, a kijat mellett maga is kijattá vált, s most, hogy ura meghalt, egyetlen cél lebegett szeme előtt: megtartani a kijatok halalmát. Tekintettel azonban arra, hogy a nemzetség vezetésére jogosult Jiszügej fiúk

még valamennyien kiskorúak voltak, a hatalom megőrzésének csak egyetlen módja ígérkezett: ha ő maga veszi kezébe a nemzetség vezetését.

Terve elvileg nem lett volna lehetetlen, hiszen a mongol hagyományok úgy tartották, hogy rendkívüli események beköszöntésekor, ha egy nemzetségnek nincs a vezetésre érett vagy alkalmas férfi tagja, ideiglenesen nő is gyakorolhatja e felelősségteljes funkciót. Az elv azonban nem mindig egyezett a gyakorlattal - s ez Höelün esetében is így történt. A rokon nemzetségek, amelyek eddig feltétel nélkül elismerték a kijatok és Jiszügej jogát a vezetésre, lázadozni kezdtek.

Höelün jól tudta, hogy a támadásoknak nem személye a valódi célpontja, hanem a kijat nemzetség. Egyszerűen arról volt szó, hogy egyes nemzetségek elérkezettnek látták az időt a kijatok hatalmának felszámolására, s ezt csak Höelün eltávolításával érheték el. Közvetlen támadást kellett intézni tehát az asszony ellen, hogy rajta keresztül a kijatokon üthessenek.

A kijat nemzetség riválisa a nemzetségcsoporton belül a *tajcsiut* volt, amely egyszer már, rövid időre, üstökösszerűen felbukkant a törzsszövetség élén, s ugyancsak üstököshöz hasonlóan, gyors lángolás után el is tűnt a nemzetségek sűrűjében. A hajdani, a kínaiak által fogva tartott Ambakaj kagán a tajcsiut nemzetségből származott, s a tiszavirág-életű kánság alatt a tajcsiutok jelentették a törzsi arisztokráciát. Kutula idején azonban fokozatosan háttérbe szorultak; hol a jürkinek emelkedtek a többiek fölé, hol pedig a kijatok. Most elérkezettnek látták az időt, hogy Jiszügej halála után magukhoz kaparinthassák a hatalmat, és a törzsi vezetés megszerzése után a törzsszövetség élén is jelentős szerephez jussanak.

Az ellenségeskedés, bár még csak burkolt formában, már azon a tavaszon megkezdődött, amikor Jiszügej lehunyta a szemét. Ambakaj kagán két felesége, Örbej és Szokataj felkerekedett, hogy a törzsi terület szélén levő áldozati helyen tavaszi áldozatot mutasson be az ősök szellemének. A szertartást sámánok végezték; frissen ásott gödörbe húst és tejételeket tettek, ezt meggyújtották, s a tűzre mágikus formulák és segélyt kérő imák kíséretében néhány csepp szeszt hintettek. Az áldozat bemutatása után a jelenlevők rituális lakomát rendeztek. Úgy illett, hogy az Ambakaj emlékére rendezett szertartáson Höelün is jelen legyen, mint a leg-hatalmasabb nemzetség vezetője.

Örbej és Szokataj azonban - nyilván mások biztatására - megfeledkezett az illemről, s nem hívta meg Höelünt.

Az asszony még a szertartás ideje alatt értesült a történetekről. Lóra pattant, az áldozati tej-pálinka hintése közben megérkezett a sürgölődő asszonyokhoz, és ingerülten rájuk támadt. Megvádolta őket, hogy Jiszügej halála következtében ki akarják semmizni öröklött jogaiból, s megfenyegette őket: ha majd fiai felcseperednek, elégtételt vesznek az anyjukon elkövetett sértésekért. Később aztán maga is belátta, hogy ezzel a fenyegetőzéssel jóvátehetetlen hibát követett el.

A kitört perlekedésben Örbej és Szokataj sem kímélte a nyelvét. A vita már-már tettlegességgel fenyegetett; végül a két asszony visszavonult, s összegyűjtötte a tajcsiutokat, hogy megtanácskozzák a tennivalókat.

A tajcsiutok jurtaiban azon az éjszakán kegyetlen döntés született; elhatározták, hogy másnap reggel továbbvonulnak; Höelünt és a gyermekeket magukra hagyják. Reggel aztán bekövetkezett az is, amit a nomád életforma irgalmatlan morálja diktál: valamennyi rokon nemzetség, sőt még maguk a kijatok is, szolgástul, rabszolgástul csatlakoztak a tajcsiutokhoz, mivel részben féltek a kegyetlennek ismert nemzetség hatalmától, részben pedig mellettük inkább biztosítva látták jövőjüket, mint a férfierényeket mutató, de mégiscsak nő Höelün mellett. Höelün iránti lenézésüket még azzal is tetézték, hogy elhatározásukról nem értesítették a családot - egyszerűen levegőnek nézték őket.

Azon a napon, a hajnali órákban, a tajcsiutok Tarkutaj-kiriltuk és Tödöen-girte vezetésével felszedték jurtáikat, minden ingóságukat kocsira rakták, s állataikat terelve megindultak az Onon folyó mentén lefelé. Az elvonulásnak egyetlen tanúja volt csak, a kongkotan nembeli agg Csaraka, annak a Mönglik nevű legénynek az apja, akit a haldokló Jiszügej a fiáért küldött az ongiratok földjére. Csaraka megpróbálta megállítani s szép szóval visszatérésre bírni az elvonulókat, de Tödöen-girte dühösen így foglalta össze a távozók véleményét: „Mit intesz te itt bennünket, hát nem látod magad is, hogy kiapadt a folyó mély vize, a fényes drágakő meg darabokra törött?” - s hogy szavainak nagyobb nyomatékot adjon, intésére egyik embere dárdáját az öreg lapockájába vágta.

Csarakának a vérvesztés ellenére volt annyi ereje, hogy hazatérjen, s riadóztassa az otthon maradottakat Temüdzsin a hír hallatára sírva fakadt. Mondják, hogy akkor sírt utoljára, de azt senki nem tudta, hogy a fehér sólyommadarat siratja.

Höelün semmiképpen nem akarta beismerni, hogy a játszmat elvesztette, ezért kétségbeesett lépésre szánta el magát. Kezébe vette a nemzetség kibontott harci lobogóját, s a távozók után vetette magát. Hamarosan be is érte őket, hiszen a távozók a szekerek és a csordák miatt csak lassan haladhattak. A magányos asszony, kezében a kibontott harci lobogóval, Jiszügej baatur hatalmi örökének látható jelével, elég megdöbbenő látványt nyújthatott. A krónikairók egyhangú tanúsága szerint sikerült is rábírnia népe egy részét a visszatérésre, az otthon maradottak nem kis öröme.

Örömük azonban tiszavirág-életűnek bizonyult. Még azon a tavaszon ismét arra ébredtek egy reggelen, hogy a visszatérteknek hűlt helyük, az éjszaka folyamán felszedték jurtáikat, s követték a tajcsiutokat az Onon folyása mentén. Höelün így maradt egyedül gyermekeivel.

Hogy valójában hányan voltak a kiközösítettek, nehéz lenne megmondani. A hét gyermek mellett - Bekter, Belgütej, Temüdzsin, Kaszar, Kacsün, Temülün, Temüge-otcsigin - Höelün-nel maradt Jiszügej első felesége, Bekter és Belgütej anyja is. Rajtuk kívül talán egy-két közeli rokon asszony maradhatott a családdal, férfi aligha. Még Mönglik is elvonult a tajcsiutokkal, pedig Jiszügej esküt vett tőle, hogy halála után gondoskodik rokonairól. Így maradtak reménytelenül egyedül. Most már szó sem volt semmiféle hatalmi pozíció megtartásáról: a legfontosabbról, az életről kellett gondoskodniuk. Pusztá jurtáikon kívül semmijük sem maradt, se barmuk, se lovuk. Nem maradtak fegyvereik, amivel vadat cserkészhettek volna, sem horguk vagy szigonyuk, amivel halat ejthettek volna zsákmányul, hiszen az elvonulók mindent elvettek tőlük. Höelün az erdőlakó népek jól bevált módszeréhez folyamodott, hogy megmentse a gyerekeket az éhenhalástól; az Onon-parti bozótosokban s az erdők szélein, ahol a csalit kezdődik, bogókat és savanyú gyümölcsöket gyűjtött, a folyóparti zombékokból és az erdei laza talajból gumókat ásott ki, ezekkel tömte be a fiókák mindig éhes száját.

Kétségtelen, hogy a kegyetlen mongol teleken súlyos nélkülözések közepette éltek még akkor is, amikor a fiúk lassan felcseperedtek, s az idősebbek segítették anyjukat az élelem-szerzésben. Az Onon szerencséire elég bőkezű volt a családhoz, s a fiúk által készített horgok, nyilak és hálók friss húst is juttattak a jurtatűzhelyre.

Talán a nélkülözések hatására, de valószínű, hogy inkább a mostohatestvérség következtében a fiúk között megromlott a viszony. Nem tudni, hogy ebben milyen szerepet játszhatott Jiszügej első felesége, talán ő bujtogatta fiait Höelün gyermekei ellen, talán nem, mindenestre Bekter és Belgütej állandó terror alatt tartotta a kisebbeket, hol a frissen fogott halat rabolták el a többiektől lesből előrontva, hol pedig a lelőtt madarat ragadták el tőlük. A kisebbek hiába fordultak panasszal Höelünhöz, igazságtétel helyett csak szidást kaptak.

Höelünnek kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy a gyerekek látszatra veszélytelen civakodásaival törődjék. Valószínűleg az is közrejátszott Bekter és Belgütej iránti türelmében, hogy nem akarta mutatni sem a többiek, sem Jiszügej első felesége előtt, hogy különbséget tesz a gyerekek között. Számára a hatalom visszaszerzése volt az egyetlen cél, életének értelme, s hatalmat csak egységben, egymást segítő fiai segítségével képzelte visszaszerezhetőnek. Hiába panaszkodott hát Temüdzsin és Kaszar két féltestvérére, Höelün leintette őket, s az ősi közmondás ismételtetésével próbált nyugalmat teremteni. „Nincs más társatok, csak az árnyékokotok, nincs más ostorotok, csak a lovak farka!” - idézgette gyakran a mondást, bár még igen távol voltak attól, hogy sok ilyen ostoruk legyen.

Az anya, különben éles szemét, továbbra is elkerülte az egyre ellenségesebbé váló viszony. Temüdzsin és Kaszar tudták, hogy anyjukhoz hiába fordulnak segítségért, hiszen inkább őket korholja, mint a mostohákat. Hiába volt a régi mondás ismételtetése, hiába hozta fel példa gyanánt a mongolok ősasszonyának, Alan-koának a történetét, aki nyílveszők példázatával buzdította egységre torzsalkodó fiait, elmagyarázva, hogy egyetlen nyílveszőt könnyedén eltörhet bárki, de ha már öt vessző kerül egymás mellé, rendkívüli erejűnek kell lennie annak a férfinak, aki ketté tudja törni őket.

A pohár akkor telt be véglegesen, amikor Bekter és Belgütej ismét rabláshoz folyamodott. Kaszar és Temüdzsin madarat lőtt, s féltestvéreik erőszakkal újra elragadták tőlük. A testvérek ekkor úgy látták, hogy eljött az idő a bosszúállásra.

Anélkül, hogy Höelünnek egyetlen szót is szóltak volna az újabb erőszakról, elővették rejtek-helyükről maguk készítette íjaikat, s elindultak; hogy felelősségre vonják Bektert. Bekter éppen néhány lovukat őrizte, amikor megpillantotta fenyegető arccal közeledő féltestvéreit. Láta szemükben a kegyetlen végzetet, s könyörgőre fogta a dolgot. Bár ő volt minden erőszakos tett fő végrehajtója, most mégis az egységet kezdte emlegetni, melynek megbontásában éppen ő volt a főkolompos. „Hogyan tudnánk a tajcsiut testvéreken bosszút állni, ha egymásra acsarkodunk? Úgy néztek rám, mintha pilla lennék a szemetekben, s halszálla a torkotokon!”

Temüdzsin és Kaszar azonban nem kegyelmezett, Bekter nyílveszőkkel a testében, holtan terült el a földön.

Höelün szörnyű szidalmakra fakadt, amikor megtudta a kegyetlen valóságot. Talán azért is, mivel Bektert valójában saját fiaként nevelte, de még inkább azért, mivel úgy hitte, hogy a gyilkosság újabb bosszút szül; gyermekei egymás keze által hullanak el, ahelyett hogy a tajcsiutok hatalmát próbálnák megtörni s a kijatok uralmát visszaállítani. Szerencsére aggodalma feleslegesnek bizonyult. Az egyetlen féltestvér, Belgütej felhagyott az ellenségeskedéssel, bosszút sem forralt, és később is mindig Temüdzsin fő bizalmasai közé számított.

Ami magát a testvérgyilkosságot illeti, nem lehet egyértelműen Temüdzsint és Kaszart hibáztatni. Belgütej és elsősorban Bekter, nyilvánvalóan ugyanilyen leszámolásra készült a többi fiútestvérével, hogy mint Jiszügej életben maradt fiúgyermekei a távoli jövőben a híres apa nyomdokaiba léphessenek. Temüdzsin tudatában volt a testvérek erőszakossága igazi okának, s tudta: ha nem számol le ellenfeleivel, elsősorban Bekterrel, az nem fog habozni, hogy megszabaduljon tőle. Ha Höelün meghal, ők is számításba jöhetnek volna mint a kijatok vezetői. Nem volt más megoldás, valakinek el kellett tűnnie a porondról.

Hogy Bekter valójában olyan volt-e - erőszakos és kíméletlenül a hatalomra törő -, mint amilyennek a korabeli krónika ábrázolja, nem tudjuk, hiszen *A Mongolok Titkos Története*, amely a Temüdzsin-ág dinasztikus törekvéseinek igazolásaként íródott, Temüdzsint állítja a középpontba, minden eseményt az ő igazának oldaláról eleméz. A krónika írói - már Temüdzsin halála után - igyekeztek megszépíteni az elmúlt évtizedek történetét, s a testvérgyilkosságot nem magyarázhatták másként, mint Bekter elviselhetetlen természetével.

A valóságban azonban valószínűleg másként történt a dolog. Mégpedig úgy, hogy Temüdzsinnek legelőször a családon belül kellett elismertetnie a hatalomhoz való jogát, a két idősebb féltestvérrel, Bekterrel és Belgütejjel szemben.

A krónikák homályos szavaiból annyi mindenestre kiderül, hogy Temüdzsin nem állt egyedül, hanem fiatalabb testvére, Kaszar támogatta féltestvéreik ellenében. A harc Temüdzsin és Kaszar győzelmével végződött, Belgütej alávetette magát Temüdzsin és Höelün akaratának.

Tévednek tehát azok a szerzők, akik Temüdzsin felemelkedésének alfáját első katonai győzelmében vagy első szövetségekötéseiben látják. Itt született meg az első lényeges siker, az Onon folyó partján, a nyomorúság mélyén, akkor, amikor még halvány reménysugara sem volt a jövőbeni felemelkedésnek. Ekkor aratta a későbbi nagykan legelső diadalát, amikor saját családján belül sikerült elismertetnie kizárólagos jogát a hatalomhoz.

Pedig a hatalom ekkor még nagyon messze volt, olyan messze, mint a távolba tűnt évezredek. A kis család életét újabb veszélyek fenyegették, nagyobbak, mint az éhínség vagy a tél hidege.

Hosszú évek múltak el azóta, hogy a törzs kitaszította magából Höelünt és gyermekeit. A család tökéletesen elszigetelődött a pusztá eseményeitől, nem látogatták ismerősök, nem riasztotta ellenség. Embert csak nagy ritkán láttak, ha néhanapján egy-egy lázasan siető nomád lovát hajszolva elrobogott rejtekhelyük előtt. Látogatójuk azonban nem akadt egy sem. Hogy a tajcsiutok és az elszakadt nemzetségek miképpen éltek az elmúlt évek alatt, arra nehéz lenne választ adni. Úgy látszott, tökéletesen megfeledkeztek a kitaszított családról, amely már nem jelentett többé veszélyt számukra, s végérvényesen magára hagyták. Ezt hitték a gyermekek és Höelün is, s vajmi kevés figyelmet fordítottak áruló rokonaikra.

A tajcsiutok azonban sokkal óvatosabbak voltak. Talán még megjelent előttük néhanapján Höelün vágató alakja, kezében a kibontott harci lobogóval, talán még visszaemlékeztek az akkor még kicsiny gyermekek haragos, gyűlölettől izzó arcára vagy Csaraka apó vádló tekintetére, amint testében a lándzsával, roskadozó léptekkel siet Höelün jurtája felé - mindenestre úgy döntöttek, hogy megakadályozzák az esetleges bosszút, leszámolnak a kitaszítottakkal.

Egy nyári nap hajnalán, amikor még a korán kelő nap első sugarai alig simogatták végig a világot, elindultak, hogy a legidősebb gyermekeket magukkal vigyék a törzsi területre, s saját maguk gondoskodjanak neveltetésükről. Nem tudták még akkor, hogy Bekter halott, Belgütej pedig alávetette magát Temüdzsin akaratának. Lovaik patájára rongyot csavartak, s szellemárnyakként suhantak végig a Sárga-pusztán.

A családot azonban nem sikerült meglepniük. Talán valamelyikük rosszul aludt ezen az éjszakán, talán a tajcsiutok nem voltak elég óvatosak, s egy magányos lónyerítés árulta el a közeledőket - annyit tudunk csak, hogy az asszonyoknak és a gyerekeknek az utolsó pillanatban alkalmuk nyílt a menekülésre, hiszen évek hosszú sora óta olyan helyeket választottak nyári és téli táborhelyül, hogy bármelyik pillanatban, bármiféle ellenség közeledtére eltűn-hessenek a felületes szemlélő számára áthatolhatatlannak tűnő Onon-parti bozótban. Magukra hagyták keservesen összekapart holmijukat, jurtáikat, nehezen összegyűjtött élelmiszertartalékaikat; üres kézzel mentették az életüket. A tajcsiutok, bár hamarosan felfedezték azt a helyet, amelyet a fiúk jól elrejtettek, s amelyen keresztül be lehetett furakodni a szinte áthatolhatatlan bozótosba, amikor megkísérelték a behatolást, váratlan ellenállásba ütköztek. Belgütej baltájával fákat döntött, s torlaszt emelt a bozótos bejáratánál. Kaszar egymás után lőtte ki vesszeit a tajcsiutokra, a kicsik pedig - Kacsium, Temüge és Temülün - egy szikla-hasadékban rejtőztek el.

Tarkutaj-kiriltuk, aki a tajcsiut testvéreket vezette, belátta, hogy nem is olyan egyszerű dologra vállalkozott. A gyermekek a bozótosban sokkal jobban kiismerték magukat, mint a

sík terephez szokott tajcsiutok; semmiség volt számukra eltűnni az egyik helyről, hogy percek múlva jóval odébb tűnjenek fel, váratlanul és meghökkentő módon, mint az erdei szellemek.

Tarkutaj-kiriltuk ekkor ősi módszerhez folyamodott. Elhatározta, megelégszik Temüdzsinnel, s a többieket sorsukra hagyja. Jól emlékezett még a csillogó szemű fiúcskára, s úgy gondolta, nagyobb veszélyt jelenthet majd számára, mint a kissé nehézkes Belgütej vagy Bekter.

Óvatosan, fától fáig lopózva, nehogy valamelyik kölyök nyílvevesszejével megsebesítse, előresettenkedett egészen a Belgütej emelte torlaszig, s tenyeréből tölcseért csinálva előadta feltételeit; ha kiadják Temüdzsint, a többieknek nem lesz semmi bántódásuk.

A kis család gyorsan haditanácsot tartott. Valamennyien egyetértettek abban, hogy Temüdzsinnek menekülnie kell. Ráültették hát legjobb lovukra, s várták a kedvező pillanatot. S amíg Tarkutaj-kiriltuk torkaszakadtából ordítva ismételte feltételeit, Temüdzsin csizmája sarkát lova vékonyába vágva, elpárolgott a Tergüne-ündür erdejének sűrűjében. Amikor a tajcsiutok később rájöttek, hogy becsapták őket, Temüdzsin már messze járt.

Tarkutaj-kiriltuk azonban nem hagyta annyiban a dolgot. Körülfogta lovasaival a Tergüne-ündürt, s türelmesen várakozott. Tudta, hogy a madárnak előbb-utóbb bele kell repülnie a hurokba.

A Mongolok Titkos Története csodás elemekkel átszőtt leírása szerint Temüdzsin három napot töltött étlen-szomjan az erdőben, amikor végre elhatározta, hogy kilopózik belőle. Óvatosan maga után vezette a lovát, és egyszerre csak azt érezte, hogy a nyereg lefordul paripája hátáról, bár a hasló meg a sügyellő szorosra volt csatolva. Nem értette a dolgot. Hogyan tudott leesni a nyereg anélkül, hogy a hasló vagy a sügyellő megoldódott volna? Bizonyára az égi hatalmak akarják óvni a szerencsétlenségtől. Elhatározta, vár még három napot, s csak aztán merészkedik ki az erdőből. Három nap elmúltával, amikor ismét az erdő széle felé járt, hófehér szikla ereszkedett le előtte, eltorlaszolva az utat. Úgy érezte, hogy az Örökkévaló Ég akadályozza útjában. Mi lehetne különben más a hófehér szikla, mint égi jel? Visszafordult, s újabb három napot töltött az erdő sűrűjében. Összesen kilenc napot szenvedett étlen-szomjan, amikor úgy érezte, hogy elpusztul, ha nem hagyja abba a kényszerű koplalást.

Ugyanazon az úton indult el, mint három napnak előtte. A sátor nagyságú, hófehér kő ismét csak útját állotta, körülötte pedig olyan sűrűn nőtt a bozót, hogy nem tudta rajta átvezetni a lovát. Elővette hát bozótvágó kését, s irtani kezdte az ágakat, ahogy csak bírta, de így is este lett, mire befejezte a munkát. Ahogy a búcsúzó nap utolsó sugarai végigsimították a leveleket, sikerült olyan széles alagutat vágnia a sűrűben, hogy lovát vezetve kijuthatott a sztyeppre.

Az erdő szélén minden csendes volt. Boldogan kapaszkodott fel paripájára, hogy végre megmártsa fejét az alkonyi szélben, amikor hirtelen zengő nyíl süvítésére ocsúdott, majd sziszegő pányva csavarodott az oldalára. Leesett lováról, s hiába igyekezett feltápászkodni, erőlködése nem járt sikerrel. A bokrok mögül tajcsiutok futottak elő, s összekötözték kezét-lábát. Így esett Temüdzsin rokonai fogságába.

Tarkutaj-kiriltuk jól számított. A család, amelyet a törzs kivetett magából, Temüdzsin nélkül nehezen lett volna képes a bosszúra. Temüdzsin pedig most a márkában volt. Elpusztítani ugyan nem akarták, mivel tudták, hogy a kijatok és a kijatokkal rokon nemzetségek nem néznék jó szemmel Jiszügej örökösének erőszakos halálát, ugyanakkor szabadon hagyni Temüdzsint beláthatatlan veszélyt rejtene magában. A legjobb megoldás az, ha Tarkutaj-kiriltuk veszi kezébe a fiatalember nevelését, azaz egyszerűen a fogságában tartja, mert ki tudja, egyszer nem lesz-e még valamiben hasznára Jiszügej örököse.

Tarkutaj-kiriltuk, aki Jiszügej halála után a törzsszövetségbe tömörült nemzetségek és törzsek jó része felett rendelkezett, a fogságban tartásnak egy sajátos módját eszelte ki. Meg-

parancsolta a jurták tulajdonosainak, hogy minden jurta köteles egy-egy éjszakára befogadni az ifjút, s egy napig ellátni étellel-itallal. Hogy meg ne szökhessék, külön öröket rendelt mellé, akik ugyancsak váltották egymást.

Jiszügej fiának azonban még ennél nagyobb megaláztatást is el kellett tűrnie. Tarkutaj-kiriltuk annyira tartott tőle, hogy fából nehéz kalodát készíttetett, s Temüdzsin nyakára szereltette. A kalodáról kötél lógott le az ör számára. Így vezették szégyenszemre, mindenki csúfjára a leghíresebb nemzetségvezető fiát jurtáról jurtára.

Temüdzsin, aki a fehér madárról ábrándozott, a napról és a holdról, lenn hevert a porban. Büntetlenül csúfolhatták, belerúghattak, leköphették, nem kérhette számon senkitől a rajta esett sérelmeket. Ez a néhány hónap, amelyet a legnagyobb megaláztatások között töltött rokonai fogságában, végleg megérlelte jellemét. Ezek alatt a nyári hónapok alatt vált férfivá, s határozta el a könyörtelen bosszút. Belátta, hogy ha uralkodni akar, nem szabad olyan végzetes hibát elkövetnie, mint a türelmetlenség (kuksolnia kellett volna még az erdőben), de olyat sem, mint amelyet Tarkutaj-kiriltuk követett el azzal, hogy őt életben hagyta. Ha a tajcsiut valaha a kezébe kerül, az lesz élete utolsó napja. Érlelte a bosszút magában, s mint pók a hálójában, csak az alkalmas pillanatot várta, hogy rávesse magát ellenfeleire.

A rabság hosszú napjai alatt volt ideje elgondolkodni s felvetni magában a „hogyan tovább?” kérdését. Még a régi táborhelyen, Höelünnél is meghányták-vetették a dolgot, s hogyha nem jön közbe a váratlan tajcsiut támadás, ma már nagy terveinek a végrehajtásán munkálkodhatna. Most azonban ismét életéért és szabadságáért kellett harcolnia. Rezzenéstelen tekintettel és mozdulatlan arccal viselte el „vendéglátóinak” gyűlölködően rosszindulatú vagy éppen szánakozó pillantásait, s arcizmának egyetlen rándulásával sem árulta el, hogy készül valamire. Pedig a jurtákban ellesett beszélgetésekből, a halkán, suttogva kimondott felszavakból úgy érezte, hogy hamarosan lehetősége nyílik a szökésre. Addig azonban várni kell, s úgy tenni, mintha nem sértenék az eléje dobott koncok, a rongyos takarók, amivel vendéglátói betakarták, a zsírtalan hús, amivel megetették, s a híg kumisz, amivel megittatták. Úgy nézett alázatos arccal a világba, mintha Jiszügej baatur fiából kihalt volna minden büszkeség.

Csak ha valaki éjszaka felfigyelt volna a rongyos takaró alatt hánykolódó fiatalember dühödt fogcsikorgatására, értette volna meg, hogy a gyűlöletben fogant vetést gyűlölettel is aratják.

A LEJTŐN FELFELÉ

*Aki apámmal esküvel fogadott testvérséget, az olyan nekem,
mintha tulajdon apám volna.*

(A Mongolok Titkos Története c. mongol krónikából, XIII. század.)

A tajcsiutok a nyár első havának tizenhatodik napján teleholdkor lakomát rendeztek az Onon partján. Temüdzsin a már korábban ellesett félmondatokból értesült a rituális lakoma időpontjáról és részben a helyéről is, s mivel tudta, a tajcsiutok nem vetik meg az alkoholt, remélte, hogy a lakoma zűrzavarában alkalma nyílik a menekülésre. A lakoma napján az arra a napra kijelölt jurta tulajdonosa még megebédeltette Temüdzsint, majd rábízta egy suhancra, akinek a kezébe nyomta a kalodáról lelógó kötél végét.

A lakoma annak rendje-módja szerint folyt; ittak, ettek, táncoltak. Így köszöntötték a nyár érkezését, amely megszabadította őket a téli hidegtől s a kellemetlen tavaszi szélről. Temüdzsin is részt vehetett a vigasságban, csupán hátul a gyermekek és a szolgák között kellett helyet foglalnia, s meg kellett elégednie az eléje vetett ételmaradékokkal. A legényke, akinek a gondjaira bízták, hamarosan elmerült az énekesek és táncosok bámulásában, s az eléje tett kumiszoskupát is kiadósan ürítgette. Temüdzsin nyugodtan várt. Bár több alkalommal is módja lett volna a szökésre, nyugalmat erőltetett magára, s csendben a helyén maradt. Tudta, hogy most biztosra kell mennie, nem szabad kockáztatni. Egyetlen elrontott szökési kísérlet több évre visszavetheti nagyra törő tervei végrehajtásában. Meg kell várnia, amíg a lakoma résztvevői valamennyien lerészegednek.

Amire várt, hamar be is következett. Alig bukott le a nap a folyóparti erdők csúcsai mögött, a lakomázók mind felöntöttek a garatra. Senki sem figyelt már a csendesen heverő fogolyra. Valamennyien az énekesek hallgatásával vagy részeg társaikkal folytatott vitákkal voltak elfoglalva. Amikor aztán Temüdzsin úgy látta, hogy elérkezett az idő a menekülésre, egy pillanatig sem habozott. Felugrott ültéből, nyakának erőteljes rántásával kiszakította a kötelet őrzője kezéből, s a kötél végéről lecsüngő fafogantyúval úgy sújtotta fejbe a legényt, hogy az eszméletét veszítve lerogyott a földre. Temüdzsin még látta a feléje meredő részeg arcokat, majd beleveszett az erdő sűrűjébe.

Rövid ideig tartózkodott csak a parti bozótosban, aztán a folyó felé vette útját. Tudta, hogy a bokrok között nem maradhat, hiszen ha aznap nem is, de másnap reggel a kijózanodott tajcsiutok megtalálják, arra pedig végképp nincs semmi esélye, hogy gyalogosan átvágjon a pusztán. Egyedüli reménye a folyó maradt. Szerencsétlenségére felkelt a hold, nappali világossággal árasztva el a folyópartot. Mielőtt azonban a keresésére indulók a nyomába szegődhetek volna, leszaladt az Onon vizéhez, belegázolt a folyóba, hátára feküdt, a béklyót pedig hagyta, hadd vigye a víz. A fakaloda még hasznára is volt, hiszen a száraz deszka nem merült el; arca szabad levegőn maradt.

Az üldözők az éjszaka folyamán többször is végigkutatták az erdőt és a folyóparti bozótost, de nem sikerült Temüdzsin nyomára bukkanniuk. Ugyanakkor egy *szuldusz* nemzetségbeli ember, bizonyos Szorkan-sira véletlenül megpillantotta a tejfehér folyóban fürdő Temüdzsint. A fiú már-már azt hitte, elveszett, amikor a szuldusz suttogva megszólította, s biztosította róla, hogy nem árulja el a tajcsiutoknak. „Olyan a szemed, mint a parázs, arcod, mint a napfény! Ezért is utálnak ennyire a rokonaid! Csak maradj nyugodtan, nem árulak el!” - suttogta.

Az üldözők még két alkalommal rendeltek el általános kutatást, de Szorkan-sira kivételével senki sem bukkant rá Temüdzsinre. Szorkan-sira javaslatára ugyanis minden kereső mindig ugyanazt az erdőrészt kutatta át, amit már egyszer átnézett, így rajta kívül senki még csak véletlenül sem bukkanhatott a fiúra. Hogy Szorkan-sira valójában miért nem árulta el Temüdzsint, miért nem akart ezáltal a tajcsiutoknál előnyökhöz jutni, nem tudjuk. Temüdzsinhez intézett szavaiból mindenesetre kiderül, hogy gyűlölte a tajcsiutokat, s örült, ha valaki borsot tört az orruk alá. Személye egyben azt is példázza, hogy nem mindenki volt barátja vagy jóakarója Tarkutaj-kiriltuknak azok közül, akik elhagyták Jiszügej családját, és nem mindenki gyűlölte Temüdzsint és Höelünt az eltávozottak közül.

Amikor ismét csend borult az Onon-parti erdőre, Temüdzsin kikászálódott a vízből. Fülében még ott égtek Szorkan-sira utolsó mondatai: „Várd meg, ameddig valamennyien szétszédünk, aztán menj, és keresd meg a családodat! Ha valaki meglátja, és elfognának, el ne mondd, hogy én láttalak, és nem szóltam róla!”

Bármennyire nem volt tisztességes a dolog, amit tenni készült, más választása nem volt, hiszen az élete volt a tét. Pontosán Szorkan-sirának ezeket az önmagát mentő szavait akarta felhasználni, s éppen megmentője ellen. Tudta jól, hogy a pusztán ló és fegyver nélkül nem tud átvergődni, a portyázó tajcsiutok előbb-utóbb megtalálnák. Ugyanakkor megértette Szorkan-sira lelkiállapotát is. Tudta, hogy a szuldusz túlságosan gyáva ahhoz, hogy segítsen neki, s már az is szép teljesítmény volt tőle, hogy nem kezdett el rémületében kiáltozni, amikor megpillantotta a vízben. Úgy látszott, a tajcsiutok iránti gyűlölete kiegyenlítette a félelem okozta engedelmességet, ezért hallgatott Temüdzsinről. A szuldusznak ezt a félelmét kell tehát kihasználnia, csak így tud megmenekülni, ha ez egyáltalán lehetséges.

Volt aztán még egy üdölkártyája. Még régebben történt egyszer, amikor az őrzésére kirendelt legény jurtáról jurtára cipelte, hogy Szorkan-sira sátra került sorra. Míg más jurtákban többnyire ügyet sem vetettek rá, úgy bántak vele, mint rabszolgával szokás, Szorkan-sira vele körülbelül egykorú fiai, Csimbaj és Csilavun levették az őrzővel a nyakára erősített kalodát, hogy nyugodtan ehessen, s nyugodtan tölthesse az éjszakát. Számított erre a régebben megnyilvánult szimpátiára is. Így aztán minden logikával ellentétben nem menekült, hanem éppen a tábor irányába lopakodott. S mivel a tajcsiutok hatalmas körben csak az erdők kivezető útjait őrizték, fel sem tűnt senkinek a jurták között kiegyenesedve, minden óvatosságot mellőzve sétáló legény.

Mindenesetre így is szerencséje volt, hogy baj nélkül elérte Szorkan-sirát. Könnyen megtörténhetett volna, hogy valaki megszólítja a jurták között bolyongót, s felfedezi, hogy éppen azzal találkozott, akit keresnek, vagy hogy a jurtákat őrző hatalmas kutyák rántják le, és marják össze mint ismeretlent. Szerencséire semmi kellemetlensége nem történt; baj nélkül érte el Szorkan-sira jurtáját. A krónikák azt mondják, hogy Szorkan-sira és családja kitűnően értett a tejtermékek készítéséhez, s egész éjszaka a köpülőfák ütemes csattogásától volt hangos a jurta környéke. Nem okozott hát nehézséget odatalálnia.

A fogadtatás nem volt túlságosan melegnek mondható. Szorkan-sira rémületében dührohameket kapott, amikor rájött, hogy jótettével tulajdonképpen Temüdzsin kezébe adta magát, s ez a hálátlan fickó szemrebbenés nélkül ki is használja helyzetét. Korholó és káromló szavaira Temüdzsin méltóságteljes némasággal válaszolt, mivel érezte, hogy szavai csak olajat öntenének a tüzre. S különben is úgy viselkedett, hogy a szuldusz érezze: jövőbeni urával beszél.

Nem tudni, hogy Szorkan-sira is megérezte-e a jövőt, vagy csak félelme készítette a cselekvésre, de tény, hogy abbahagyta az óbégatást, s fiai segítségével - akik már az első pillanatban Temüdzsin pártjára álltak - leverte nyakáról a béklyót, és elégette. Egy gyapjúval megrakott kocsihoz vezette a fiút, s elrejtette a gyapjú alá. Leányának, Kadaannak meghagyta, viselje gondját a rejtőzködőnek, és senki emberfiának ne szóljon az éjszaka történeteiről.

A tajcsiutok mint a megszállottak kutattak még két teljes napon át, majd a harmadik napon tanácskozássra gyűltek össze. Megvizsgálták a feltételezett menekülés minden lehetőségét, s amikor valamennyit elvetették, arra a megállapításra jutottak, hogy a fiút bizonyára elrejtette valaki. Tudták jól a tajcsiutok, hogy elegendően akadnak a hozzájuk csatlakozott nemzetségek között olyanok, akik örülnének a bukásuknak, s ismét szívesen kötnék sorsukat a kijatokhoz. Elképzelhető tehát, hogy valamelyik ilyen nemzetségbeli ember bújtatja Temüdzsint.

Elhatározták, hogy sorban átkutatják mindenkinek a jurtáját, legyen bármilyen nemzetségbeli, s megpróbálják ismét hatalmukba keríteni az elveszett kijatot. Nem vettek most már maguk mellé senkit, csak tökéletesen megbízható tajcsiut nembelieket, s elkezdtek a módszeres kutatást. Természetes, hogy nem maradt ki Szorkan-sira jurtája sem. Felforgatták az egész berendezést, belenéztek a tömlőkbe, sajtárokba, megnézték a jurtakocsit, sőt még az ágy alját is. Amikor a gyapjúval rakott kocsihoz értek, s le akarták hányni a kocsit, Szorkan-sira csodálatos lélekjelenlétről téve tanúbizonyságot, odafordult a keresőkhöz, s szinte vidáman, kötekedve kérdezte tőlük, hogy mit gondolnak, ebben a hőségben kibírná-e emberfia a gyapjú alatt? A tajcsiutok, akik bizonyára már maguk is unták a hiábavaló keresést, magukban igazat adtak Szorkan-sirának, és eltávoztak.

Még azon az éjszakán a szuldusz elküldte magától Temüdzsint. Úgy látszik, az idegeit alaposan megviselte a rejtegetés, s most már mindenképpen meg óhajtott szabadulni kellemetlen vendégétől. Adott neki egy lovat, íjat s néhány nyílveessőt, ellátta enni-innivalóval, majd útjára bocsátotta.

Temüdzsin óvatosan lovagolt, vigyázott rá, hogy a kiállított örök s az ide-oda portyázó nyomolvasók fel ne fedezzék. Néhány napi rejtőzködés és erőltetett lovaglás után sikerült is elérnie azt a helyet, ahol Belgütej torlaszt emelt, ahol Kaszar nyilazott, egyszóval, ahol megakadályozták a tajcsiutokat, hogy fogságba ejtsék az egész családot. Bár a nyomok már régiek voltak, a pusztai ember éles szemével mégis könnyedén tudta követni őket. Hamarosan rá is talált a családjára a Kimurka patak partján.

Temüdzsin kipihente magát, s anyjával még egyszer alaposan megtanácskozta azokat a módokat, amelyek segítségével kiemelkedhetnének jelenlegi nyomorúságukból. A módok kiagyalásában csak Höelün segíthetett Temüdzsinnek, hiszen Jiszügej halálakor Temüdzsin olyan kicsi volt, hogy még apja közeli ismerőseiről is alig volt emléke, hát még a bonyolult politikai viszonyokról, amelyek apját a pusztai egyik vagy másik nagyságához fűzték!

Höelünre hárult tehát a feladat, hogy bevezesse Temüdzsint a pusztai hatalmi viszonyainak ismeretébe, bár ezek az ismeretek kissé már elavultaknak számítottak, hiszen az elmúlt évek során igazán nem volt az asszony abban a helyzetben, hogy figyelemmel kísérhette volna a pusztai viszonyok alakulását. Mégis, amit a régi időkről mesélt fiának, rendkívül hasznosnak bizonyult.

Mielőtt azonban még Temüdzsin és Höelün hozzákezdhetek volna hatalmi ábrándjaik valóra váltásához, baleset történt, amely ideig-óráig alaposan megingatta a szegény család létalapját.

Egy napon valahonnét rablók érkeztek, s szinte a jurta bejárata előtt rabolták el közelben legelésző nyolc lovukat, melyeket a száműzetés éve alatt szerezhettek. Valamennyien látták a tolvajlást, s gyalogosan a rablók után eredtek, de hasztalan; egyenként elmaradoztak a vágató tolvajok mögött. Szerencsére Belgütej azon a napon éppen mormotavadászatra indult, s este mit sem sejtve betoppant a megmaradt egyetlen lóval, amelyet ő vitt magával, hogy a zsákmányt hazáig cipelje. A vészír hallatára ledobálta a ló oldalára kötött mormotákat s fel akart pattanni, hogy üldözőbe vegye a tolvajokat. Rövid vita után mégis abban állapodtak meg, hogy Temüdzsin indul az üldözésükre.

Temüdzsin pihenés nélkül követte a rablókat, de azt még talán maga sem sejtette, hogy egyedül, rossz minőségű fegyvereivel hogyan fogja felvenni a harcot a túlerővel szemben. A szerencse azonban most is segítségére sietett. Az üldözés második napjának reggelén ugyanis jurtát pillantott meg a pusztán, a jurta körül ménest, s a lovak között vele körülbelül egykorú legényt, amint egy kancát fejt. Óvatosan megközelítette a jurtát, s amikor meggyőződött róla, hogy ellopott lovai nincsenek a ménes között, közel lovagolt, s információért fordult a fiúhoz, hogy nem látta-e a tolvajokat és az elorzott lovakat.

A tejet fejő fiú rendkívül barátságosnak bizonyult, s felvilágosította a kérdezősködőt, hogy alig néhány órával ezelőtt, napfelkelte körül hajtották arra ismeretlen emberek a keresett paripákat. Készségesen megmutatta az utat Temüdzsinnek. A nagy mutogatásnak és a barátkozásnak aztán az lett a vége, hogy a legény előtt is felcsillant a nagy kaland lehetősége, s elhatározta, Temüdzsinnel tart. Kicserélte Temüdzsin fáradt lovát egy friss paripára, s most már ketten indultak a tolvajok üldözésére. Az újonnan csatlakozott fiatalember Naku-bajannak volt a fia, és Boorcsunak hívták.

A nyomokat követve a harmadik nap délutánján egy táborhelyhez érkeztek, ahol a jurták mellett felfedezték az ellopott lovakat. Megvárták, amíg besötétedik, akkor berontottak a táborba, kihajtották az állatokat, s terelni kezdték őket visszafelé. A tábor őrei azonban felfedezték az idegeneket, s üldözésükre indultak. Boorcsu megfordult nyergében, s nyilazni kezdett az üldözőkre. Még így is rosszul végződhetett volna a kaland, mivel a tábor lakói sokan voltak, a nap azonban éppen ezekben a percekben bukott le a környező dombok mögött, jótékony sötétségbe burkolva a vidéket.

Három nap elmúltával Temüdzsinék visszaérkeztek az elhagyott jurtához, ahol Naku-bajan nagy örömmel fogadta elveszettnek hitt fiát s az újonnan szerzett barátot. Különösen akkor kezdte becsülni Temüdzsint, amikor az felajánlotta, hogy osztozzanak a frissen szerzett lovakon, hiszen úgy illik, hogy a szövetségesek megosztozzanak a zsákmányon. Boorcsu és Naku-bajan is önérzetesen visszautasította Temüdzsin lovagias ajánlatát. A visszautasításnak több oka lehetett. Lehetséges, hogy egyszerűen nem tartottak igényt a néhány, nem túlságosan értékes, kimerült lóra, de sokkal valószínűbb, hogy a hatnapos út alatt Temüdzsin részletesen elmesélte Boorcsunak, hogy kiféle-miféle. Az is valószínű, hogy beszélt jövődő terveiről is új ismerőseinek, s hogy ezek a tervek reménykeltők lehettek az egyedül élő, senkihez nem tartozó apa és fiú számára. Boorcsu nyilván úgy érezte, ha Temüdzsin tervei sikerülnek, megcsinálhatja a szerencsáját. És tulajdonképpen miért ne sikerülnének? Jiszügej neve és rokonainak katonai ereje hozzájuttathatják Temüdzsint a hatalomhoz, s akkor számukra is megnyílna az út a felemelkedés felé.

Ez lehetett az oka annak is, hogy amikor kellő pihenés után Temüdzsin elhatározta, visszatér családjához, Naku-bajan hozzájárulásával Boorcsu vele tartott. Így lett Boorcsu Temüdzsin első társa még abban az időben, amikor a nagy tervek éppen hogy megszülettek. Boorcsu később is jó érzékkel ítélte meg az események alakulását, s nem véletlen, hogy magas rangra emelkedett a nagykán seregében.

Pár nappal később a két barát visszaérkezett a Szenggür patak partjára. Temüdzsin haladéktalanul hozzákezdett tervei megvalósításához. Részben még maga is emlékezett Dej-szecsenre, az ongiratra s Börtére, eljegyzett menyasszonyára. Visszaemlékezett az ongiratoknál töltött napokra; azonban, mintha köd mögül köszöntöttek volna rá az emlékek. A hosszú, nélkülözésekkel terhes évek, a tajcsiutoknál töltött rabság, rettegés a rablóktól és a tél hidegétől úgy megfakították emlékeit, mint a pusztta földjére vetett színes rongyot a tűző nap sugarai. Most minden Dej-szecsentől függött.

Anyja elbeszélése nyomán úgy élt emlékezetében az ongirat, mint egyenes és nyíltszívű férfi, aki maga volt a kezdeményezője Börtével kötött házasságának. Remélte, hogy Dej-szecsen még visszaemlékszik ígéretére, s jelenleg is, mikor a vőlegény vagyoni helyzetében, sajnos, lényeges változás következett be, megtartja adott szavát.

Mindezek ellenére szorongó érzésekkel lovagolt Belgütej kíséretében a Csekcser és Csikurgu folyók partján. Az ongirat azonban minden várakozáson felül szívélyesen fogadta a testvéreket. Vigasztalta Temüdzsint, s elmondta neki, hogy hallotta a tajcsiut testvérek büntettének hírét, de nem tehetett semmit Temüdzsin megsegítése érdekében. Temüdzsin nem szólt, nem említette, hogy ezt az ongiratoktól nem is várta volna senki, számára most csak az volt fontos, hogy az ongirat adja neki Börtét.

Dej-szecsen nem vonakodott ígéretét megtartani, sőt maga ajánlotta fel, hogy ígéretéhez híven odaadja a lányt, illő hozományt is ad vele, s eltekint attól a tényről, hogy Temüdzsin annak idején nem szolgálta le az árát. Temüdzsin és Belgütej úsztak a boldogságban. Feladatukat sikerrel teljesítették, mivel Börte és Dej-szecsen nászajándékai lényegesen megnövelték a család gazdasági erejét.

Dej-szecsen, hogy még jobban kifejezze tiszteletét Temüdzsin iránt, hosszú darabon elkísérte a fiatal házасokat; csak körülbelül a félútról fordult vissza szállásterületére. Börte anyja, Cso tan azonban velük tartott, hogy beavassa a fiatalasszonyt a házасélet s a háziasszonyi szerepkör titkaiba.

Történetünk idején a mongol törzsektől délre a kereitek éltek, kiknek a kánja abban az időben Tooril volt. Tooril bizonyos szolgálataiért - amelyeket a kínai császároknak végzett - megkapta a *vang*, azaz a hercegi címet Ongging-csingsziantól, a dzsürcsi dinasztia miniszterétől.

Történt pedig egyszer, nagyon régen, akkor, amikor Jiszügej mint a káni család jelentős tagja hatalmának csúcsán állt, hogy szövetséget kötött a fiatal Toorillal, azaz *andaságot* fogadtak egymásnak. Az andaság az egyik legrégebb és legszebb mongol népszokás, s lényege a következőkben foglalható össze: fiatal mongol legények, szövetséges törzsek fiai, megfogadják, hogy életük végéig testvéreknek tekintik egymást, és sem örömben, sem bánatban el nem hagyják fogadott testvérüket. Az andasági fogadalom aktusa vagy ceremóniaideje alatt - ez többnyire egy-két nap - a fogadott testvérek megajándékozzák egymást, lakatlan vidéken töltenek egy-két napot, kemény fekhelyen alszanak, s egy takaróval takaróznak. Ezzel is bizonyítják harci erényeiket, s hogy egymás mellett, vállt vállnak vetve képesek elviselni az előttük álló hosszú hadjáratok s egyéb megpróbáltatások viszontagságait. Ilyen andaságot fogadott még fiatal korában Tooril, a kereitek kánja és Jiszügej baatur, a mongol fejedelmi ág kiemelkedő tagja.

Temüdzsin és Höelün arra számítottak, hogy a fogadott testvérségnek megfelelően Tooril nem utasíthatja vissza andája fiának kérését. Temüdzsin úgy tekintett a kereitek kánjára, mint második apjára. Lovára pakolt hát egy csodálatosan szép coboly-dakut, amelyet Dej-szecsen küldött Höelün számára. Úgy gondolta, a ritka bunda talán elég lesz ahhoz, hogy meglágyítsa Tooril szívét, ha az különben nem akarna emlékezni a már túlságosan régen kötött fogadalomra.

Hazaküldte az öreg Cso tan, s két testvérével, Kaszarral és Belgütejjel elindult, hogy megkeresse a kereiteket a Tola folyó partja menti erdőségben. Hosszú és fárasztó út után meg is érkeztek, s a dakut átnyújtották Toorilnak. Aggodalmasan lesték a kereitek kánjának szavait, vajon milyen állaspontra helyezkedik jövőjüket illetően.

Nem tudni, hogy Tooril valóban komolyan vette-e a már régen kötött andasági szerződést, vagy meghatotta a fiatalember gesztusa, aki nászajándékát ajánlotta fel neki. Mindenesetre örömmel fogadta a dakut, és Temüdzsint fiaként a keblére ölelte. „A vese helye hátul van, a

vágyaké a szívben!” - mondotta, ami annyit jelentett, hogy Temüdzsin méltó népe vezetésére, míg a tajcsiutok a „vese”, azaz arra valók, hogy rajtuk uralkodjanak. Megígérte világos szavakkal is, hogy leszámol a tajcsiutok uralmával, s visszahelyezi Temüdzsint Jiszügej örökébe.

A hadjáratra azonban várni kellett. Toorilnak össze kellett szednie haderejét s kilesni az alkalmas pillanatot, hogy rátámadhasson a tajcsiutokra. Meg kellett azt is vizsgálnia, méghozzá óvatosan, hogy a tajcsiutok elleni „büntető expedíció” nem vonja-e maga után esetleg egyéb törzsek vagy nagyobb erővel rendelkező nemzetségek bosszúját, ezért ezt megelőzendő, hírnököket küldött a szélrózsa minden irányába, hogy Temüdzsin mellett agítaljanak.

Temüdzsin ezalatt a Kerülen folyó forrásánál élt családjával együtt. A krónikák a következőképpen mesélik el az egyik legszörnyűbb nap történetét, amely itt virradt rájuk, és amely még az oly sokat megélt család történetéből is kiemelkedik iszonyatával: Történt egy hajnalon, hogy Koakcsin anyó, aki Höelün szolgálóasszonya volt, lópaták dübörgésére ébredt. Nem tudta ugyan, hogy kik jönnek, de mivel barátai nemigen voltak, a lovasok okozta láрма csak rosszat jelenthetett. Kiugrott az ágyból, és kiáltozni kezdett, hogy felriassza az alvókat. Valamennyien azt hitték, hogy a tajcsiutok tértek vissza, mivel megszagolták, hogy Temüdzsin tervez ellenük valamit Tooril segítségével.

Kirohantak a jurtákból, s lovaikra kaptak, de a nagy kavarodásban, mivel kevesebb volt a ló, mint az ember, Börtének nem jutott hátszló. A szolgálóasszonyokkal együtt ott maradt a sátrak mellett, míg a többiek lóhalálában vágattak a Burkan-kaldun hegység irányába. Koakcsin anyó, hogy Börtét megmentse, fekete ponyvával bontott szekérre ültette, s elindult vele a Tönggelik patak partján.

A marhák vontatta szekér azonban lassan haladt, s éppen pitymallani kezdett, amikor a lovasok beérték a szekeret. Koakcsinnak feltűnt, hogy a lovasok nem tajcsiutok, de igen kegyetlen külsejűek, s Temüdzsin iránt érdeklődnek. Koakcsin megpróbált hazudni, s azt mondta, hogy bár Temüdzsin háza népéhez tartozik, juhnyírás miatt járt a közelben, és nem tudja, hogy a gazdája otthon tartózkodik-e. Mindenesetre megmutatta Temüdzsin jurtáját, s továbbhajtotta a szekeret. A lovasok el is vágattak a mutatott irányba, de az öregasszony tudta, hogy hamarosan visszatérnek. Megverte hát az ökrök hátát ostorával, s erőltette a gyorsabb menetet.

A menekülést azonban most az egyszer nem kísérte szerencse: a kocsi egy nagyobb kövön megbillent, s eltört a tengelye. Már éppen elhatározták, hogy gyalog menekülnek tovább, amikor a harcosok visszaérkeztek; egyikük lován már ott ült, a katona előtt, Jiszügej első felesége, Belgütej anyja.

Koakcsin anyó megpróbált tagadni, de a lovasok átkutatták a kocsit, s a ponyva alatt megtalálták Temüdzsin feleségét, Börtét. Koakcsinnal együtt felkapták a nyeregbe, néhányan elvágattak velük, míg a többiek folytatták az üldözést a Burkan-kaldun hegység irányába. Háromszor kerülték meg Temüdzsin mögött a Burkan-kaldunt, de nem tudták elcsípni a menekülőket.

Mielőtt folytatnánk az események tárgyalását, térjünk vissza arra a furcsa jelenetre, melynek során a családfő felesége ló hiányában az elhagyott táborhelyen maradt, kiszolgáltatva a támadó ellenség kénye-kedvének, a szolgálkával együtt. Valóban a kavarodás okozta figyelmetlenség következtében maradt-e le, vagy pedig más oka volt a történeteknek?

A Mongolok Titkos Történetének névtelen krónikása kilenc lóról beszél, s pontosan felsorolja a személyeket is, akik lóra kaptak - ez nyolc személy -, míg egy lovat tartaléknak vittek magukkal a menekülők. Ha világosan nem is mondja ki a krónikáíró, szavaiból kiérzik, hogy Börte nem véletlenül, hanem szándékosan maradt a szolgálkával; szándékosan hagyta el a család. A megoldás a nomád élet kegyetlen, de racionális törvényeiben keresendő: fontossági

sorrend van menekülés esetén a család tagjai között. A legfontosabbak természetesen a harcosok, a fiútestvérek, hiszen tőlük lehet várni, hogy kiszabadítsák az elfogottakat. Sorrendben a következő helyen a vérrokonok, a testvérek, a szülők állnak, s csak ezután következik a fiatal feleség. S miután a legfontosabb tárgyakat - fegyverek, tartalék élelmiszer, edények - is magukkal kellett vinniük, hogy ideig-óráig nehéz viszonyok között is fenntarthassák életüket, nem jutott ló Börtének. Ezért hagyták el a fiatal asszonyt - nyilván nem könnyű szívvel, de szándékosan - a menekülők.

Hogy valóban sokat jelentett-e a menekülők számára a vezeték-ló, nem tudjuk, mindenesetre nem sikerült őket elfogni. Nemhiába járta ki Temüdzsin a mocsárba gázolás, a zsombéktaposás és a bozotosban rejtőzködés iskoláját, most is sikerült úgy elrejténie családját a Burkan-kaldun bozótosaiban, hogy az üldözők, bár több alkalommal szinte kézzelfogható közelségben voltak hozzájuk, nem tudták kézre keríteni őket.

Koakcsin anyó már menekülés közben megfigyelte, hogy a támadók nem tajcsiutok, hanem náluk semmivel sem veszélytelenebb ellenfelek, merkitek.

Emlékszünk még rá, hogy sok évvel ezelőtt a merkit törzsbeli Jeke-csiledütől rabolta el fiatal feleségét Jiszügej baatur és három testvére. Bármennyire is igyekeztek ugyan, hogy a rablás egyetlen tanúját, a fiatal, kárvallott férjet elfogják és megöljék, végül is nem sikerült nekik. Sejtették, hogy ezután hosszú időig engesztelhetetlen gyűlölet és vérbosszú uralkodik majd a mongolok és a merkitek között az asszonyrablás miatt. Most aztán megérett a bűn gyümölcse. Akkor rohanták meg a merkitek Temüdzsin családját, amikor arra a legkevésbé sem számítottak, mikor minden figyelmüket a kereitekre s rajtuk keresztül a tajcsiutokra összpontosították. A tényeken azonban nem lehetett változtatni; Höelünön kívül valamennyi asszony a merkitek fogságába került.

A korabeli krónikák szerint a támadást három merkit hajtotta végre embereivel: az udujit-merkitek közül Toktoa, az uvasz-merkitek közül Dajir-uszun s a kaat-merkitek közül Kaataj-darmala. Hogy a támadók valójában mennyien lehettek, nem tudjuk, de feltétlenül nagy fölényben voltak Temüdzsinékkal szemben.

A merkitek, miután belátták, hogy a bozotosban hasztalan próbálják Temüdzsint kézre keríteni, visszavonultak. Megelégedtek azzal, hogy a bosszúnak lényegében eleget tettek; az elrabolt Höelün helyett elragadták Temüdzsin feleségét néhány szolgálóasszonnyal együtt. Megfordultak, és hazavonultak.

Temüdzsin pedig a biztonság okából felderítőket küldött a merkitek után - Belgütejt, Boorcsut, a nemrég hozzá került fiatal Dzselmét -, és csak amikor a kémlelők visszatértek, s jelentették, hogy elvonult a veszély, mertek előjönni a bozótból, s pihentek el a puszta zöld fűvén.

Temüdzsin felemelkedésének kezdetét néhány apró jelből már ebben az időben is meg lehetett figyelni, s érzékelni lehetett hogy a puszta drótnélküli táviróján a legfontosabb események híre milyen gyorsan terjed, s mekkora sebességgel jut a fülébe a kedvező vagy kedvezőtlen hír annak, akit érint. Annak a híre, hogy Tooril megígérte Temüdzsinnek a segítséget, s hogy a kereit követek vagy kémek a tajcsiutok után kémleltek, eljutott a valaha a kijatokkal szövetséges mongol nemzetségek közé. Ezek a nemzetségek most úgy érezték, hogy a tajcsiutoknak ütött utolsó órájuk. Ha egyszer a kereitek a kijat fiát, Temüdzsint támogatják, a tajcsiutoknak nincs sok esélyük, hogy Tooril fölé kerekedjenek, még szövetségesei segítségével sem. A mongolok vagy legalábbis közülük egyesek megpróbálták tapogatózó lépéseket tenni Temüdzsin felé, s ahogy lehet, biztosítani maguk számára a jövőt.

Így történt, hogy még mielőtt a merkit támadást el kellett volna szenvedniük, amikor a Bűrgi folyó partján volt a szállásuk, megjelent körükben egy urjanka nembeli ember, kovács-

fűjtatóval a hátán. Ez a tény a nomádok között élő mesteremberek jelenlétére utal. A vándor magával hozta Temüdzsinnél néhány évvel idősebb Dzselseme nevű fiát. Az öreg, aki közeli viszonyban volt Jiszügej baaturral, s közvetlenül Jiszügej kíséretében szolgálhatott, elmondta Temüdzsinnek, hogy amikor meghallotta annak idején, hogy Jiszügej baaturnak a tatárok elleni hadjárata után fiúgyermek született, cobolyprémből való bundát adott ajándékba Jiszügejnek, s ajándékba akarta adni Dzselsemet is, hogy majd a felnövő Temüdzsin kíséretében szolgáljon. Mivel akkor még Dzselseme is nagyon kicsi volt, mindössze négy-öt éves, az ajándékozás csak jelképesnek volt mondható, s végrehajtása arra az időre halasztódott, mikor Temüdzsin is, Dzselseme is megnő. Most azonban itt az ideje, hogy akkori ígéretét beteljesítse. Íme elhozta a fiát, „hogy a nyeret feltegye a lovad hátára, hogy ajtónállód legyen!” - mondta az öreg, s hátán a fűjtatóval eltávozott. Így került a családba Boorcsu mellé második idegenként Dzselseme.

Amikor a felderítők, köztük Dzselseme, visszatértek az örömhírrrel, hogy a merkitek végérvényesen eltávoztak, Temüdzsin úgy érezte, meg kell köszönnie a hegy szellemének s az Örökkévaló Kék Égnek megmenekülésüket a biztos haláltól vagy még a halálnál is rosszabb merkit fogságból. Felment hát a Burkan-kaldun hegyre, szembefordult a nappal, süvegét levette, övét a nyakába akasztotta. Ez a legteljesebb megalázkodást jelképezte, hiszen a süvegétől, az övétől megfosztott ember elveszti szabadságát, mások kezébe adja magát. Most Temüdzsin is rabnak vallotta magát, az Örökkévaló Kék Ég rabjának, az ő kezébe tette le sorsát és szabadságát, hálából azért, hogy megmentette a merkitek nyilai elől. Kilencszer leborult a nap felé fordulva, áldozatot mutatott be, s meghagyta családjának, hogy halála után utódai az idők végezetéig naponta áldozzanak a Burkan-kaldun védőszellemének.

Az áldozat bemutatása és néhány napi pihenés után ismét csak a jövővel kellett foglalkoznia. De mennyivel másképpen, mint még néhány nappal ezelőtt, amikor minden biztatónak látszott, s azt hitték, hogy a kezdeményezés Temüdzsin és Tooril kezében van.

Temüdzsin lassan már annyira megszokta a menekülést és az üldöztetést, hogy még Börte elrablása sem rázta meg annyira, hogy ne látta volna át azonnal világosan, mi is a teendő. Egyetlen megoldás van csak: Tooril kán! Iránya a kereitek táborára!

Maga mellé vette Kaszart és Belgütejt, felkerekedtek a kereitek felé, ahol, amint az várható volt, Tooril most sem fogadta őket barátságtalanul. Megismételte előbbi esküjét, hogy a tajcsiutokat Temüdzsin kezébe adja, Jiszügej szétszaladt népét összetereli, s ezt most még kiegészítette azzal, hogy a merkitek pedig írmagostul kiirtja. Hogy szavának nagyobb nyomatéka legyen, azonnal parancsot is adott a készülődésre.

Toorilnak, úgy látszik, a merkitek támadása adta meg a végső lökést, hogy leszámoljon ellenségeivel. Régtől fogva esedékes volt már a merkitek elleni hadjárat, de mind ez ideig kellő ok hiányában nem kerülhetett sor rá. Most azonban, hogy andája fiának az ágyát üressé tették, minden régi sérelem ismét a felszínre került, itt volt az alkalom, hogy megmutassák a merkiteknek a kereitek erejét.

Tooril azonban, bármennyire erősek is voltak a kereitek, nem vállalkozott egyedül a hadjáratra. Azt tanácsolta Temüdzsinnek, hogy keressék fel a dzsadarat nemzetségbeli Dzsamukát, s reá hivatkozva nyerjék meg őt is a hadjárat számára. Dzsamuka, akit Tooril csak öccseként emlegetett, ebben az időben a Korkonak-dzsubur patak vidékén táborozott nemzetségével és katonáival. Tooril Temüdzsinre bízta, hogy értesítse Dzsamukát a közeli hadjáratról.

Temüdzsin testvéreit, Kaszart és Belgütejt küldte a Korkonak-dzsuburhoz, Dzsamukához. Tooril már kész haditeranggal is szolgált Dzsamuka számára; megüzente, hogy az elkövetkező csatában ő, Tooril vezetné a két tümen emberből álló jobbszárnyat, míg Dzsamuka két tümen katonája a balszárnyat alkothatná.

Dzsamuka szívélyesen fogadta Kaszart és Belgütejt, úgy is mint Tooril követeit s úgy is mint Temüdzsin testvéreit és Jiszügej baatur fiait, hiszen a régi időkben, amikor Jiszügej baatur csillaga még fent ragyogott, a dzsadarat nembeli Dzsamuka is andaságot fogadott Jiszügej baatur fiával, Temüdzsinnel. Temüdzsin akkoriban hét-nyolc éves lehetett, s őz bokacsont-jából készült játékkal ajándékozta meg andáját, míg Dzsamuka rézből készített bokacsont-játékkal viszonzta az ajándékot. S mivel éppen tél volt, az Onon folyót vastag jégpáncél borította, az Onon jegére ültek, ott játszottak a bokacsontokkal.

Később aztán, tavasz idején, folytatták az ajándékozást; Dzsamuka kétéves borjú szarvából készített zengő nyilat adott Temüdzsinnek, Temüdzsin pedig másfajta nyilat adott érte cserébe. Így erősítették barátságukat egészen addig, amíg a balsors Temüdzsint el nem sodorta andája közeléből. Most azonban, hogy ismét hírt hallott fogadott testvére felől, s miután értesült róla, hogy Tooril ugyancsak támogatja Temüdzsint, természetes, hogy készségesnek mutatkozott a háborúban való részvételre, mivel az érzelmi okokon túlmenően úgy látta, hogy a merkiteknek nincs sok esélyük a győzelemre az egyesült seregek ellen. Igenlő választ adott tehát Kaszarnak és Belgütejnek, s még egy olyan dologra is vállalkozott, ami tulajdonképpen nem az ő feladata lett volna, de ezzel a lépésével végérvényesen megindította Temüdzsint a hatalom felé vezető úton. Azt ígérte ugyanis, hogy a ráeső részként kért két tümen katonát úgy állítja össze, hogy a két tümenből egy az ő katonáiból álljon, a másik Jiszügej baatur volt vitézeiből.

Mivel e helyütt a történeti források meglepően szűkszavúak, két lehetőségre kell gondolnunk. Az egyik az lenne, hogy Jiszügej baatur volt alattvalóinak nagy része Dzsamuka és a dzsadaratok fennhatósága alá került. Ebben az esetben érthető lenne Tooril lassúsága és habozása, hogy ti. ígérete után nem igyekezett viharebességgel visszaadni Temüdzsinnek jogos örökségét; nem akart ugyanis ujjat húzni Dzsamukával. Ha azonban Dzsamukát sikerül megnyernie szövetségesnek a merkitek ellen, s Dzsamuka vállalja a Temüdzsinnel kötött andaságot, a probléma önmagától megoldódik; Dzsamuka az andaság elismerése mellett kötelezettséget vállal Temüdzsin népének visszaszolgáltatására is. Ha a dolog valóban így volt, Tooril meglepő diplomáciai érzékkel oldotta meg feladatát: vér nélkül visszaszerezte Temüdzsin elvesztett örökségét, ráadásul még Dzsamukát is megnyerte szövetségesnek a merkitek ellen.

Lehetséges azonban egy másik megoldás is. Ebben az esetben Temüdzsin népe a tajcsiutok vezetése alatt a dzsadaratoktól, azaz Dzsamukától függetlenül élt volna, és Dzsamuka vállalta azt a feladatot, hogy a gyülekezőhelyre mentében elűzze a tajcsiutokat, s összeállítson egy tüment a tajcsiutok alól frissen felszabadítottakból.

Bármelyik lehetőséget fogadjuk is el, ettől a pillanattól kezdve Temüdzsinnek népe van, katonái vannak, s ő maga is katonai vezetőnek tarthatja, s érezheti magát még akkor is, ha ereje megközelítőleg sem ér fel Tooriléval vagy Dzsamukáéval.

A katonai erőt és a harcosok számát rendkívül nehéz ebben az időben még csak hozzávetőlegesen is felbecsülni. A krónikák a katonai egység mértékeként a *tüment*, azaz a tízezer embert tartalmazó egységet használják. Ebben az esetben a két-két tümen összesen mintegy negyvenezer embert jelentene, ami elképzelhetetlen, még akkor is, ha ebbe a számba a harcosokon kívül az esetleg a sereghez csapódott családtagokat és gyerekeket is beszámítjuk. Arra kell hát gondolnunk, hogy a tümen csak elvileg jelentett tízezer katonát, a gyakorlatban jóval kevesebbet, esetleg csak egy-két ezret.

A hadba vonulás és a találkozás helyére érkezés idejét és módját a különböző források és a forrásokat értelmező kutatások különféleképpen mondják el. Nehezen követhető ugyanis a hadba vonuló csapatok útja, néha még nehezebb összeköttetést találni az egymással látszólag össze nem függő helynevek között. Az értelmezésben és a felsorolásban azért találkozhatunk

ellentmondásokkal, mert a források jóval az események után készültek, s a krónikások csak hallomásból értesültek a hadjárat történetéről. Mindenesetre annyit ki lehet következtetni, hogy miután Tooril megkapta Dzsamuka igenlő válaszát, magához vett két tümen lovast, s elindult, hogy a Dzsamuka által meghatározott helyre a megjelölt időben odaérjen. Temüdzsin közben átvette a Dzsamuka által adományozott tümen feletti parancsnokságot, s másik útvonalon indult a találkozás helye felé. A Tooril kán által állított két tümen közül az egyiket Tooril öccse, Dzsaka-gambu vezette. Még mielőtt elérték volna a találkozásra kijelölt helyet, Temüdzsin is csatlakozott hozzájuk, s így a három tümen a Kimurka patak menti Ajil-karakana nevű helyen vert tábor.

A merkitek elleni támadást azonban kellemetlen incidens előzte meg. Hogy miképpen történt, ma már kideríthetetlen, de tény az, hogy a három tümen a három parancsnokkal éppen három napot késett. Dzsamuka, aki pontosan az általa megjelölt napon szállt táborba, a három tümen érkezése láttán csatarendbe állította embereit, úgy, hogy a három vezér azt hitte, Dzsamuka a késés feletti dühében meg akar ütközni velük. Erre ugyan végtére is nem került sor, de csak hosszas gyözködéssel sikerült rábírní a dzsadaratot a hadjárat folytatására s lebeszélni arról, hogy hazatérjen. Temüdzsin, aki csak hálával tartozhatott Dzsamukának, s maga is bűnösnek érezte magát a késésért, keveset szólhatott. Végül is Toorilnak kellett megmenteni a helyzetet: ünnepélyesen bocsánatot kért Dzsamukától. Ezután a kényelmetlen és kínos társalgás után folytatták a seregek taktikai felkészítését, ami tekintettel a katonák harckész állapotára, lényegében csupán a haditerv megbeszélésére korlátozódott, majd elindultak, tutajokat készítettek, átkeltek a Kilko folyón, rázúdultak a Buura-pusztára, s megkezdték a gyanútlan merkitek mészárlását.

Itt ismét adjuk át a szót a krónikának, *A Mongolok Titkos Történetének*, s hallgassuk meg, a névtelen szerző miképpen látta az eseményeket.

Toktoa-beki éppen aludt, amikor az egyesült seregek rázúdultak a merkitek szállásterületére. Toktoa szerencséjére azon az éjszakán merkit halászok és cobolyvadászok foglalatostkodtak hálóikkal és horgaikkal a Kilko folyó partján, s már jó előre meghallották az ellenség közeledtét. Néhányan közülük elbújtak, mások pedig lóra pattantak, hogy megvigyék Toktoa-bekinek a baljós hírt: ellenség közeledik a Buura-pusztára felé.

Hajnalba ébresztették a rémült halászok Toktoa-bekit, aki hálát adhatott az Örökkévaló Kék Égnek, hogy nem is olyan régen engedélyezte néhány semmittevőnek: elfoghatják a Kilko folyó árva hódjait és cobolyait. Most engedékenysége mentette meg az életét. Az utolsó percekben még sikerült értesítenie az uvasz-merkit Dajir-uszunt, s együtt menekültek tovább a Szelenga folyó mentén felfelé.

A magára hagyott nép a támadók prédájául esett. Hiába kapták meg ugyan ők is jó előre az értesítést a közeledőről, hiába harsogtak a támadást jelző kürtök, valamennyien menteni akarták, ami menthető; cókókjaikat, állataikat, házi eszközeiket, ezért aztán hosszú szalagként elhúzódva kocogtak a Szelenga folyó mentén lefelé. Az üldözők pedig, akik gyors lábú paripáik hátán megelőzték még a szelet is, fogukat vicsorgatva csaptak le rövid kardjukkal a menekülők fejére. Hullt a vér, és hulltak a merkitek, de a megvadult mongolok csak nem fáradtak bele az öldöklésbe. Egész napon át üzték és ölték a merkiteket, míg végre beköszöntött az este. Más háborúban ilyenkor a támadók aludni térnek, hogy másnap friss erővel folytassák az öldöklést, Temüdzsin azonban nem adott pihenőt tümenjének. Most érezte meg először a fegyveres hatalmat s a kiontott ellenséges vér szagát. Aztán még Börtére is gondolnia kellett. Tudta, hogy Börtének valahol ott kell lennie a menekülők között; nem akarta addig letenni vértől csöpögő kardját, amíg feleségét ki nem szabadította a fogságból.

Már éjfél felé járt az idő, amikor egy kocsikkal menekülő nagyobb csoport merkitet értek be. A mongolok azonnal nekiláttak a rablásnak, Temüdzsin pedig sorban feltépte a kocsik

ponyváit, s belenézett a halálra szánt asszonyok arcába. Börte nem volt sehol. Már-már elvesztette a reményt, hogy feleségét megtalálja a menekülők között, amikor egyszerre néhány asszonnyal találta szemben magát. Szinte már csak megszokásból kiáltotta feléjük felesége nevét, és maga is meglepődött, amikor a merkit asszonyok közül, a többieket félrelökve eléje futott egy nő. Börte volt. Megragadta Temüdzsin lovának a kantárszárát, s hangosan felzokogott. Temüdzsin megállította a lovát; hangos kiáltással tudatta embereivel, hogy erre az éjszakára befejezték a menekülő merkitek üldözését. Futárt küldött Toorilhoz és Dzsamukához, hogy a maga részéről beszünteti a háborút, mivel meglege Börtét. A másik két vezér is belefáradt már a két napja szinte megállás nélkül tartó harcba, és megkönnyebbülten fogadták Temüdzsin értesítését. Üldözők és üldözöttek azon a helyen aludtak el a fáradtságtól félholtan, ahol legutoljára felemelték kardjukat, megfeszítették íjuk húrját. Így ért véget a merkitek elleni hadjárat. Másnap aztán még néhány merkit vitéz lelkének egyesülnie kellett az Örökkévaló Kék Éggel ahhoz, hogy véglegesen véget érjen a háború. A legutolsó vérontás kezdeményezője az elkeseredett Belgütej volt, akinek, mint tudjuk, Börtével együtt rabolták el az anyját. Mondják, hogy az asszonyt egy igen szegény merkit kapta feleségül, s rongyokban tartotta szegényes jurtájában. Az anya a győzelmet követő éjszakán szegényében bemenekült a Szelenga-parti erdőbe, s ott öngyilkos lett. S bár Belgütej erről mit sem tudott, abbeli fájdalmában, hogy nem találja az anyját, jó pár száz merkitet levágott. Akkor hagyta csak abba az öldöklést, amikor elhagyta az ereje, s nem tudta feje fölé emelni a kardját.

Mindazok a merkitek, akik rátámadtak Temüdzsinre, s körülkergették a Burkan-kaldun körül, halottak voltak. Ideje volt hát befejezni a háborút. Reggel megszólaltak a csatakürtök, s gyülekezőt hirdettek. Hivatalosan is véget ért a merkitek elleni hadjárat.

Tooril is Temüdzsin is tökéletesen elégedett volt a győzelemmel. Tooril tekintélyes zsákmányra tett szert, ezenkívül teljesítette Temüdzsin kérését, s megtartotta andájának adott szavát. Ugyanakkor egy csapásra megszabadult a merkitek jelentette veszélytől is. Hosszú időnek kell elmúlnia, míg a merkitek úgy összeszedik magukat, hogy bárki ellen is hadjáratot merjenek kezdeni.

Természetesen Temüdzsin is elégedett volt kettejük együttműködésével. Tooril visszaszerezte feleségét, visszaadta népét, s hatalmat adott a kezébe, méghozzá olyan hatalmat, amely már számított valamit a pusztán. El is határozták mindketten, hogy szövetségüket fenntartják, megerősítik; nagy birodalmat hoznak létre a pusztai népekből. Ennek vezetése Toorilt illeti majd, de Temüdzsin is részt kap a hatalomból.

Nem tudjuk pontosan, hogy Temüdzsin milyen hátsó gondolatokkal fogadta el Tooril örök időkre nyújtott baráti jobbát, de az bizonyos, hogy elképzeléseik merőben különböztek egymástól. Temüdzsin arról álmodott, hogy olyan birodalmat hoz létre, amely a vezetése alatt rajtaüthet a kínaiakon s a nyugati országok mohamedán népein. S ebben a hatalomban nem kívánt osztozni senkivel. Hogy mégis elfogadta Tooril ajánlatát, az helyes ítélőképességét bizonyítja. Józanul felmérte a merkitek felett aratott győzelem után kialakult helyzetet, s belátta, hogy Tooril nélkül még túlságosan gyenge ahhoz, hogy önálló akciókat kezdeményezzen. Nem is beszélve arról, hogy esetleg hatalmas barátja is ellene találna fordulni. Mindenképpen szüksége volt tehát Toorilra.

Ez a vélemény csak megerősödött benne, amikor a kereitek kánja új háborúba hívta, méghozzá nem is akármilyen háborúba. Tooril hadjáratot kívánt indítani a kereitek és a merkitek melletti leghatalmasabb és legerősebb mongol nép, a fennhézázó najmanok ellen.

A najmanok ebben az időben, bár hatalmasak, gazdagok voltak, egységük megbomlott. Két különálló törzsre szakadva éltek a Hangáj-hegységen túli területeken. Az egyik törzset Tajang kán, a másikat pedig öccse, Bujruk kán vezette. Tooril értesült róla, hogy a két testvér között az utóbbi időben megromlott a jó viszony, ezért a juh évében (1198-1199) az egyesült mongol

és kereit seregek megrohanták Bujruk szállásterületét. Azok a najmanok, akiknek a vereségét a testvér törzs közönyösen szemlélte, ideig-óráig tudtak csak ellenállni az egyesült seregek támadásának, s végül is mindenüket hátrahagyva bemenekültek az Altaj hegyei közé. Bujruk is csak nehezen tudta megmenteni pusztá életét: kénytelen volt a kirgizek földjére futni.

A győzelem után azonban megromlott a viszony a győztesek között. Tudomásukra jutott ugyanis, hogy a najmanok egyik vezetője, Bujruk alávetettje, Kökszeü-szabrák a Hangáj lejtőin összegyűjtötte Bujruk szétvert csapatait, s újrászervezi őket Tooril és Temüdzsin ellen. A két vezér, akik már az Altaj és a Hangáj vidékét lényegében véve meghódítottak vélték, nyugtalanul szemlélte az eseményeket, s elhatározta, sasként csap le Kökszeü-szabrákra.

Tervük azonban csak részben sikerült. Társuk és rokonuk, Dzsamuka, aki eddig mindenben támogatta Toorilt és Temüdzsint, váratlanul közbelépett. Nem tudjuk pontosan, mi ingerelte fel Temüdzsin ellen, csak annyit tudunk, hogy az ütközet előtt megvádolta Temüdzsint Toorilnál, hogy a mongol árulásra készül. Tooril, annak ellenére, hogy vezérei közül többen figyelmeztették Dzsamuka intrikus természetére, s ő maga is ismerte Temüdzsin egyenes jellemét, hitelt adott a rágalmazónak, megszakította kapcsolatait Temüdzsinnel, s visszavonta csapatait a harcmezőről. Temüdzsin sem tehetett ekkor már mást, követte Toorilt és Dzsamukát; magyarázva az egyesült seregek megfutamodtak az ütközet elől. A források egybehangzó tanúsága szerint Dzsamuka volt a felbujtó: ha azonban az események mélyére nézünk, elég nagy felelősség hárul a hajdani jó viszony megromlásáért Temüdzsinre is. Hogy a három szövetséges kán viszonyának alakulását megértsük, kanyarodjunk vissza oda, amikor Temüdzsin visszaszerezte a merkitektől elrabolt feleségét, Börtét, s a csontkürtök a csata végét jelezték. Ekkor jó viszonyuk még töretlen volt. Sőt a győztes ütközet után Temüdzsin és Dzsamuka kettesben maradt, mert Tooril úgy döntött, hogy a zsákmánnyal és a rabszíjra fűzött merkitekből reá eső résszel visszavonul a Tola menti parti erdőbe.

Temüdzsin és Dzsamuka együtt maradt. Elhatározták, együtt vészelik át a közelgő telet. Elhatározták azt is, hogy az andaságot, amit gyermekkorukban kötöttek, megújítják. A régi ajándékozási ceremóniára emlékezve Temüdzsin Dzsamukának adta azt az aranyövet, amit a merkit Toktoától zsákmányolt, míg Dzsamuka Dajir-uszun aranyövét ajándékozta Temüdzsinnek, sőt még rablott paripákat is cseréltek. Egész napon át együtt ettek, ittak, mulattak, éjszaka egy nagy fa alatt háltak, egy takaróval takaróztak.

Két évig voltak így egyetértésben, a harmadik év nyarán azonban kenyértörésre került a sor közöttük. Hogy valójában mi okozta szakításukat, nehéz lenne megmondani. A krónikák olyan egyértelműen Dzsamukát marasztalják el a rossz viszony kialakulásáért, hogy szinte már gyanússá válik a kutató előtt, vajon nem történtek-e Temüdzsin részéről is nem egészen tisztességes lépések, melyeket a későbbi krónikaírók éppen Dzsamuka áskálódó természetével próbálnak takargatni? Gondoljunk csak arra, milyen egyértelműen feketítik be a források Bektet, Temüdzsin testvérét a gyilkosság előtt.

Lehetséges az is, hogy szakításukat feleségeik civódása vagy éppen Börte áskálódása idézte elő. Börte, aki Temüdzsin mellett ugyanolyan mongollá vált, mint annak idején Höelün Jiszügej baatur mellett, nem nézte jó szemmel ura és Dzsamuka barátságát. Attól tartott ugyanis, hogy Temüdzsin Dzsamuka befolyása alá kerül, s az ügyes dzsadarat esetleg a saját céljainak megfelelően használja fel; így Temüdzsin élete végéig csak másodrangú szereplő lehet Dzsamuka mellett. Nyilván sokféle módon megpróbált viszályt szítani a fogadott testvérek között, s próbálkozása végül is sikerrel járt.

A krónika szerint a nyár első havának tizenhatodik napján Dzsamuka magához hívatta Temüdzsint, s a következő, Temüdzsin számára nem világos javaslatot tette neki: „Szorosan a hegy lábánál telepedjünk le, hadd találjanak csikósaink ott megfelelő helyet a csikók számára; szorosan a pataknál telepedjünk le, hadd leljenek juhászaink ott élelmet juhaink számára.”

Temüdzsin meghallgatta a javaslatot, anélkül hogy értette volna a lényegét. Nem volt világos előtte, miképpen lehetne egy tábornak egyszerre két helyen letelepedni, a hegy lábánál is és a patak partján is. Nem akart azonban Dzsamuka előtt ostobának mutatkozni, helyeslően biccentett csak a fejével, s mint nehéz helyzetben mindig tenni szokta, felkereste anyját és feleségét, hogy tanácsot kérjen tőlük. Mielőtt azonban még Höelün szóra nyithatta volna a száját, megszólalt Börte, aki látni sem bírta a szerinte öntelt Dzsamukát. A példabeszédnek is beillő javaslatot úgy fejtette meg, hogy abból világosan kiderüljön Dzsamuka rossz szándéka. Megfejtése szerint az allegorikus javaslat azt jelentette volna, hogy a két tábornak - Temüdzsin és Dzsamuka táborának - el kell válnia egymástól. Ahogy egyetlen tábor nem tud egyszerre két helyen letelepedni, a hegy lábánál is és a folyó partján is, ugyanúgy nem lehet tovább erőltetni a terhesnek látszó együttlétet. Dzsamuka javaslata Börte értelmezésében tehát azt jelentette volna, hogy a dzsadarat meg akar szabadulni tőlük. Ha pedig így áll a dolog, kár erőltetni a további barátságot.

Továbbra is nyitva marad a kérdés, hogy tulajdonképpen végül is ki volt az oka kettejük szakításának. Lehet, hogy valóban Dzsamuka akart végre finoman megszabadulni megunt barátjától, vagy esetleg Temüdzsin elégette meg, hogy jótevőjét naponta maga mellett lássa, vagy az asszonyok áskálódása rontotta meg a viszonyt; ez ma már kideríthetetlen. Mindenesetre a barátok, ha szokatlan módon is, de elváltak egymástól. Börte javaslatára, aki Dzsamuka kijelentését sajtáságosan értelmezte, elhatározták, hogy éjszaka csak látszólag térnek nyugovóra, s amikor meggyőződtek róla, hogy Dzsamuka táborában már mindenki aludni tért, továbbvonulnak, és messze Dzsamukától telepednek le.

Így is tettek. Egész éjszaka vonultak; reggelre már olyan messzire voltak, hogy nem kellett tartaniuk Dzsamuka esetleges bosszújától. Éjszaka a tajcsiutok legelőterülete mellett haladtak el, akik Temüdzsin érkezésének a hírére eszeveszett futásban kerestek menedéket. Azt hitték ugyanis, hogy Temüdzsin az elszenvedett sérelmeket jött megbosszulni. Temüdzsinnek azonban esze ágában sem volt most a tajcsiutokkal törődni, vonult tovább, amilyen gyorsan csak tudott, hogy elkerülje andája bosszúját. Talán azért is sietett annyira, mert lelkiismeret-furdalása volt, hogy jótevőjét oktan asszonyi szóra cserbenhagyta.

A tajcsiutok területén keresztülvonulva, a sebtében lebontott jurták elhányt darabjai között, elhagyott kisfiúra találtak, akit a harcosok a szokásoknak megfelelően átnyújtottak Höelűnek, hogy majd ha megnő, a nemzetségfői család számára teljesítsen szolgálatot. Höelű elfogadta az ajándékot, s a kisfiút Kőköcsűnek nevezte el. Kőköcsű családja pedig - és általában a tajcsiutok - nagy ívben megkerülték Temüdzsin népét, majd visszafordultak, s Dzsamukánál kerestek menedéket.

A szakítás után röviddel megindult a polarizáció a mongol törzsek és nemzetségek között. Temüdzsin fontos tényezőként lépett fel a belső-ázsiai puszták életében, s a merkitek felett aratott győzelem után híre úgy terjedt, mint a sebesen száguldó szél a bokrok felett. Az eddig Dzsamukánál és Toorilnál szétszórtnak élő mongol nemzetségek úgy érezték, eljött az idő, hogy Temüdzsinhez csatlakozzanak. Éjszakánként csoportosan szöktek el Dzsamukától és Tooriltól, hogy Temüdzsin mellé álljanak. Eljöttek az évtizedek óta bujkáló, senkihez nem csatlakozott nemzetségek vitézei is, akik Temüdzsinben látták a jövő nagy mongol kánt. Özönlött a nép az ifjú vezérhez. Jöttek gyalog és lóháton, kocsikra szerelt jurtáikat hozva, és üres kézzel - abban azonban valamennyien megegyeztek, hogy reményeik beteljesülését csak Temüdzsin mellett látták biztosítottnak. A nagyszámú érkező között volt Boorcsu öccse, Ögölen-cserbi, s Dzselse öccse, Szübötej baatur, az európai krónikák félelmetes Szubotaj kánja, aki természetesen még igen messze volt a kánságtól, s attól, hogy valaki egyetlen árva betűt is pazarolt volna Európában nevének leírására.

A frissen érkezettek hűséget esküdtek Temüdzsinnek. Kissé szégyenkezve jöttek ugyan, de lelkes hűségesküjükkel feledtetni akarták azokat az időket, amikor cserbenhagyták a családot. Esküjük mellé általuk kitalált vagy jósaik által sugalmazott jövődölésekkel biztosították Temüdzsint nagyra hivatottságáról s arról, hogy rövidesen a világ ura lesz. Jósataik mögött ott lapult a félelem is, hogy vajon Temüdzsin megbocsátja-e régi hűtlenségüket.

Temüdzsin természetesen mindent megbocsátott. Napok alatt szétfoszlott a keserű évek minden emléke és megpróbáltatása; a múlt elmerült a semmiben, egyedül csak a jövő számított. Mindenki büntelennek érezhette magát, tiszta lappal indulhatott a jövőbe.

Néhányan az érkezettek közül minden ékesszólásukat elővették, hogy biztosítsák Temüdzsint legyőzhetetlenségéről, s arról, hogy amíg ők és az Örökkévaló Kék Ég segítik, nincs az a hatalom, amely megállíthatná őket. A baarin nemzetség tagja, Korcsi így mondta el Temüdzsinnek, hogy elhagyva Dzsamukát, miért csatlakozott a mongolokhoz: égi jelet kapott, amely arra utasította, fusson Temüdzsin táborába. Álmában megjelent előtte egy fakó tehén, s előreszegzett szarvakkal Dzsamukára rontott. Dzsamuka azonban bemenekült jurtakocsijába, mire a tehén a kocsiba dőlt. A dőlés következtében letörött a fél szarva. Ekkor a távolban megjelent Temüdzsin, mögötte egy csonka szarvú tehén, maga után húzva egy egész jurta alsó részét, és ezt bögte: „Az Örökkévaló Kék Ég és a Földanya úgy döntöttek, hogy Temüdzsin legyen az ország ura, ő legyen minden mongolok kánja. Íme, a hátamhoz kötve hozom az országot!”

Temüdzsinnek természetesen jólestek a merész jóslatok, még akkor is, ha tudta, hogy nagy részüket a büntudatból fakadó hízélgés diktálja. Mindenesetre, az egyszerű pásztorokra nagy hatással voltak az ilyen jóslatok, s egyre erősebb lett bennük a babonás hit, hogy az Ég valóban Temüdzsint jelölte ki minden mongolok uralkodójának. S az is természetes volt, hogy Temüdzsin sem maradt hálátlan; úgy hullottak a hízélgőkre és jósokra a jövőbeli méltóságok, mint a tavaszi eső. Korcsi is tümenparancsnokságot kapott elhangzott jóslataért, ő azonban a krónika szerint kitért a megtiszteltetés elől. Azt kérte inkább Temüdzsintől, hogy sorolja be majdani tanácsadói közé, ezenkívül engedje meg neki, hogy harminc feleséget választhasson az ország legszebb asszonyai közül.

A sereg és a nép pedig csak nőtt, növekedett. Eljöttek a régi nagy kánok fiai és rokonai is, magukkal hozva nemzetségüket. Eljött Kutula kán fia, Altan és Nekün-tajsinak, Jiszügej baatur testvérének a fia, Kucsar is, akik előkelő származásuk miatt ugyancsak igényt tarthattak volna a mongol káni trónra. Miután valamennyien összegyülekeztek, s táborot vertek a Szenggür patak közelében, a Kuku-Nor, a Kék Tó partján, elhatározták, hogy Temüdzsinnek a káni címet adományozzák, s megteszik a mongolok kánjának. Ezzel az aktussal Temüdzsin hivatalosan is Jiszügej baatur és nagy elődei, Kabul és Kutula örökébe lépett, mivel azok a törzsek, amelyek régi elődei akaratánál fogva mongolnak nevezték magukat, valamint a kisebb nemzetségek valamennyien elismerték uralkodójuknak. A mongoloknak tehát Kabul, Kutula és Jiszügej baatur halála után ismét volt kánjuk Temüdzsin személyében.

Temüdzsin követett küldött fogadott atyjához, Toorilhoz az örömteli hírral, s megüzente, hogy a mongolok kánjaként is tovább akarja erősíteni győzelemmel megszentelt barátságukat. Üzenetében érezte a kereit kánnal, hogy továbbra is atyjaként tiszteli, s kész alávetni magát akaratának. Hogy valóban így gondolta-e, s hogy Tooril valóban elhitte-e az üzenetet, abban alapos okunk van kételkedni, mindenesetre Toorilt kielégítette az a tudat, hogy fogadott fia nem tervez semmit ellene, egyelőre elégedett friss címével és frissen kovácsolt országával. Az a hír is mély elégtétellel töltötte el, hogy Temüdzsin elvált Dzsamukától, s így esetleg felléptetheti Temüdzsint Dzsamuka ellen, ha valaha erre lenne szüksége. A legbölcsebb dolog hát - úgy gondolta -, ha áldását adja az új kán tisztségére és sikereire.

Meg is üzent a követekkel, hogy örömmel tölti el szívét andája fiának kánná választása, hiszen ahogy a kereiteknek van kánjuk - ő, Tooril -, a mongolok sem lehetnek meg hosszú ideig kán nélkül. Annak különösen örül, hogy Temüdzsin lett a kán, hiszen úgy ismeri, mint aki képes vezetni a népet a legnehezebb időkben is, s aki mindenképpen méltó a magas tisztségre. Figyelmeztette még a mongolokat, hogy vigyázzanak, fel ne borítsák megállapodásukat, ne szegjék meg szövetségüket, ne lázadjanak fel választott kánjuk ellen, s ne kövessenek el olyan törvénytelen dolgokat, melyek a pusztai népek hagyománya szerint az ország bukásának kezdeteit szokták jelenteni.

A három egykori szövetséges közül kettő maradéktalanul elégedett volt a történetekkel: Temüdzsin és Tooril. A harmadik azonban, Dzsamuka, keserűen értesült a kánválasztás híreről. Elkésérítette, amiért andáját anélkül választották kánná, hogy őt erről előzőleg értesítették volna, s hogy éppen azok emelték Temüdzsint erre a magas méltóságra, akik nem is olyan régen még az ő alattvalói voltak. Bosszantotta az is, hogy a Temüdzsinnek ajándékozott tüneményi népen kívül egyre többen hagyták el a táborát, és csatlakoztak andájához. Ennek ellenére nem táplált ellenséges érzelmeket Temüdzsinnel szemben egészen addig, ameddig a tőle való szökdösés nem kezdett veszélyes méreteket ölteni. A kánválasztás hírével később hozzá érkezett követeket szemrehányásokkal halmozta el, amelyek közül persze hiányoztak a valódi sérelmek.

A hazatérő követekkel azonban nemcsak Temüdzsinnek küldött üzenetet, hanem Altannak és Kucsarnak is, akik elhagyták őt, és embereikkel Temüdzsinhez menekültek. Burkoltan ugyan, de figyelmeztette őket, hogy a szökést és a Temüdzsinhez pártolást nem felejtí el, s valaha még számon kéri hűtlenségüket. Szavakkal csak annyit üzent, hogy őket teszi felelőssé a Temüdzsinnel való szakításért. Úgy állította be a dolgot, mintha Altan és Kucsar lenne az oka, amiért Temüdzsin elhagyta őt azon a nyári éjszakán. Kérdőre vonta őket üzenetében, hogy miért nem akkor tették meg andáját kánnak, amikor még együtt voltak, hiszen ő abba is beleegyezett volna. Okos és sima szavai mögött egyrészt figyelmeztetés rejlett Temüdzsin számára, hogy hajlandó ugyan a szökést elfelejteni, de mégis neheztel érte, másrészt pedig csak úgy veszi le a felelősséget Temüdzsin válláról, ha bűnbaknak Altant és Kucsart teszi meg a kán. Dzsamuka sem óhajtott hát a megerősödött Temüdzsinnel ellenséges viszonyba kerülni. Ellenkezőleg, hogy jóindulatát még inkább megmutassa, Altannak és Kucsarnak küldött üzenetéhez még azt is hozzáfűzte, hogy amennyiben már elhagyták őt, és Temüdzsinhez pártoltak, legalább tartsák meg adott szavukat, és becsülettel szolgálják az andát, ne úgy, mint őt. Azt is lelkükre kötötte, hogy nyugtassák meg Temüdzsin szívét - e kijelentés nyilván azt jelentette, hogy mondják el Temüdzsinnek békés szándékait -, közölik az andával, hogy Dzsamuka elismeri a kialakult helyzetet és nem óhajt rossz viszonyba kerülni Temüdzsinnel.

A jó viszony azonban meglepően törékenynek bizonyult. Az történt ugyanis, hogy Temüdzsin és Dzsamuka népének néhány tagja kölcsönösen lólopással vádolta egymást. Hogy ki volt valójában a kezdeményező, senki sem tudta megmondani, s tulajdonképpen senki nem is tulajdonított volna nagyobb jelentőséget a dolognak, ha egy ilyen rutin jellegű összekoccanás során Dzsamuka közeli rokonát, Tajcsart a mongol Dzsocsi-darmala nem öli meg. Bár állítólag a rablásnak Tajcsar volt a kezdeményezője, a gyilkosság mégis bosszúért kiáltott. Dzsamuka táborában viharosan követelték a leszámolást a hűtlen andával, az izgága Temüdzsinnel.

Dzsamuka feltűnő gyorsasággal egyezett bele a hadjárat elindításába. Úgy érezte, talán most van itt a sorsdöntő alkalom, hogy megsemmisítse az egyre jobban erőre kapó, kellemetlen szomszédot. Ha ma elszalasztja az alkalmat, ki tudja, lesz-e még valaha módja eltiporni a kígyót, amely már-már a lábára csavarodik, s kész arra, hogy belemarjon. Késlekedés nélkül hozzálátott a Temüdzsin elleni hadjárat megszervezéséhez, mivel megértette, hogy attól a

naptól kezdve, amikor a mongolok kánná választották, már nem Temüdzsinnel, szegény andájával, hanem veszélyes vetélytárssal áll szemben.

Dzsamuka azonban nem abból a fából volt faragva, akit a nevek és a címek megijesztenek. Tudta, hogy lényeges fölényben van Temüdzsinnel szemben, és fölényét igyekezett is kihasználni. 13 kerek tábornyi emberét három tümenbe osztotta, s a Dalan-baldzsun hegység felé vonult katonáival. A történetírók szerint Temüdzsin is ugyanekkor sereggel rendelkezett - ezt a megállapítást azonban kétkedéssel kell fogadnunk. Valószínű, hogy Temüdzsin serege ebben az időben még meg sem közelítette Dzsamukáét.

Az újszülött kán is felvonult hát seregével a Dalan-baldzsunhoz, ahol megütköztek. Az ütközet eredményeképpen az újonnan választott kán és serege eszeveszett futásban keresett menedéket: katasztrofális vereséget szenvedett Dzsamukától, s a vert sereg egészen az Onon folyó partja melletti Dzszerene helységig futott.

Dzsamuka teljes győzelmet aratott, s itt kapta Temüdzsin első leckéjét a vereségből. A győztes bosszúja szörnyű volt. A csinosz nembeli vitézek közül - akik hűtlenül elhagyták, hogy Temüdzsinhez csatlakozzanak, ráadásul rablott holmik tömegével vonultak az andához - hetvenet katlanban, forró vízben megfőzetett. Egyik régi ellenfelének levágatta a fejét, lova farkához köttette, így távozott a csataterőről.

Temüdzsin sokkal gyorsabban és kevésbé látványosan hagyta el az ütközet helyét, mégis, ha a forrásoknak hinni lehet, ő lett az ütközet valódi nyertese. Dzsamuka táborában ugyanis a győzelmi öröm pogromhangulattá fokozódott mindazokkal szemben, akik valaha Kutula kán és Jiszügej baatur népéhez tartoztak, és mind ez ideig még nem csatlakoztak Temüdzsinhez, sőt az ütközetben is Dzsamukát támogatták. A dzsadarat nembeliek megrohanták az említettek jurtáit, állataikat elhajtották, s mindenféle módon megalázták őket, mintha ők lettek volna a csata vesztesei. Ezek számára aztán nem maradt más hátra, mint hogy elmenekülniük, és Temüdzsinhez csatlakozzanak, még akkor is, hogyha Temüdzsin csak éppen az imént veszítette el élete első önálló ütközetét. A vesztest kellett szolgálniuk, ha életben akartak maradni, ha nem akartak Dzsamuka katlanjaiban megfőni, mint a csinosz nembeli hetven legény.

Felkerekedtek tehát valamennyien, akik korábban Jiszügej népéhez tartoztak, és Temüdzsinhez csatlakoztak. Csatlakozott hozzá Mönglik is - őt küldte régen Jiszügej Temüdzsinért - hét fiával együtt. Az elveszett, kivégzett katonák helyett újak érkeztek, így a vereséget sikerült gyorsan kiheverni. El is határozta a kán, hogy az újonnan érkezettek tiszteletére, valamint annak örömére, hogy sikerült megmenekülniük az ütközetből, az Onon-parti erdőben lakomát rendez. A vesztes csata utáni lakoma azonban, ahelyett hogy vidámságával feledtette volna az elmúlt napokat, tovább rontotta az újonnan érkezettek által is csak alig javított hangulatot. Kezdődtek a baljós előjelek azzal, hogy az asszonyok, akik nem voltak megelégedve a kiszolgálás sorrendjével, összeverekedtek, s végül is elverték a szakácsot, Sikiürt. A megdühödött nőket csak nehezen lehetett lecsillapítani, s a szakács óbégatása sem tette hangulatosabbá a lakomát. A java azonban még csak azután következett.

A lakomát tulajdonképpen a dzsürkinek rendezték, egy újonnan jött nemzetség, hogy így hálálják meg megmenekülésüket Dzsamukától az Égnek s Temüdzsinnek, hogy befogadta őket. A nemzetségek akkor még alig ismerték egymást, az újonnan jöttek nem keveredtek a régiekkel, s az egész seregnek meglehetősen szedett-vedett jellege volt.

A lakomán a kán képviselőiben Belgütej vállalt főrendezői szerepet. S mint ilyen, időt szakított magának arra is, hogy felügyeljen a ló- és a nyeregőrző állomásra, amely a táboron kívül foglalt helyet. Ide kötötte ki minden lakomára érkezett vendég a paripáját, ide tette le

nyergét és egyéb holmijait, amelyekre külön megbízottak ügyeltek, hogy lábuk ne kelljen. Itt őrizték a kán lovait is.

Történt pedig, hogy a lakoma alatt egy, a dzsürkinekhez tartozó kadagin nembeli ember elloptott egy kötőféket. Az ügyeletes Belgütej azonban elcsípte, vagy egyszerűen az örök adták át neki a tolvajt, s aligha menekült volna Belgütej erős kezei közül, ha a dzsürkinek egyik vezető embere, Būri-bökö, azaz, Būri, a birkózó, védelmébe nem veszi. Belgütej, jogos felháborodásában Būri-bökőre rontott. Būri-bökö letépte Belgütejről a kaftánját, s a vállába vágott kardjával, úgy, hogy Belgütejnek széles sugárban ömlött a vére a sárga avarra. Az éles fájdalom és az ellenfele kezében villogó kard, ahelyett hogy még jobban felingerelte volna, váratlanul kijózanította. Most már arra vigyázott csak, hogy összevissza csapkodó ellenfele meg ne sebezze, s megpróbált Temüdzsin közelébe kerülni. Ekkorra azonban a lakoma már felbolydult méhkashoz hasonlított. Mindenfelé tört rántottak, készen arra, hogy bármelyik pillanatban halomra gyilkolják egymást. Temüdzsin is tökéletesen elvesztette a fejét. Felháborította, hogy a kán testvérét orvul és aljas módon meg meri sebezni ez a szedett-vedett, jöttment társaság. Kivonta hát kardját, s jelt készült adni embereinek, hogy csapjanak össze az újonnan érkezettekkel.

Belgütej azonban ebben a válságos pillanatban okosabbnak bizonyult Temüdzsinnél. Bár neki aztán igazán lett volna mit számon kérnie Būri-bökőtől, sajtó vállát feledve, tiltón felemelte a kezét, s harsány szavakkal kiáltotta a Temüdzsin körül tömörülők felé: „Hagyjátok abba, jól vagyok, nincs semmi bajom!” Aztán Temüdzsinhez fordult, s neki is így kiáltott oda: „Nem sebesültem meg! Nincs semmi baj, csak a testvéreinkkel ne vessz össze miattam! Most, hogy kissé jóba lettünk a testvérekkel, most vigyázzunk az egységre! Ne tégy, testvér, semmit!”

De hiába volt már a figyelmeztetés, kitört a tömegverekedés. Szerencsére, miután a fegyvereket a nyeregőrző állomáson kellett hagyni - csak a vezetők hozhatták magukkal kardjukat -, a késeken kívül gyilkoló szerszám valójában kevés akadt, de így is legtöbbször szempillantás alatt felfegyverezték magukat. Léván a lakoma az Onon erdejében, a résztvevők közül többen ágakat törtek maguknak, mások pedig a kumisztömlők keverőkanalait s a kondérok keverőit fogták marokra. A két táborra szakadt lakomázók csépelni kezdték egymást. A hosszú ideig tartó verekedésben végül is Temüdzsin emberei győztek. Kiverték a dzsürkinek az erdőből; akik lovukra kaptak, s felszerelésüket, valamint előkelő asszonyaik közül néhányat hátrahagyva futásban kerestek menedéket. A bosszúálló és bosszúra szomjas mongolok még sokáig követték őket, itt-ott tompa puffanások hallatszottak, s fájdalmas kiáltások a hatalmas keverőkanalak és fadorongok nyomán, majd lassan elcsendesedett minden. A dzsürkinek elmenekültek.

Másnap reggel aztán, amikor a kumisz mánora elszállt a fejekből, a mongolok rájöttek, hogy micsoda ostobaságot követtek el a fakanálháborúval. Szomorúan hallgatták a sebesült Belgütej korholását, aki jogosan szidta őket elhamarkodott cselekedetükért. Temüdzsin is keserű arccal hallgatta testvére rá nézve cseppet sem hízelgő szavait, majd elhatározta: ahogy lehet, jóváteszi a dolgot. Arra számított, hogy a dzsürkinek is valószínűleg kijózanodtak a tegnapi ivászat után, s ők is felülvizsgálták előző napi viselkedésüket. Kár lenne ilyen jelentéktelen ügy miatt a nagy erőt képviselő rokonokat Dzsamuka karjába taszítani.

Parancsára elővezették a dzsürkinek által hátrahagyott két előkelő asszonyt, Koridzsín-kadunt és Kuurcsín-kadunt. A kán szívélyesen üdvözölte a megrémült nőket, s Belgütej kíséretében békéltető üzenettel visszaküldte őket a dzsürkinekhez. Az expedíciót elnyelte az erdő, s csak néhány nap múlva adta vissza őket a dzsürkinekkel együtt. Būri-bökö és emberei visszatértek, készen arra, hogy újra Temüdzsinhez csatlakozzanak. A visszatérést ismét lakomával ünnepelték meg, de most már gondosan vigyáztak arra, hogy a fakanalakkal csak kumiszt keverjenek, a faágakkal pedig csak a tábortüzeket táplálják. Úgy látszott, hogy mindenki

elfelejtette már az elmúlt nagy verekedést, a kanálharc során szerzett sebeket, az elmúlt napok menekülésének kellemetlenségeit; még az elrabolt asszonyok is csak mosolyogtak a történeteken. A dzsürkinekkel megerősödött sereg ismét jelentős erőt képviselt, s kész volt arra, hogy szembeszálljon Dzsamukával. Erre azonban más, komoly események beköszönte miatt nem került sor.

A dzsürkinek és a későbben érkezettek viszonylag gyorsan beilleszkedtek a sereg életébe, együtt legeltették állataikat, együtt nevelték gyermekeiket, mindannyian elfelejtették már a testvérharc emlékét. Egyvalaki volt csak, aki nem felejtett, akinek szeme a dzsürkinek láttára, mint vad bikáé, vérbe borult, aki legszívesebben valamennyi dzsürkint holtan látta volna, s ez az ember az volt, akire senki sem gondolt: a helyreállított béke bajnoka, Belgütej. Belgütej soha nem tudta elfelejteni, hogy Būri-bōkō olyan eszközhöz folyamodott a becsületes birkózás helyett, amely a pusztai népek körében a legnagyobb sportszerűtlenségnek számított: fegyvertelen ellenfelére fegyverrel rontott. Az ilyen aljas tettet csak nehezen tudja feledni az, aki szenvedő alanya volt a történeteknek. Belgütej némán szívébe zárta sérelmét, senkinek egyetlen szóval sem hozta tudomására, hogy bármiféle kifogása is lenne a dzsürkinek ellen, sőt ha a régiek közül bárki is fitymáló szóval illette s jöttmentnek nevezte az újonnan érkezetteket, Belgütej volt az, aki azonnal rendreutasította a csúfolódót. Az egység érdekében mindent eltűrt, csak magában melengette, élesztgette a bosszú parazsát. S azok, akik ismerték Belgütej konok természetét, ha ismerték volna frissen támadt zárkózottságának okát, s beláttak volna gondolataiba, egy törött nyílveesszőt sem adtak volna Būri-bōkō életéért.

SZÖVETSÉGBEN MINDENKIVEL, MINDENKI ELLEN

Elvettük a birodalmat attól, akinek birodalma volt, megfosztottuk kagánjától azt, akinek kagánja volt, térdre kényszerítettük azt, akinek térde volt, fejet hajtattunk azzal, akinek feje volt.

(Kül-tegin türk hadvezér feliratából, i. sz. VIII. század.)

Röviddel a dzsürkinekkal való összetűzés után történt, hogy váratlanul kínai katonák érkeztek Temüdzsin táborába. Nem voltak sokan, rendkívül barátságosan viselkedtek, s igen fontos üzenetet nyújtottak át a kánnak. Az üzenet magát Temüdzsint is annyira meglepte, hogy tulajdonképpen nem is tudott határozott választ adni a követeknek, csak annyit tett, hogy megígérte: válaszáról tájékoztatni fogja Ongging-csingsziangot, a kínai császár hadvezérét.

Az események, amelyek miatt a kínai küldöttek Temüdzsin táborába érkeztek, valóban rendkívüliek voltak. Emlékszünk még rá, hogy Kína északi részén abban az időben a Kin-dinasztia uralkodott, amely maga is nomád - dzsürcsi - eredetű volt. Tudjuk azt is, hogy állandó aggodalomban élt a pusztai népek folytonos zaklatásai miatt, s ezért igyekezett, amennyire tudta, a pusztai népek hatalmi viszonyait befolyásolni. Hosszú ideig a tatárok voltak a dzsürcsik legmegbízhatóbb szövetségesei, hiszen a tatárok voltak azok, akik a mongol kánt, Ambakajt is elrabolták, s átadták a császárnak. A dzsürcsi dinasztia uralma csak Észak-Kínára terjedt ki, s a hódítók e terület lakosságának töredék részét alkották csupán. Az itteni kínai őslakók óriási számbeli fölényben voltak hódítóikkal szemben, s később maguk a dzsürcsik is elkínaiasodtak. Ha tehát a Kin(Arany-dinasztiáról beszélünk, mindig hozzá kell érteni ehhez az általuk vezetett sok százezres kínai hadsereget. Ha pedig kínai hadseregről esik szó, tudnunk kell, hogy az Észak-Kína lakóiból áll, s ezek felett a dzsürcsi (Kin)-dinasztia uralkodik. A mongolok mindig is az Arany császár legelkeseredettebb ellenségeinek számítottak. Most azonban - a követség ezt mutatta - fordult a kocka.

Ebben az időben a kínaiak és a tatárok között valamilyen oknál fogva megromlott a viszony, s az események nyílt összeütközésbe torkollottak. A tatárok egyik vezére, Megüdzsin-szeültü semmibe vette az Arany császár utasításait; úgy gondolta, itt az ideje függetlenítenie magát a kínaiak burkolt fennhatósága alól. Természetes, hogy volt szövetségeseik hűtlenségét a kínaiak nem nézték jó szemmel, s a fegyveres összetűzést elsősorban azért provokálták ki, hogy ezzel példát statuáljanak valamennyi ingatag szövetséges számára: az Arany császár mindenkire lesújt, barátira és szövetségesre egyaránt, ha az áruló módon hátat fordít a közös zászlónak. Jelentős katonai erővel elküldte legkiválóbb hadvezéreinek egyikét, hogy tanítsa móresre az engedetleneket. Ongging-csingsziang meg is ütközött Megüdzsin-szeültüvel, megverte, s a vert népet az Uldzsa folyó mentén felfelé szorította. Jól tudta azonban, hogy egymaga nehezen tudna tökéletes vereséget mérni a tatárokra, mivel a nomád katonák jóval gyorsabb mozgásra képesek, mint a kínaiak, arról nem is beszélve, hogy esetleg üldözés közben régi ellenségek támadhatják hátba vagy oldalba. A tatárokat csak mások segítségével lehet tönkrevérni.

Ongging-csingsziangnak ekkor ragyogó ötlete támadt. Ha a tatárok, a régi szövetségesek fellázkodtak az Arany császár ellen, a legokosabb olyan néphez fordulni ellenük, amely régtől fogva ellensége a tatároknak és a kínaiaknak is. Ha felajánlja nekik a tatárok fejét, bizonyára hajlandók lesznek elfelejteni a régi háborúságot, és barátságot fogadni az Arany császárnak. Ebben az esetben elvesztettek ugyan egy hűtlen szövetségest, de nyertek helyette egy másikat;

bosszút álltak a hűtlenek; példát mutattak mindenki számára, ugyanakkor megtartották pozíciójukat a pusztai népek között. Ezért fordult Ongging-csingsziang a mongolokhoz, a tatárok ősi ellenségeihez.

Temüdzsin boldogsága határtalan volt. Végre valaki egyenrangú szövetségesnek tekintette, akihez követeket kell küldeni, akinek tanácsát és válaszát kéri. S ha hozzázámítjuk, hogy ez a valaki maga Ongging-csingsziang volt, s személyében az Arany császár kérte szövetségét, beláthatjuk, hogy öröme nem volt egészen alaptalan.

Minden büszkesége ellenére sokat tanult a Dzsamukától elszenvedett vereségtől. Érezte, hogy csak akkor szabad támadnia, ha biztos túlerővel rendelkezik, s az ellenségnek legcsekélyebb esélye sincs a győzelemhez. Nem nagyon ismerte a szétvert tatárok erejét, de sejtette, hogy az elkeseredett és sarokba szorított ellenség kemény ellenfélnek bizonyulhat, ezért úgy döntött, hogy megtámadja ugyan a tatárokat, de nem egyedül, hanem szövetséges segítségével. S ki lehetne jobb szövetséges egy ilyen hadjáratban, mint a mindig tetre kész és tisztességes Tooril, a kereitek kánja?

Azonnal futárt menesztett a kánhoz, aki igenlő választ adott. Tooril is felmérte a helyzetet, s úgy látta, hogy valóban itt az alkalom a mindig kellemetlenkedő tatárok összezúzására. A kínai, mongol és a kereit csapatok ellen hiába minden ellenállás, a tatárok az utolsó emberig el fognak pusztulni. Hogy a győzelmet tökéletesen bebiztosítsa, Tooril is, és Temüdzsin is külön-külön üzenetet küldött a dzsürkineknek, hogy csatlakozzanak a szövetségesekhez. Ők Temüdzsin névleges fennhatósága alatt ugyan, de teljesen különállón éltek. Miután azonban Tooril és Temüdzsin hat napig hiába várta a gyülekezés helyén a rokonaikat, elhagyták a megbeszélthelyet, s elindultak, hogy szembe támadják a tatárokat, míg az üldöző kínaiak hátulról verik őket. Ebből a harapófogóból egyetlen tatár sem bújhat ki élve.

A tatárok, amikor felismerték, hogy milyen veszélybe kerültek, eltorlaszolták az utakat, és védekezésre rendezkedtek be. Temüdzsin és Tooril azonban betört a torlaszok mögé; elfogták a tatárokat, s nagy részüket leöldösték. Maga Megüdzsin-szeültü is áldozatul esett a támadóknak. A névtelen krónikás híradása szerint a tatár kán ezüstműcsőjét és drágagyöngyös takaróját Temüdzsin kapta hadizsákmányként. Mondják, hogy a győzelem és a hadizsákmány jelentős felfedezéssel gazdagította Temüdzsinnek a világról nyert addigi ismereteit. Eddig világéletében a pusztán tartózkodott, s ha ellenségei leverése vagy barátai ajándéka révén sikerült is nagynéha kincstárát és háztartását új és gazdag holmikkal gyarapítani, egyik sem volt olyan szép és értékes, mint ez az ezüstműcső és drágagyöngyös takaró. Ezek a kincsek az Arany császár birodalmából származtak, s még akkor kerültek a tatár kán udvarába, amikor a jó viszony töretlen volt a tatárok és kínaiak között. Temüdzsin az ezüstműcső felett gondolkodott első ízben arról, hogy egyszer majd, ha ereje engedi, megsarcolja mostani szövetségeseit, s kifosztja az Arany császár városainak kincstárait. Az ezüstműcső felett ébredt rá arra, hogy ellenségeinek legyőzése a pusztán csak első lépés a világuralom felé. Ha a pusztai népeket legyőzte, s egy birodalomba egyesítette, csak akkor töltheti meg a nomád jurtákat ezüstműcsőkkel és drágagyöngyös takarókkal. Addig azonban be kell érnie a tatárok barmai-val.

A győzelem tökéletes volt. A tatár seregek megsemmisültek; a gyermekek, asszonyok és az állatok a mongolok és a kereitek birtokába kerültek. A kínaiak nem vettek részt a küzdelemben, csak a tatárok hátában álltak, és várták, hogy menekülés esetén kardélre hányják a futókat. Menekülésre azonban egyetlen tatárnak sem maradt ideje.

Úgy látszik, Ongging-csingsziang szándékosan nem avatkozott a küzdelemben. Mégpedig nem azért, mintha óvni akarta volna emberei életét, vagy bizonytalan lett volna a győzelemben, hanem azért, hogy a tökéletes győzelmet a mongolok és a kereitek számára biztosítsa. Tudta, hogy szövetségesei számára sokkal értékesebb az egyedül kivívott győzelem, mintha meg

kellene osztaniuk vele a dicsőséget; ezzel a gesztussal is hízelegni akart hát nekik. A győzelem után aztán összetalálkozott a három sereg. Ongging-csingsziang igen boldognak mutatkozott, amikor meghallotta, hogy Megüdzsin-szeültü elesett, örömeiben ajándékokkal és kitüntetésekkel halmozta el szövetségeseit. Tooril megkapta a vang, mongolul ong, azaz hercegi címet, Temüdzsinnek pedig a dzsautkari címet - ez sokkal alacsonyabb méltóság volt - adományozta, s megígérte, hogy hazatérte után kéri az Arany császárt, magasabb címmel is tüntesse ki a vezért.

A szövetségesek rövid együttlét után szétváltak, és hazatértek. Visszatérése után azonban közlőről sem olyan idilli állapot várta Temüdzsint, mint ahogy azt a győzelemtől megittasult vezér elképzelte. Ahogy megérkezett szállásterületére, az otthon maradottak tépett ruhában, véres arccal, dühtől fuldokolva futottak elé, s közölték a győztesen bevonuló sereggel, hogy a dzsürkinek - inkább alattvalóik, mint szövetségeseik - a hadba vonulás után megérkeztek, de ahelyett, hogy az ellenség után vetették volna magukat, verekedést kezdtek az otthon maradtakkal, ötven jurtát kiraboltak, tíz, családját védő idősebb pásztort pedig megöltek.

Elképzeltük, mekkora volt a győztesek haragja, amikor meghallották a büntett hírért, megtekintették a felperzselt jurtákat s a megöltek tetemét. Gyilkos harag szállta meg őket, s megesküdtek, hogy addig le nem szállnak lovukról, amíg meg nem bosszulják a dzsürkinek rémtetteit. „Miért tették ezt velünk?! - kiáltott fel Temüdzsin haraggal. - A lakománál, amit rendeztünk, megverték a szakácsunkat, Sikürt, megsebesítették Belgütejt, ennek ellenére mi visszaküldtük az elfogott asszonyokat, s békejobbot nyújtottunk nekik. Hat napig vártunk rájuk, hogy megbosszuljuk a tatárokon azt, amit emberöltőkön át apáink ellen elkövettek. Ők voltak egyedül, akik nem jöttek el a találkozóra. Nem barátok többé, hanem ellenségek!”

Mint a vihar, rontott rá a bosszúra szomjazó mongol sereg az elégedett dzsürkinekre, akik ekkor a Kerülen folyó egyik szigetén ütöttek táborn. Megütözköztek velük, jurtáikat felgyújtották, asszonyaikat elrabolták, a férfiak közül pedig sokat megöltek. A vezérek, akik felbujtották a népet a védtelenül maradt mongolok kirablására, Tajcsu és Szacsabeki, elmenekültek, de rövid néhány óra múlva őket is elfogták az üldözők. Temüdzsinnek ekkor kellett először ítéletet mondania elfogott ellenfelei felett.

Inkább szemrehányóan és keserűen, mint haraggal kérte számon a két árulótól a történeteket. „Miért szegtétek meg az egyezséget - kérdezte tőlük szomorúan -, miért bántok úgy velünk, mintha nem volnánk testvérek?” Temüdzsin nem tudott örülni igazán ennek a győzelemnek. A puszta törvényei azonban kérlelhetetlenek, nincs megbocsátás az áruló számára, nincs kegyelem annak, aki megszegte esküjét, s szövetségeseire támadt. Intett katonáinak, hogy végezzenek az elfogottakkal, s holttesteiket, mint az árulókét és tolvajokét szokás, temetetlenül kivette a puszta földjére. A megmaradt nagyszámú dzsürkinnek megkegyelmezett, de megszüntette eddigi különállásukat, s beosztotta őket egyszerű harcosnak a többi vitéz közé.

A dzsürkinek azonban nem nyugodtak bele alávett helyzetükbe. Temüdzsinnek is a fülébe jutott, hogy a dzsürkin férfiak szemrehányásokat tesznek a mongoloknak, a háta mögött még ellene is áskálódnak, s az áskálódásban Büri-bökö jár elől, aki egyedül maradt élve a dzsürkin vezérek közül. Büri-bökö, aki pedig jobban tenné, ha hallgatna azok után, amit azon a bizonyos lakomán Belgütej ellen elkövetett Temüdzsin elvesztette türelmét, s elérkezettnek látta az időt, hogy leszámoljon Büri-bökővel.

A tavasz egyik langyos délutánján kihirdette, hogy vitézi játékokat rendez; birkózásban, lovaglásban és nyilazásban mérhetik össze erejüket a harcosok. Össze is gyűlt a közelben tanyázók apraja-nagyja, hogy tanúja legyen a férfias vetélkedésnek. Amikor a birkózásra került a sor, Temüdzsin felszólította Büri-bököt, hogy mérkőzzék meg Belgütejjel. Büri-bökö azonban nemcsak erőszakos és kegyetlen volt, hanem ravasz is. Megszagolta, hogy győzelme esetén nem kerülhetné el a halált, a dzsürkinek ellen hangolt mongolok meglincselnék, ezért

elhatározta, vereséget szenved. Hagyta is földhöz vágni magát, s várta a mérkőzés bírójának szavát, hogy felkelhet. A mérkőzés bírása azonban hallgatott, Belgütej pedig felpattant a fekvő dzsürkin hátára, és megragadta a vállát. A dzsürkin érezte, hogy kutyaszorítóba került; megpróbálta levetni magáról Belgütejt. Belgütej azonban szívósan kapaszkodott, mint a pióca, s hátrapillantott Temüdzsinre. Temüdzsin a fák árnyékában állt, szó nélkül nézte a birkózást, nem intett, nem szólt egyetlen szót sem, Belgütej kérdő tekintetére csak igenlően összeharapta az ajkát. Belgütej ekkor rátérdelt a dzsürkin hátára, vállait felfelé rántotta, s nagy roppanással eltörte a gerincét Būri-bökönek csak annyi ideje maradt, hogy fájdalmasan felkiáltson: „Sohasem győzött volna le, ha nem adom meg magam!” - s meghalt. Belgütej elhúzta a holttestet az ünnepség színhelyéről, s a pusztára földjére vetette. Így vesztették el a dzsürkinek utolsó főemberüket is.

Az egyre egységesebbé váló mongol népet azonban újabb veszélyek fenyegették. A tyúk évében, 1201-ben, mindazok a maradék seregek, amelyeket Temüdzsin és Tooril megtanított a mongolok tiszteletére, utolsó kísérletet tettek, hogy ellenálljanak Temüdzsin növekvő hatalmi igényeinek. Az említett évben összegyűltek többek között a tatárok maradékai, Dzsali-buka vezetésével, a najmanok két törzse közül a gücsüüt najmanok, Bujruk kán vezetésével; a szétvert merkiték maradékait Toktoa-beki fia, Kutu vezette, hozzájuk csatlakoztak még a tajcsiutok is, Tarkutaj-kiriltukkal az élen. Az összegyülekezettek elhatározták, hogy ismét kísérletet tesznek Temüdzsin megsemmisítésére. Mivel azonban még így együttesen is gyengének érezték magukat, úgy döntöttek, hogy csatlakoznak Dzsamukához, aki amúgy szíves barátságos viszonyban Temüdzsinnel, s kánjukká választják. Valahol a Ken és az Ergüne folyók egybeömlésénél 1201-ben Dzsamukát *gürkáni* tisztre emelték, ami magasabb rangot jelentett, mint az egyszerű káni cím, amellyel Temüdzsin rendelkezett. A szövetségesek ezzel is érzékeltetni kívánták, hogy többre tartják Dzsamukát és magukat Temüdzsinnél és népénél.

A kánválasztás helyén áldozatot mutattak be az Örökkévaló Égnek, fehér lovat vágtak, s vérét kicsorgatták, hogy segítse őket az elkövetkező hadjáratban, s hogy a vércseppek kedvező irányba hangolják az Örökkévaló Kék Eget.

Természetes, hogy Temüdzsin és Tooril ismét együtt lépett fel a támadókkal szemben. Nem is várták meg, hogy Dzsamuka kezdeményezzen, hanem egyesítették seregeiket, s felvonultak a Kerülen folyó mellett a dzsadarat ellen. A Temüdzsin alá tartozó tümeneket nagybátyjai, Altan és Kucsar, valamint Daaritaj-otcsigin vezették; a Tooril fennhatósága alá tartozó tümeneket pedig Szenggüm, Dzsaka-gambu és Bilge-beki. Az ütközet előtt azonban váratlan dolog történt. *A Mongolok Titkos Történetének* névtelen krónikása így meséli el a történeteket: Estére hajlott már az idő, amikor a két sereg hadrendbe állt, s nekikezdett volna az erőpróbának. A nap azonban váratlanul gyorsan lebukott a környező hegyek csúcsai mögött, mire a seregek vezetői elhatározták, hogy másnapra halasztják az ütközetet. Másnap ismét hadi-
rendbe állították a csapatokat. Dzsamuka tábora felettébb vidám volt, mert még az éjszaka elhatározták, varázslattal próbálnak csapást mérni Temüdzsinre. Dzsamuka táborában ugyanis Bujruk kán és az ojrát Kuduka-beki értett a varázslathoz, hogy bűvöléssel esőt és vihart fakasszon. Elhatározták, közel engedik magukhoz Temüdzsinéket, s amikor azok éppen támadásra indulnának, jégesőt bocsátanak rájuk.

Tervük első része könnyen sikerült is. Temüdzsin és Tooril katonái mit sem sejtve megközelítették az ellenséget, amikor villámsebesen sötét felhők érkeztek a csatamező fölé, s zuhogni kezdett a jégeső. Valami baj lehetett azonban a varázslattal, mivel a jégeső éppen csak hogy érintette Temüdzsin seregét, s egész erejével Dzsamuka katonáira zúdult. A szövetségesek, akiket a mongol és kereit nyilakon kívül még az Örökkévaló Kék Ég nyilai is ritkítottak, menekülni kezdtek. A talaj azonban a felhőszakadásban annyira felázott, hogy egyre-másra

elakadtak a buckákban. A vezérek leszúrták a tanulságot: „Nem szeret bennünket az Örökkévaló Kék Ég!” - mondták, és szétszéledtek, ki merre látott.

Dzsamukát rettenetes düh öntötte el szövetségesei gyávasága láttán. Hiába akarta ugyanis a nehézségek ellenére Temüdzsin és Tooril ellen hajszolni őket, a najmanok és az ojrátok megtagadták a parancsot, futottak, amerre láttak. Dzsamuka ekkor esztelen dühében megparancsolta katonáinak, hogy indítsanak támadást szövetségesei ellen. Azok ellen, akik néhány nappal ezelőtt gürkánjukká emelték. A Dzsamuka-katonák és a hozzá hű nemzetségek megrohanták a menekülőket, legyilkolták és kirabolták őket.

Temüdzsin és Tooril úgy döntött, nem hagyja ki a kedvező lehetőséget, s megpróbálja a menekülőket megsemmisíteni. Elváltak egymástól, s míg Tooril Dzsamukát üldözte, addig Temüdzsin régi ellenségei, a tajcsiutok után vetette magát. A tajcsiutok felvették az eléjük dobott kesztyűt. Mászt nem is tehettek, hiszen nem menekülhettek örökké az üldöző Temüdzsin elől; ha akarták, ha nem, meg kellett ütközni üldözőjükkal. Az Onon folyó partján csatarendbe álltak, s megütköztek a kánnal. A csata egész napon át tartott, de még az este sem hozott döntést; a két sereg a csatamezőn éjszakázott egymással szemben.

Még valamivel az este beköszönte előtt Temüdzsin súlyosan megsebesült. Nyakán találta egy eltévedt nyílveessző, s feltépte nyaki ütőerét. Lezuhant lováról, s ott is maradt a csatamezőn. Testőre, Dzselse, aki mindig a közelében tartózkodott, ugyancsak levetette magát a földre, s amikor az éjszaka beköszöntött, gyógyítani kezdte a sebet. Száját a kán nyakára tapasztotta, s az eret megtisztította a földre eséskor belekerült piszoktól és vérrögöktől.

Amikor a hűvös éjszakai levegő szétáradt a csatátér felett, Temüdzsin, aki eddig kevés jelét mutatta az életnek, váratlanul jobban lett. Röviddel aztán azonban sebláz kezdett jelentkezni nála, s szörnyű szomjúság gyötörte. Tekintettel arra, hogy a senki földjén, a két tábor között heverték a halottak között, Dzselse legnagyobb jóindulata és a kán iránti őszinte rajongása ellenére is képtelen volt bármiféle italhoz juttatni vezérét. Váratlanul azonban vakmerő, mentőötleme támadt. Levette kaftánját és zekéjét, csak a nadrágot tartva magán - nehogy öltözkéről felismerjék -, a csatamezőn kúszva megindult az ellenség tábora felé, hogy friss kancatejet szerezzen Temüdzsin számára. Kancatejet nem talált, hiszen a csata izgalmasában senkinek sem volt ideje megfajni a lovakat, de talált egy vödör aludttejet, s azt vette magához. Később még vizet is lopott valahonnan, az aludttejet összekeverte a vízzel, s a kánnak adta. Amikor kivilágosodott, s Temüdzsin meglátta a vértócsát, rájött, hogy Dzselse megmentette az életét. Elszörnyedt, midőn testőre elmesélte, milyen vakmerő módon szerzett italt, hogy kánja szomját olthassa.

Temüdzsin, bármennyire is elámult testőre merészségén, nem állhatta meg, hogy próbára ne tegye a vitézt. „Hogyan futhattál át az alatt, amíg én így feküdtem itt? Ha elfogtak volna, elmondtad volna-e, hogy milyen állapotban fekszik kánod a csatamezőn?” - kérdezte, s kíváncsian várta Dzselse válaszát. Dzselse azonban, úgy látszik, nemcsak bátor, hanem okos is volt. Meglátta a mostani beszélgetésben a nagy lehetőséget, de a nagy veszélyt is. Megérezte, hogy az erős és hiú uralkodók nem szeretik, ha alattvalóik megmentik az életüket, s a jutalom ilyenkor gyakorta inkább büntetésnek számít. Dzselse azonban nem mondhatott mást, mint az igazságot. Elmondta a kánnak, azért vetette le ruháját, hogy ne ismerjenek rá, ha meglátja valaki az ellenséges oldalról, de ha ráismertek volna, akkor sem történt volna tragédia. Felismertetése esetén azt mesélte volna, hogy szökni készült Temüdzsin táborából, de leleplezték. Elvették fegyvereit, ruháit és lovát, s éppen kivégezni vitték, amikor valahogy mégis sikerült megszöknie. „Elhitték volna, amit mondtam, adtak volna ruhát is, és más módon is gondomat viselték volna. Én akkor lóra ültem volna, s eljöttem volna érted, hogy a mieinkhez vigyelek!” - fejezte be elbeszélését Dzselse.

Amikor teljesen kivilágosodott, csodálkozva látták, hogy nincs ellenség velük szemben; a tajcsiutok megfutamodtak, miután Temüdzsin megsebesülését követően katasztrofális vereséget szenvedtek. Legjobb vitézeik ott maradtak a csatamezőn, akik pedig megmenekültek, magára hagyták a nem fegyverforgató népet, azt a kerekűtábor, amelyik a harcosokat kísérte, s ahonnan Dzselme az aludtájsot lopta. A kán a menekülni akaró kerekűtábor visszatereltette, s népéhez csatoltatta.

A táborban legnagyobb meglepetésére régi ismerősökre bukkant. Felfedezte a sírdogáló asszonyok között Szorkan-sira lányát, Kadaant, aki annak idején megmentette az életét, hiszen ő volt az, aki apja utasítására a gyapjú alá rejtett Temüdzsint ellátta étellel-itallal. Mint a tajcsiutokhoz csatlakozott nemzetség tagjának, neki is röviddel ezelőtt megölték a férjét a győztesek. Temüdzsin megvigasztalta, s feleségei között jelölte ki a helyét.

Másnap reggel, amikor már a mongolok lecsillapodtak, s nem ölték meg minden eléjük kerülőt, mint előző nap, első haragjukban, előbújt a környező erdőkből Kadaan apja, az öreg Szorkan-sira is. Magával hozott egy fiatalembert, akit Dzsirkoadajnak hívtak, s aki eddig a tajcsiut Tödöen-girtét szolgálta. Temüdzsinnek valahogy ismerősnek tűnt a legény arca. Aztán hirtelen minden megvilágosodott előtte: még amikor az előző csatahelyen Dzsamuka ellen harcoltak, ez a fiatalember nyilazott rá közről, s törte el egyik kedvenc paripájának a csigolyáját nyílvecséjével. Elhatározta, hogy próbára teszi a legényt. Megkérdezte tőle: nem tudja-e, ki volt az az ellenséges katona, aki megölte kedves lovát. A tiszta tekintetű fiatalember kerteles és félelem nélkül beismerte, hogy ő volt a tettes. „Ha a kán most parancsot ad, hogy öljenek meg, meghalok, s elrothadok egy tenyérnyi helyen, de ha a kán megkegyelmez, köveket zúzok szét a kán parancsára, s a legkeményebb gránitot is szétmorzsolom, mindent megteszek kánomért!” - mondta a névtelen krónikás szerint a legény.

Temüdzsin elcsodálkozott a fiú őszinteségén, s megjegyezte, hogy az olyan ellenséggel, aki mint ellenség vitézséget tanúsított, érdemes szövetséget kötni. Ott, azon nyomban új nevet adott neki, s mivel ő volt az, aki nyilával eltörte kedvenc paripája csigolyáját, egyfajta nyíl után Dzsebének nevezte el. S hogy a fiút magához fogadta, Temüdzsin sem járt rosszul, hiszen néhány év múlva a fél világ ismerte és rettegte a félelmetes mongol hadvezér, Dzsebe nevét.

Temüdzsin a győztes csata után röviddel a tajcsiutok megmaradt táboraira zúdult, s kiirtotta ellenségeit. Ettől az időtől kezdve a merkiték, a dzsürkinek és egyéb kisebb törzsek után a tajcsiutok is beolvadtak Temüdzsin országába.

A tajcsiutok közül egyedül Tarkutaj-kiriltukot nem sikerült elfogniuk a győzteseknek. Akadt azonban néhány más nembeli, régebben a tajcsiutoknak alávetett ember, aki elfogta, s Temüdzsinhez akarta kísélni. Útközben azonban meggondolták a dolgot. Eszükbe jutott a pusztá kemény törvénye: azt az alattvalót, aki törvényes kánjára emel kezét, még az ellenséges kán sem tiszteli. Az ilyen embernek nincs becsülete; aki régi urát elárulta, ki tudja, mikor árulja el az újat is? Ezért a nicsügüt-baarinok közül való Sirgüetü és fiai: Alak és Najaa, rövid tanácskozás után szabadon eresztették foglyukat.

Később bebizonyosodott, hogy helyesen gondolkoztak. Amikor elmesélték a történeteket Temüdzsinnek - természetesen kissé megmászva, úgy, mintha eszükbe sem jutott volna Tarkutajt elárulni -, a kán biztosította őket, hogy helyesen cselekedtek, amikor futni hagyták a tajcsiutot, s nem emeltek kezét törvényes kánjukra. Az apa és két fia áldhatták eszüket és szerencséjüket, hogy nemcsak megúszták a dolgot, de még a kán meg is ajándékozta őket hűségükért és állhatatosságukért.

Ebben az időben, míg Temüdzsin első győzelmét aratta, megsaporodtak a bajok a kereitek között. A kereiteknek Tooril után második kiemelkedő vezetője, Tooril egyik öccse, Dzsaka-

gambu, aki a merkit hadjáratban az egyik tüment vezette, összekülönbözött Toorillal, egész kíséretével Temüdzsinhez csatlakozott, s elismerte fennhatóságát. Az újonnan jöttekkel tovább erősödött Temüdzsin serege. Ugyancsak a tyúk évében történt, hogy Dzsaka-gambu kérésére legyőzték a merkitek összeverődött maradványait. A merkitek azonban olyanok voltak, mint a százfejű sárkány; minden vereséget túléltek, néhány év múlva mindig újabb és újabb tömegeket tudtak felvonultatni. Most is nyomtalanul eltűntek a pusztáról, hogy évek múltán ismét előkerüljenek, fenyegetve az egyesült mongol törzseket.

Tooril ezután egy másik öccsével, Erke-karával keveredett családi viszályba. Állítólag meg akarta ölni. Az öcs a najmanokhoz, Inanca kánhoz futott segítségért; ő helyt adott a kérésnek, és sereget indított Tooril ellen. Nem tudjuk pontosan, sor került-e csatára, mindenestre Toorilnak menekülnie kellett, s természetes, hogy a közben alaposan megerősödött Temüdzsinnél keresett menedéket. Temüdzsin visszaállította Tooril uralmát, olyannyira, hogy most már viszont Tooril másik öccsének, Dzsaka-gambunak kellett menekülni, s a najmanoknál szállást keresni. Tooril Temüdzsin segítségével leszámolt az ellene áskálódó nemesurakkal, s visszaállította a kereitek felett gyakorolt hatalmát.

A következő évben, a kutya évében (1202) először kényszerült Temüdzsin arra, hogy a kemény kéz politikáját alkalmazza nagybátyjaival szemben, akik névlegesen elismerték ugyan kánságát és legfőbb parancsnoki tisztét, a hadjáratokban azonban külön vezették seregeiket, s éppen ezért nagyon nehéz volt velük közös taktikát kialakítani.

Ebben az évben történt, hogy Temüdzsin elhatározta, megtámadja a tatárok maradványait, s népéhez csatolja őket. Mivel terve az volt, hogy a felnőtt férfiakat kiirtja, az egész tatár népet pedig elfogja és beolvasztja országába, nem tekintette elsődleges szempontnak a rablást. A nomád hadi szokások szerint ugyanis a győztesek előbb rabolnak, s csak aztán üldözik a menekülőket. Most azonban meg kellett változtatni a hagyományt, hiszen az ellenség végérvényes felszámolása volt a cél. Kiadta tehát a hadiparancsot, hogy az ütközet után, amint a tatár harcosok menekülni kezdenek - abban egy pillanatig sem kételkedett, hogy megveri őket -, addig kell üldözni őket, ameddig valamennyit el nem fogják. Megtiltotta, hogy ütközben megálljanak rabolni az elhagyott tatár szállásterületeken, kerek-táborokban.

Az ütközet lezajlott, a tatárokat megverték, s üldözőbe vették a menekülőket. Altan, Kucsar és Daaritaj azonban figyelmen kívül hagyta Temüdzsin utasításait, megállt a tatárok kerek-táboránál, és kirabolta. Temüdzsin belátta, hogy a később alkalmazandó közös taktika érdekében nem hunyhat többé szemet a fegyelmezetlenségek felett, még akkor sem, ha azokat rokonai követik is el. Egy tümennel körülfogta a zsákmány felett örvendező nagybátyjait, s mindent elvett tőlük, amit csak összeharácsoltak. Ezt a lépést úgy is tekinthetjük, mint első próbálkozását a központi parancsnokság létrehozására s a seregen belüli kiskirályok hatalmának letörésére.

Az ütközet után a tatár foglyokat összeterelték, s öröket állítottak melléjük. Az ellenség közül sokan önként megadták magukat abban a hiszemben, hogy mint hadifoglyokkal bánnak velük a mongolok, s akik engedelmesek, beléphetnek Temüdzsin seregébe. Nem is kevesen voltak köztük olyanok, akik szívesen választották volna ezt a megoldást, mivel Temüdzsin seregében biztosítottabbnak látták jövőjüket, mint az állandó üldöztetések közepette.

Eközben a vezéri sátorban összegyűltek Temüdzsin nemzetségének képviselői, hogy megtanácskozzák a hadifoglyok sorsát. Elhatározták, hogy mivel a tatárok álnokok és megbízhatatlanok, nem veszik fel őket a seregbe - már ami a harcosokat illeti -, hanem minden hím-nemű tatárt tengelyszöghöz állítanak, ami azt jelentette, hogy aki magasabbnak bizonyul, mint a jurtákat hordozó kocsik tengelye, azt felkoncolják.

A tanácskozás eredménye Belgütej indiszkréciója révén elterjedt a tatárok között. Belgütej ugyanis közölte az egyik elfogott tatár főemberrel a tanácskozás eredményét; s amikor a tatárok rádöbbenek, hogy már úgyis minden mindegy, elővették elrejtett fegyvereiket, s megütköztek a mongolokkal. Elsáncolták magukat szekereik között, és csak igen komoly véráldozatok árán sikerült megadásra kényszeríteni őket.

A tengelyszöghöz állításnál ismét keményen ellenálltak. Ingeik alól előkapták késeiket, s újra rátámadtak hóhéraikra. Újabb mongol veszteségek árán sikerült csak megtörni ellenállásukat és tengelyszöghöz állítani őket.

Amikor valamennyi tatár férfit kiirtották, Temüdzsin kénytelen volt ismét kemény ítéletet hozni, most azonban már testvére, Belgütej ellen. Mivel Belgütej volt az okozója a tatárok kiirtása kapcsán feleslegesen elszenvedett súlyos mongol veszteségnek, örök időkre kitiltotta testvérét a nagytanácsból. Csak akkor léphetett be Belgütej ezután a tanács jurtájába, ha a résztvevők már befejezték a tanácskozást.

A kutya éve bővelkedett hadjáratokban. Először Temüdzsin, mint már annyiszor, ismét egyesült Toorillal, s a najmanok Bujruk kánja ellen vonult. Bujruk azonban nem vette fel a küzdelmet az egyesült seregek ellen, hanem elmenekült.

Ezután következett az a furcsa ütközet, amelyről előbb már beszámoltunk. A najmanok egyik hadvezére, Kökszeü-szabak az egyesült seregek ellen indult, hogy megütközzék velük, de mivel beköszöntött az éjszaka, az egymással szemben álló csapatok letáboroztak, s tábor-tüzeket gyújtottak. Az éjszaka folyamán Dzsamuka, aki Tooril táborában tartózkodott, megvádolta Toorilnál Temüdzsint, hogy összejátszik a najmanokkal. A kereitek, ott hagyva égő tábortüzeiket, az éjszaka leple alatt elvonultak. Amikor felvirradt a hajnal, s Temüdzsin ráébredt az árulásra, nem tehetett mást, elmenekült. Szerencsére Kökszeü-szabak nem a menekülő Temüdzsin, hanem Tooril után eredt. Bár Toorilt nem sikerült elfognia, rátámadt a kereitek táboraira, kirabolta, s nagy zsákmányra tett szert, mind állatban, mind pedig emberben, sőt Tooril feleségét és gyermekeit is magával hurcolta.

Tooril akkor, mintha mi sem történt volna, ismét Temüdzsinhez fordult segítségért. Emlékeztette, hogy ő volt az, aki a szegény Temüdzsinből katonái segítségével kánt csinált, s kérte, hogy most ő segítsen rajta. Temüdzsin, mit tehetett, hajlott a szóra. - Bár személyesen nem vett részt a csatában, elküldte négy hadvezérét: Boorcsut, Mukalit, Borokult és Csilaunbaaturt, hogy vonuljanak fel a najmanok ellen. A seregek az ütközetben felmorzsolták a najmanokat, s visszaszerezték Tooril elrabolt népét.

Temüdzsin Tooril kérésére hozzájárult, hogy a kereit kán a győzelem után fiává fogadja. Úgy gondolta, hogy Tooril halála után így ő lehet majd a kereitek kánja is. Az aktusnak mindenki örült, kivéve Szenggümöt, Tooril fiát, aki veszedelmes vetélytársat látott - nem is alaptalanul - Temüdzsinben. Temüdzsin ugyanakkor, hogy az ő részéről komolyan vett aktust még jobban megerősítse, megkérte fia, Dzsocsi számára Szenggüm hűgát, Csaur-bekit. Szenggüm azonban sértő módon visszautasította a tervezett házasság gondolatát, s ugyancsak visszautasította Kodzsín-bekit - Temüdzsin lányát -, akit fiának szemeltek ki feleségnek. Temüdzsint a visszautasítás mélyen megsebezte. Belátta, hogy bármit is tegyen a jövőben, a kereitek soha nem fogják magukkal egyenrangúnak elismerni. Megbántottan hazahívta csapatait, és a névtelen krónikás szerint ettől az időtől kezdve szívében eltávolodott a kereitektől.

Tooril fia, Szenggüm azonban nem nyugodott bele abba, hogy eltávolította Temüdzsint, és megghiúsította a tervezett házasságokat. Attól félt, hogy vetélytársa igényt támaszt majd a kereit trónra. Elhatározta, koalíciót hoz létre Temüdzsin ellen, seregét szétveri, őt magát pedig megöli. E célnak elsősorban Dzsamukát nyerte meg, aki nemcsak jó katona, hanem ravasz politikus is volt. Megszagolta, hogy Temüdzsin egységesítő s a helyi kiskirályokat letörni

igyekvő politikájának kik a legfőbb ellenzői a mongolok között, s igyekezett felhasználni a friss ellentéteket. Magához édesgette Temüdzsin sértődött nagybátyjait, Altant és Kucsart, s velük együtt bevádolta Temüdzsint Toorilnál, hogy a najmanokkal szövetkezik a kereitek ellen. Tooril először visszautasította a koalícióban való részvételt, de később fia, Szenggüm rábeszélésére, vonakodva bár, de csatlakozott a Temüdzsin elleni táborhoz.

Szenggüm és Dzsamuka annyira tartott Temüdzsin erejétől, hogy elhatározta: csellel fogja el a kánt. Ravaszul megüzenték Temüdzsinnek, hogy meggondolták a dolgot, feleségül adják Dzsocsihoz Csaur-bekit, és arra kérték a kánt, jöjjön el az eljegyzési lakomára. Temüdzsin soha nem volt olyan közel a halálhoz, mint amikor meggondolatlanul elfogadta a meghívást. Szerencséjére azonban Mönglik - a hűséges Mönglik - lebeszélte a látogatásról. Meggyőzte, hogy valami egyszerű ürüggyel kérjen halasztást az eljegyzés időpontját illetően. A kán meg is üzent a kereiteknek, hogy meg kell várnia a tavaszt, mivel a ménések nagyon soványak ahhoz, hogy illő nászajándékot vihessen belőlük.

A szövetségesek, miután látták, hogy tervük dugába dőlt, megállapodtak, hogy néhány nap múlva felkerekednek, s váratlanul rázúdulnak Temüdzsin táborára. Ekkor azonban ismét közbelépett a véletlen. A kereitek táborában élő Jekecseren két csikósa, Badaj és Kislik, meghallotta a készülő támadás tervét, s elhatározta, értesíti Temüdzsint az orvtámadásról. Éjszaka megszöktek a kereitek táborából, felkeresték Temüdzsint, hírül adták a közeledő veszélyt.

Temüdzsin felmérte erőit, és úgy döntött, nem bocsátkozik harcba a szövetségesek ellen. Sebtében felszedette táborait, s a nehezebben szállítható holmikat hátrahagyva, elvonult. Bár erőltetett menetben hajszolta népét, lassúbbnak bizonyult, mint az üldözők, s csak kémei szemfülességén múlt, hogy nem lepték meg mégis váratlanul Tooril és Dzsamuka katonái.

A támadó seregben közben váratlan dolog történt: összevesztek a vezetők. Tooril ugyanis Dzsamukát bízta meg a fővezérséggel, bizonyára azzal a hátsó gondolattal, hogy mentesítse magát az esetleges felelősség alól. Ha netalán mégis Temüdzsin kerülne ki győztesen az ütközetből, könnyen Dzsamuka nyakába varrhatná az egészet, akinek rossz viszonya Temüdzsinhez közismert.

Dzsamuka körülbelül ugyanezeket gondolta magában, azzal a különbséggel, hogy ő viszont saját magát szerette volna menteni. Hogy biztosítsa a maga számára Temüdzsin jóindulatát, elhatározta: szemrebbenés nélkül elárulja Toorilt. Követet küldött Temüdzsinhez a tervezett ütközet részletes haditervével.

Másnap aztán megtörtént a csata. Mindkét oldalról sok embert vesztek. Szenggüm is súlyosan megsebesült. A helyzet teljesen áttekinthetetlen volt; különálló csoportok hajszolták egymást az erdőkben és a pusztán, anélkül hogy a csata lefolyásáról bárkinek is fogalma lett volna. Temüdzsin elhatározta, hogy a köréje tömörült vitézekkel visszavonul. Körülbelül ugyanez lehetett az elképzelése az ellenfélnek is, mivel Tooril is, Dzsamuka is elhagyta a csatateret, várva, hogy a hadakozást túlélők összegyülekezzenek.

Temüdzsin táborában némi izgalmat váltott ki, hogy Boorcsut nem találták a visszavonulók között. Később előkerült, s színes szavakkal ecsetelte megmenekülése izgalmas történetét: támadáskor kilőtték alóla a lovát, gyalog maradt a csatatéren, és csak az éjszaka leszálltával tudott lopott ló segítségével megmenekülni.

Az ütközet végeredménye tehát eldöntetlen; mindkét oldalról komoly veszteségeket szenvedtek, de nem tudták döntésre vinni a dolgot. A névtelen krónikás szerint Temüdzsinnek kétezer-hatszáz katonája maradt. Ez egyben az első számadat is, amelyet a krónikás a hadseregekkel kapcsolatban említ. Ebből az adatból is kiderül, hogy a tümenek létszáma

nagyon-nagyon messzire állt a tízezertől, s a tümenek parancsnokai alig vezethettek többet néhány száz katonánál.

Miután Temüdzsin tábort ütött a Töngge pataktól keletre eső pusztákon, közel a Kalka folyóhoz, követeket küldött ellenfeleihez. Szemrehányással illette Toorilt árulásáért, Dzsamukának és Szenggümnek békülékeny üzenetet küldött. Békülékenysége az volt az oka, hogy úgy érezte, alaposan meggyengült a harcokban, s időre van szüksége, míg ismét összeszedi magát. Ellenségei azonban nem hagyták lélegzethez jutni.

Tooril fia, Szenggüm durva szavakkal utasította vissza Temüdzsin békülési kísérletét, s a harc folytatása mellett döntött. Apja, bár elítélte az andája fia elleni harcot, kénytelen volt Szenggümmel tartani. Temüdzsin pedig, bár óvatosságból nem akart harcba bocsátkozni, felderítői biztatására - ezek azt állították, hogy kinyomozták Szenggüm és Tooril szálláshelyét, akik gyanútlanul sebeiket nyalogatják - megrohanta a kereiteket. Sikertelen is nagy győzelmet aratnia ellenségei felett. A győzelem örömét csak az árnyékolta be, hogy Szenggüm és Tooril ismét egérutat nyert. Az immár végérvényesen leverett kereiteket felosztotta vezérei között.

Röviddel ezután a kereit főnököket, Toorilt és Szenggümet is elérte végzete. A csatavesztés után sikerült ugyan kivágniuk magukat a Temüdzsin vezette csapatok gyűrűjéből, s lóhalálában elmenekülni, hogy valamilyen eldugott helyen magukhoz térjenek, s megpróbáljanak ismét felvergődni a hatalom csúcsára. Persze akkor még nem tudhatták, hogy nincs már népük, amelyet összegyűjtenének, nincsenek harcosaik, akiknek parancsot adhatnának. Amint a hiú reményt dédelgették magukban, vigyázatlanul najman előőrsökbe botlottak, akik elfogták a menekülőket. Szenggümnek valahogy sikerült elvágatnia, Toorilt azonban a najman előős parancsnoka, Kori-szübecsi megölte, s levágta a fejét.

Tooril megölésének a híre eljutott a najmanok kánjának, Tajangnak az udvarába. Tajang anyja, Gürbeszü megparancsolta, hogy amennyiben valóban Toorilt ölték meg az előőrsök, s az ő fejét őrzi Kori-szübecsi, ha megbizonyosodott a kereitek kánjának személyazonosságáról, köteles elküldeni a levágott fejet a najman kánok udvarába, hogy megadhassák a végtisztességet a nagy ellenfélnek. Kori-szübecsi, aki a krónika szerint nem volt egészen biztos benne, hogy ki a levágott fej tulajdonosa, azonosítgatás helyett becsomagoltatta a véres fejet egy zsákba, s Tajang kánhoz küldette.

Tajang és Gürbeszü felismerte Toorilt; a fejet fehér nemeztakaróra helyezték, s áldozati szertartást mutattak be az elesett szellemének tiszteletére. Ősi szokások szerint énekesek énekelték a halott kán vitézi tetteit, míg erre az aktusra külön betanított asszonyok italáldozattal hintették meg Tooril földi maradványait.

Ekkor azonban váratlan dolog történt. A névtelen krónikás elbeszélése szerint, amikor az áldozati szertartás legkomolyabb részéhez, az áldozat kumisszal való behintéséhez érkeztek, a fej elvigyorodott. A résztvevők valamennyien észrevették, hogy a levágott fej arca keserű fintorba torzul, de meg sem mertek moccanni. Tajang azonban felugrott, s rekedt kiáltozás közepette szétaposta a fejet. Ebben a szempillantásban a jurtán kívül a kutya rémületes vonításba kezdtek: halált éreztek.

Kökszeü-szabrák merkit vezér tért magához legelőször a vérfagyasztó jelenet után, s Tajangra támadt. Kihasználva Tajang lelkiismeret-furdalását igyekezett lebeszélni a Temüdzsin elleni hadjáratról. Máskor talán sikerült volna, tekintve Tajang gyáva természetét, most azonban sikertelennek bizonyult, mivel Tajang így igyekezett jóvátenni, amit a fej ellen, hirtelen rémületében elkövetett. Ininsa-bilge najman kán is ellenezte a hadjáratot. Tajang azonban váratlan támogatóra lelt anyjában, Gürbeszüben, aki ugyan elismerte, hogy a mongolok messze vannak, nem veszélyesek, ráadásul mocskos a ruhájuk, maguk pedig bűdösek, ugyan-

akkor lányaikról, asszonyaikról az a hír járja, hogy szépek és dolgosak, s ha megmosnák a kezüket, és tiszta ruhát adnának rájuk, talán meg lehetne bízni őket a tehenek fejésével.

A hetvenkedő Tajang megörült anyja támogatásának, s fennhéjázóan kijelentette: ahogy az égen is csak egy nap van, ugyanúgy egyetlen kán uralkodhat csak a pusztai népek felett is. Természetesen magára gondolt. Hiába volt tehát Kökszeü-szabrák figyelmeztetése, a najmanok hadjáratra készültek Temüdzsin ellen. A patkány évét írták ekkor, 1204-et.

Tajang kán követet küldött az önggüt nemzetséghez s vezetőjéhez, Alakus-digit-kurihoz, kérve, csatlakozzon a hadjáratához. Ebben az időben azonban már nem volt olyan könnyű Temüdzsin ellen szövetségeseket találni. Alakus-digit-kuri is visszautasította a „megtiszteltetést”, s hálából a bizalomért értesítette Temüdzsint a készülő hadjáratról.

Temüdzsin, aki még nem érezte magát elég erősnek a kereit győzelem után, ki akart térni az ütközet elől, mondván, hogy a hosszú, kemény tél miatt lovaik soványak, s nem bírják el a hadjárat fáradalmait. Harcosait azonban elragadta a hév. Fia, Otcigin és testvére, Belgütej harcra tüzelték őt is, a harcosokat is. Temüdzsin, aki maga is szívesen indult volna harcba a fennhéjázó najmanok ellen, rövid ideig tétovázott, majd engedett a követelőzőknek. Tábort veretett a Kalka folyó mellett, s régi tervének megfelelően nekilátott a sereg újjászervezésének. A katonákat ezredbe, századokba, tizedekbe osztotta, élükre ezredeseket, századosokat és tizedeseket nevezett ki. Nappali és éjszakai testőrséget szervezett magának, lerakva a későbbi gárdatízezred alapjait.

A sovány lovú hadsereg elindult a patkány évének nyarán, s letáborozott a Sárga-pusztában. Rövidesen össze is csaptak a felderítők a najmanok felderítőivel, akik csatározás közben elrabolták a mongolok egy görhes lovát. Örömmel látták, hogy a mongolok lovait nagyon megviselte az elmúlt tél, s most már kétszeresen is bíztak a győzelemben.

A mongolok táborában ezalatt lázas tanácskozás folyt. Dodajcserbi, az egyik újonnan kinevezett testőrsztag-parancsnok ravasz tanácsot adott Temüdzsinnek. Ez a tanács döntően befolyásolta később az ütközet kimenetelét. A csavaros eszű parancsnok is rádöbbsent, hogy a fáradt, kiálló bordájú lovakkal valóban nehezen lehet ütközetet nyerni, valahogyan ki kell húzni az időt, ameddig gyorsan felhizlalják őket. A következő tanácsot adta ezért a hadvezérnek: minden éjszakán gyűjtsen minden mongol harcos öt tábortüzet a Sárga-pusztán, hogy a tábortüzek száma annyi legyen, mint égen a csillag. Így a najman kémek, akik felkapaszkodnak a pusztát övező dombok tetejére, hogy a felvonult seregek tábortüzeinek a számából a harcosok létszámára következtessenek, azt jelentik majd kánjuknak, hogy a mongol seregek annyian vannak, mint fűszál a Sárga-pusztán. A vezérek majd bizonyára gondolkodóba esnek, s az alatt a néhány nap alatt, amíg vitatkoznak, hogy támadjanak-e vagy sem, a mongolok lovai meghízhatnak, megerősödnek, alkalmasak lesznek arra, hogy hátukon hordozzák gazdáikat a csatában.

Rövidesen kiderült azonban, hogy a najmanok sem ostobák, ha hadicselek kitervezéséről van szó. Tajang kán és fia, Gücsülük elhatározta, hogy mivel a mongolok annyian vannak, mint csillag az égen, s így, még ha soványak is paripáik, majdnem legyőzhetetlenek, ostobaság lenne megütközni velük a Sárga-pusztán. Ellenben a régi najman haditaktikát alkalmazzák majd, s ennek segítségével letörlik Temüdzsint a föld színéről. A taktika lényegét a következőkben határozták meg: nem ütköznek meg a mongolokkal, hanem megfutamodást színlelnek. Felvonult seregeiket visszavonják az Altaj láncain keresztül, de néha-néha visszafordulnak, s mint a menekülő kutyák, belemarnak üldözőikbe. A hosszú üldözés alatt, bár a najmanok kövér lovai is lefogynak majd, a mongolok sovány gebéi egyenesen beledöglenek a túlhajsztóságba.

Dzsamuka - ismét Dzsamuka - azonban közbelépett. Felbukkant Gücsülüknél, s rábeszélte: vesse el Tajang javaslatát. Tajang seregének egyik magas rangú vezetője, Kori-szübecsi ugyancsak a visszavonulás ellen tört lándzsát. A nemesek közül is sokan sértésekkel halmozták el Tajangot, s azt mondták: bár inkább idős anyját, Gürbeszüt bízták volna meg a sereg vezetésével, bizonyára sokkal férfiasabban viselkedne, mint hitvány fia. Tajang a sértések hallatán nem tehetett mást, mint hogy hadrendbe állította seregét, s leereszkedett a Sárgapusztára.

Dzsamuka ekkor ismét közbelépett. Hogy valójában Temüdzsinnek akart-e segíteni, vagy csak véletlenül történt a dolog, nem tudjuk, a tény mindenesetre az, hogy a támadni készülő mongol vezérek nevének és tetteinek felsorolásával halálos rémületbe ejtette a nyúlászívű Tajangot. Az elővéd élén közeledő négy vezérről elmondta, hogy a homlokuk rézből van, nyelvük hegyes, mint az ár, szívük pedig olvaszthatatlan vas. Ostor helyett kivont kardjukkal verik lovukat, ha nincs élelmük, a fűre fagyott dérrel is jóllaknak, s ha nincs paripájuk, meglovagolják az égből süvítő vad forgószelet. Ha csata után elfogy az élelmük, megeszik a holtak húsát, sőt hosszú útra napon szárított emberhúst visznek magukkal. Mesélik - mondta Dzsamuka -, hogy Temüdzsin láncra tartja őket, s ha eloldja a láncot, vérebekként tájékozva rontanak az ellenségre. Ez a négy vérebe Dzselsze, Dzsebe, Kubiláj és Szübötej.

A megrémült Tajang ekkor végzetes hibát követett el. Fittyet hányt már a csúfolódóknak, nem gondolt másra, csupán saját bőre megmentésére. Parancsot adott, hogy a sereg vonuljon vissza a pusztáról, s kapaszkodjék fel a környező dombok tetejére. Amikor a najman ezredek vezérei meghallották az ostoba parancsot, tiltakozni próbáltak ugyan, de hasztalan. Kénytelenek voltak a fővezért követni a visszavonulásban.

Dzsamuka ekkor újra működésbe lépett. Üzenetet küldött Temüdzsinnek, hogy szavaira Tajang kán elvesztette a fejét, s rémületében a dombok tetejére menekült. „Megöltem a nyelvemmel Tajangot!” - üzent a mongol kánnak. Megüzente még azt is, hogy otthagyta a najmanokat, mert képtelen fegyvert fogni andája ellen. Temüdzsinnek most nem volt ideje Dzsamuka szavainak mély értelmén töprengeni, egyelőre elégnek bizonyult a segítsége; ha a najmanok valóban felmásztak a dombokra, mi sem mentheti meg őket a vereségtől.

Amikor leszállt az éjszaka, seregével körülvette Nakukun hegyét, amelyen Tajang tartózkodott. A hegyen levő ellenség ezalatt tanácskozássra gyűlt össze, s amikor felfedezték, hogy a hegyet körülfogták a mongolok, elhatározták, kitörnek a gyűrűből. A sötét éjszakában felbúgtak a kürtök: a najmanok támadásra indultak. A természet azonban most is Temüdzsin segítségére sietett. A Nakukun hegye telis-tele volt magas szirtekkel, mély szakadékokkal s szurdokokkal, amelyeket hamarosan megtöltöttek a beléjük zuhanó vigyázatlan najmanok hullái. Ott pusztult el a vaksötét éjszakában a najman sereg színe-java. A megmaradtakat elfogták a mongolok, maga Tajang is fogságba esett. Egyedül Gücsülüknek sikerült elmene-külnie: az Altajban hagyott kerek-táborai felé vette útját. A mongolok azonnal üldözőbe vették; bár őt magát nem sikerült elfogniuk, a najmanok népét bekerítették, és Temüdzsin népéhez csatolták az utolsó emberig.

Furcsa bosszút állt Temüdzsin Gürbeszün, Tajang kán anyján. Amikor az elfogott asszonyt eléje hozták, szemrehányóan kérdezte tőle: „Még mindig az a véleményed, hogy a mongolok bűdösek? Ha ez a véleményed, minek akartál velünk találkozni?” - és sajátos mosoly kíséretében sátrába vitette az asszonyt.

1203 után a patkány éve is (1204) a nagy győzelmek esztendejeként vonult be a mongolok történetébe. Ebben az évben a najmanok is megszűntek létezni, azaz eltűnt a pusztáról az utolsó nagy nép is, amely még veszélyeztethette volna Temüdzsin egyeduralmát. Nem maradt már senki, aki ellen hadat kellett volna viselnie, csak az ezerfejtű hídra, a merkitek maradványai

s az innét-onnét összesodródott nemzetségek és törzsek konglomerátumának vezetője: Dzsamuka.

Az ökör évében (1205) ismét háborút kellett viselnie Temüdzsinnek a merkitek ellen. Az utolsó merkit kán, Toktoa-beki és a najman Gücsülük kán egyesítették maradék erőiket, hogy megütközzenek vele. A csatában az egyesült seregek vereséget szenvedtek, maga Toktoa-beki is elesett. Fiai, mivel menekülés közben nem vihették magukkal apjuk holttestét, levágták a fejét, s azt vették magukhoz, hogy majd kellő áldozat bemutatása mellett eltemessék. A köznépet a mongolok beosztották Temüdzsin seregébe. Toktoa-beki fiainak, Kudunak, Kálnak és Csilaunnak azonban sikerült elmenekülnie, ezért Temüdzsin sereggel küldte utánuk Szübötejt, hogy addig ne térjen vissza, amíg meg nem hozza az utolsó merkitek halálhírét.

A najmanok népének megszűnte egyúttal Dzsamuka végóráit is jelentette. Népét elvesztette, hiszen Temüdzsin nem vette figyelembe a félig ellenséges anda érdemeit, s a najmanokkal együtt Dzsamuka népét is beosztotta seregébe. Dzsamukának a monda szerint csak öt kísérő bajtársa maradt, akikkel együtt felmenekült Tanglu hegyére; vadkecskéket ejtettek el, s azok húsát fogyasztották. Az öt bajtárs azonban, úgy látszik, hamarosan megunta a kecskehúst, gondoltak egyet, megrohanták volt kánjukat, összekötözték, s Temüdzsinhez vitték. Temüdzsin azonban ahelyett, hogy megjutalmazta volna őket, amiért kellemetlen „barátját” a kezére adták, úgy járt el, ahogy azt a puszta törvénye megkívánta: kivégeztette a lázadókat. Aki törvényes kánjára kezet emel, nem érdemelhet jutalmat, de még kegyelmet sem. Dzsamuka szeme láttára koncoltatta fel a hűtlen alattvalókat Temüdzsin.

Dzsamuka és Temüdzsin viszonyának további alakulását így mondja el *A Mongolok Titkos Történetének* névtelen krónikása: A kán azzal az ajánlattal fordult foglyához, hogy legyenek ismét barátok és bajtársak. Emlékeztette ugyan rá, hogy volt idő, amikor eltávolodtak egymástól, amikor Dzsamuka másokkal szövetekezett, mégis békejobbot nyújtott, hiszen emlékezett még rá, hogy mind a kereitekkel vívott ütközetben, mind pedig a najmanok elleni csatában Dzsamuka nagy szerepet vállalt. Temüdzsin, úgy látszik, meg akarta hálálni andája segítségét.

Dzsamuka azonban visszautasította a számára kedvező s az életet jelentő ajánlatot. Elmondotta, nem tudna nyugodtan élni a mongolok táborában, mivel örökké furdalná a lelkiismeret, amiért fellázadt andája ellen, és ellenfeleivel szövetekezett. Különben is, Temüdzsinnek sem tetszene később, hogy visszafogadta barátságába, hiszen az olyan barátnak, aki már egyszer áruló lett, nem lehet megbocsátani. Arra kérte hát a kánt, hogy ölesse meg, de mivel előkelő származású ember, úgy végezzék ki, hogy ne folyjon vére. Holttestét tegyék magas hegy tetejére. Megígérte, hogy szelleme Temüdzsin mellett marad, segíti győzelmeiben. Temüdzsin először semmiképpen nem akarta elfogadni Dzsamuka áldozatát, majd kénytelen-kelletlen beletörődött. Megölette a dzsadaratot, anélkül hogy vére folyt volna, magas hegy csúcsán temettette el, nem vettette holttestét a puszta földjére.

Eddig a névtelen krónikás története. Alapos a gyanúnk azonban, hogy az események megközelítőleg sem úgy játszódtak le, ahogy azt a krónikás leírta. Nehéz lenne elképzelni a ravasz és minden csapdából kibúvó Dzsamukáról, hogy most az egyszer saját jószántából dugta hurokba a fejét. Sokkal valószínűbb, hogy, bár Temüdzsin a látszat kedvéért valóban kivégeztette Dzsamuka áruló alattvalóit, s esetleg valóban felajánlotta a büntetlenséget andájának - semmiképpen sem gondolta komolyan ajánlatát. Most végre egyeduralkodóvá vált a mongol pusztákon, valamennyi ellenfele eltűnt: vagy beolvadt a seregébe, vagy pedig - s ez volt a gyakoribb eset - elköltözött abba a világba, ahol az Örökkévaló Kék Ég segítségével folytathatja harcát, amelyet ebben a világban éppen az Örökkévaló Kék Ég kegyelmének megszűnése miatt abba kellett hagynia. Feleslegessé, sőt teherre vált a régi társ, a ravasz és gyakran áruló anda, el kellett hát küldeni abba a másik világba. A legvalószínűbb az, hogy Temüdzsin

egyszerűen kivégeztette Dzsamukát, s elterjesztette a hírt, hogy a dzsadarat maga kérte megöletését.

Akárhogyan is történt a dolog, Temüdzsinnek sikerült megszabadulnia ellenfeleitől, megalapítania birodalmát, amely most már a Bajkál-tótól egészen a Sárga-folyóig s az Altaj hegységig terjedt. Ezen a hatalmas területen - leszámítva a szétvert törzsek és népek bujkáló maradványait - nem élt már más, csak Temüdzsin alattvalói. Az 1205-ös években megszűnt a mongol puszták népeinek önállósága, beolvadtak Temüdzsin kánságába. Eltűntek a merkitek, a tajcsiutok, a dzsürkinek, a tatárok, s beolvadtak a hatalmas törzsek, a kereitek és a najmanok is. Egységes birodalom volt kialakulóban: Temüdzsin birodalma.

A tigris évében (1206) az Onon forrásánál összegyűltek a mongol törzsek és nemzetségek, hogy kánt válasszanak az ország élére.

A nagy kurultájon kitűzték a jakfarkas zászlókat, s egyhangúlag Temüdzsint emelték a káni trónra, aki új címe mellé (minden mongolok kánja) új nevet vett fel - a Dzsingisz kán nevet.

44 éves volt ekkor, és egy világbirodalom megalapításának a küszöbén állt.

DZSINGISZ BIRODALMA

Előre a napkeltéig, jobbra a nap deleléséig, hátra a nap nyugtáig, északra az éjszaka közepéig reám tekint minden nép, birodalomma szerveztem minden népet, mely e tájakon él.

(Kül-tegin türk hadvezér feliratából, i. sz. VIII. század.)

Dzsingisz élettörténetének vizsgálatán s országának létrehozásán kívül mindeddig kevés szó esett a pusztai birodalom szervezetéről és szerkezetéről. Milyen is valójában egy nomád birodalom, hogyan fejlődött ki, mi alkotta az alapját? Milyen társadalmi forma érvényesül benne, milyen gazdasági rugók mozgatják, s tulajdonképpen hogyan is lehetne elnevezni? Mind fontos és ugyanakkor még egyáltalán ki nem kutatott kérdések, amelyekre máig sem tud pontos választ adni a történettudomány. De menjünk sorjában.

A Dzsingisz fellépését megelőző időkben, tehát a XI-XII. sz.-ban a mongol törzsek két nagy csoportját különböztethetjük meg: a pusztai népeket és az erdei népeket. Életkörülményeik különbözőségén kívül ezeket a népeket társadalmi szempontból is éles szakadék választja el egymástól. Az erdei népek a nemzetségi társadalom keretei között éltek; azaz a társadalom olyan, rokoni kapcsolatban álló csoportokból épült fel, amelyek minden tagja közös ősapára vezette vissza eredetét. Az ilyen rokoni csoport, azaz nemzetség élén a nemzetségfő állt, aki a leggyakrabban a nemzetség legidősebb vagy vezetésre legalkalmasabb tagja volt. A nemzetségen belül nem voltak gazdasági különbségek, tehát általában nem volt gazdag és szegény nemzetségtag, mivel minden vagyon a nemzetség közös tulajdonát alkotta, kivéve bizonyos használati tárgyakat, melyek egyes személyekhez tartoztak, tehát személyi tulajdonban voltak. A nemzetségek között azonban természetesen voltak különbségek; a nemzetség közös vagyonának mennyiségétől függően voltak szegény és gazdag nemzetségek. Egy nemzetség vagyoni állapota több tényezőre, elsősorban természeti, földrajzi tényezőkre vezethető vissza.

A mongol népek másik csoportját a pusztai népek képviselték, akik már részben túlhaladtak a nemzetségi társadalmi formán. A nemzetségi társadalom bomlásnak indult, megjelent a magántulajdon, a nemzetség tagjai között vagyoni különbség támadt, amely természetesen hatalmi-politikai tényezőként is jelentkezett. A nemzetségek harcba kezdtek egymással, a győztesek a legyőzötteket megfosztották szabadságuktól, arra kényszerítve őket, hogy uraik számára dolgozzanak. Egyfelől tehát kialakul a gazdagok és a szegények közti vagyoni különbségen alapuló ellentét, másfelől viszont a szabadok és a rabok közti, jogi különbségen alapuló ellentét. Ezek az ellentétek egyre növekedtek, felbomlasztották a nemzetségi társadalmat, s létrehozták azt a társadalmi formát, melyet nomád hűbériségnek vagy pusztai hűbériségnek nevezünk. Dzsingisz kán fellépésének az idején ez a nomád hűbériségnek nevezett társadalmi forma még csak a kezdeti stádiumát élte, ezért a leghelyesebb, ha *korai nomád hűbériség* névvel illetjük, s ezzel elkülönítjük e társadalmi forma későbbi szakaszaitól, amelyek már lényeges eltéréseket mutatnak a Dzsingisz korabeli társadalomhoz viszonyítva.

A nomád hűbériség korai szakaszának az a jellegzetessége, hogy tulajdonképpen a nemzetségi társadalom és a már felbomlott nemzetségi rend, azaz a hűbériség keverékéből tevődik össze. Léteztek még szép számmal nemzetségek, de a nemzetségek egy része szövetséget alkotott, s a szövetség törzsszé szélesedett. Élére a leghatalmasabb nemzetségfőt választották kánnak. A nemzetség mint mikroegység tehát lényegében megmaradt, azonban egy nagy egység tagjává vált, s kénytelen volt alávetni magát e nagy egység vezetőjének. A kánnak jogában állt a

nemzetséget feloszlatni, tagjait szétszórni más nemzetségek között, azaz a nemzetséget megszüntetni. A nemzetségeket ebben az időben még rendkívül laza kötelékek fűzték egymáshoz, s igen rövid időközönként változottak szövetségeseiket.

A nagyobb egységek - a törzsek és törzsszövetségek - állandó harcban álltak egymással. E harcok oka is elsősorban gazdasági tényezőkre vezethető vissza. A nomád hűbériség gazdasági alapját az állattartás jelentette, kizárólag erre épült az egész társadalom; a földművelés és a kézműipar csaknem teljesen ismeretlen. A települések egymástól elszigetelten állítják elő termékeiket állati nyersanyagokból, saját használatukra. Később aztán kialakul az a réteg, mely kizárólag egyfajta termék elkészítésével foglalkozik - pl. fegyverkovácsok, akik termékeikért csere formájában olyan produktumokhoz jutnak, melyekre a létfenntartás érdekében szükség van. Mivel a nomád hűbériség kezdeti szakaszában nem ismeri a pénzt, a belső áruforgalom kizárólag termékcseré formájában bonyolódik le.

A társadalom gazdasági alapját tehát az állattartás alkotja, de a társadalom permanens válságát mutatja az a tény, hogy az állatállomány mindig jóval kisebb annál a mennyiségnél, amely a társadalom táplálását biztosítani tudná. Az állatállomány a mai szemmel nézve helytelen tartási módok, valamint a természeti csapások következtében nagy részben elhullik, emiatt a lakosság képtelen olyan mennyiségű állatot birtokolni, hogy azok biztosíthatnák nyugodt életfeltételeit. E permanens válság megoldásának viszonylag kevésbé sikeres módja a vadászat. A kör- vagy csoportos vadászatok úgy-ahogy, de nem állandó jelleggel valamit enyhítenek az állandó élelemproblémán. E permanens válság miatt kénytelenek az állandó behatárolást vezetni más törzsek és törzsszövetségek ellen, hogy elrabolják annak állatait, legelőit. Az állandó belső háborúnak tehát szinte kizárólagos célja a rablás vagy a rablás elhárítása.

A nomád társadalom legnagyobb politikai egysége az *ulusz*, magyarul ország, a törzsszövetség területe. Az ország élén a kán áll, ő a legmagasabb úr. Később, amikor kialakul a világbirodalom, a birodalmat ugyancsak országokra osztják, s mindegyik élén mint a legfőbb uralkodó a kán áll, aki azonban alá van vetve - legalábbis elméletileg - a birodalom központjában székelő nagykának. Dzsingisz fellépésének idejében a belső-ázsiai pusztákat részben ilyen ulusok, részben pedig törzsek és nemzetségek népesítették be. A tajcsiutok, a dzsadaratok és a dzsürkinek nemzetségek voltak, igaz, hogy létszámban jelentősen különböztek egymástól, míg a kereitek és a najmanok, de főleg a najmanok törzsszövetségbe tömörültek, melyek uluszt alkottak. Ezeket az adminisztratív egységeket olvasztotta be Dzsingisz egy még nagyobb egységbe, saját uluszába. 1206-tól, Dzsingisz minden mongolok kánjává választásának időpontjától egyetlen adminisztratív egység létezik csak a pusztán: Dzsingisz országa.

1206-ban, miután a mongol nemesurak és törzsfők nagykánvá választották, kezébe került a legfőbb hatalom. Még így is kénytelen azonban véleményt kérni a legmagasabb katonai és polgári méltóságok viselőitől, vagy legalábbis meghallgatni őket, ha nem akarja, hogy a törzsek és nemzetségek cserbenhagyják. Persze az egységes ulusz kialakítása után ez a cserbenhagyás már gyakorlatilag lehetetlenné válik, hiszen a pusztákon már nincs senki, akihez csatlakozni lehetne Dzsingisz ellenében.

A nomád hűbéri társadalomban a káni tisztség elvileg nem örökölheto - az új kán személyéről a nemesekből és legfőbb katonai vezetőköl álló kurultaj, nagygyölés dönt -, mégis az elhunyt kán végakarata a döntő. Ritkán fordul csak elő, hogy a kán utolsó akarata ellenére más választanak a káni trónra.

A társadalom két alapvető osztályra bomlott, a gazdagok és a szegények osztályára, bár e korban a társadalmi ellentmondások nem nyilvánultak meg rendkívül éles formában, mivel a külső hódítások során az országba áramló zsákmány mindenki számára prosperitást hozott.

A nomád hűbéri ranglétra legtetetjén tehát a kán áll, családjával egyetemben. A családhoz tartoznak a vérrokonokon kívül a vők is (a család leánytagjainak férjei) s a családba fogadott idegenek, akiket a család nőtagjai vérrokonként nevelnek. A káni család körül helyezkedik el a káni kíséret, azaz a testőrgárda: a személyi testőrök, az éjszakai és nappali őrök. A hűbéri létra felső fokán állnak, közvetlenül a káni család alatti fokon a nemesek, azaz egyes törzsek és nemzetségek kiemelkedő tagjai, a káni nemzetség tagjai, akik nem tartoznak közvetlenül a családhoz; a gazdag feudális urak; valamint a magas rangú katonák, a tümenek és az ezredek vezetői. A szabadok legalsó rétegét az egyszerű pásztorkatonák tömege alkotja, akiknek nincs semmiféle befolyásuk az uralkodócsalád politikájára, nincs beleszólásuk az ország irányításába. Kötelesek katonáskodni és uraiknak bizonyos szolgálatokat teljesíteni. Jogilag azonban szabadok, s ugyanolyan jogok illetik meg őket, mint a nemeseket, kivéve az államirányítás jogát. Elvileg szabadon költözhetnek egyik ulusból a másikba, vagy elkülönülhetnek mindenkitől, s családjukkal együtt külön vándorolhatnak a pusztákon. E jog a későbbiek során formálissá válik, hiszen minden terület valamelyik ulusz urának a tulajdonába kerül, s a tulajdonos elűzheti legelőterületéről a neki engedelmeskedni nem akaró idegeneket.

A társadalom legalján a jogokkal nem rendelkező rabszolgák álltak, akik a leigázott népek tagjaiból, a hadifoglyokból tevődtek össze. Többnyire a jurták körül és a jurtákban teljesítettek szolgálatot, úgyhogy a forma a házi rabszolgaságra emlékeztet. A rabszolgák elvileg teljesen jogfosztottak voltak, azonban sok példa van rá, hogy a harcokban tanúsított vitéz magatartásuk következtében jogokat, sőt kiváltságokat kaphattak. A szolgák és rabszolgák kategóriája összemosódik, néha nagyon nehéz köztük különbséget tenni. A rabszolgák vagy szolgák viszonylag könnyen felszabadulhattak, s gyakorta előfordult, hogy volt szolgák vagy rabszolgák kiváló hadvezéreké váltak. A későbbi hadjáratok során, amikor a hadifoglyokat szinte kivétel nélkül besorozták a győztes hadseregbe, a felemelkedés útja származástól függetlenül mindenki előtt nyitva állt. A társadalomra azonban mégsem a rabtartás a jellemző, hanem a hűbéri formák. A társadalom alapját az állattulajdon alkotta, a földnek, azaz a legelőnek mint tulajdonnak kevés szerep jutott. Egy uluszon belül a legelő, azaz az egész ország a káni család tulajdonában volt, mégis ez a tény csak elvi jelentőségű, hiszen a legelő- vagy földajándékozás e korban még ritka. Minden törzs, nemzetség vagy katonai egység ott táborozik, amely területet az évszázados hagyomány számára kijelölt, illetve ahol a természeti vagy katonai-politikai viszonyok megengedik, s az a legelőterület, amelyen éppen él, használati birtokát alkotja, amely ugyan a káné, de amelyért kezdetben semmiféle adózással nem tartozik. A föld tehát elvileg magántulajdonban van, lényegében azonban társadalmi tulajdonban, mivel a kánnak eszébe sem jut bárkitől is számon kérni - még ebben az időben -, hogy milyen módon tartózkodik egy meghatározott területen.

Az állatállomány azonban ténylegesen is magánkézen van. Az állatok kizárólagosan annak a tulajdonát alkotják, akihez tartoznak, legyen az a társadalomnak bármelyik lépcsőfokán. A szegény szabadoknak ugyanúgy magántulajdonában vannak az állataik, mint a nemeseknek. A vagyoni különbséget tehát nem a földtulajdon különbsége, hanem az állattulajdon különbsége határozza meg.

A társadalom egyes rétegei között hűbéri kapcsolatok vannak, az alacsonyabb lépcsőfokon levők személyi függésben vannak a magasabb pozíciót betöltőktől, végső fokon a kántól. Kénytelenek a felettük állók parancsainak engedelmeskedni, annak kívánságára hadba vonulni. A hűbéri kapcsolatokban természetesen szerepet játszik a gazdasági kényszer is, hiszen az állattulajdonnal nem rendelkező szegény szabadok kénytelenek a gazdagabbak szolgálatába állni, hogy létfenntartásukat biztosíthassák. A gazdagok pásztoraik és kísérei általában ilyen szegény szabadokból tevődnek össze, akik állattulajdonnal nem rendelkeznek, s eltartásuk fejében munkájukkal vagy fegyverrel szolgálják urukat. A legjellemzőbb forma mégis a gazdaságon kívüli kényszer, hiszen az állig felfegyverzett társadalomban a rend-

fenntartó erők, hadsereg (állandó!) s a testőrségek erejével kényszeríteni lehetett bárkit, hogy a hűbérurak parancsának eleget tegyen.

A függőség kiterjedt természetesen a hűbérurakra is, nemcsak az alattvalókra. Ők viszont a kántól, illetve a káni családtól függtek, és alattvalóikkal együtt követniük kellett a kán utasítását. Kialakult tehát egy bonyolult függőségi rendszer, amely a gazdasági és a gazdaságon kívüli kényszert egyaránt alkalmazta a társadalmi forma fenntartására.

A nagyobb hűbérurak mindig igyekeztek maguknak minél nagyobb jogokat biztosítani; a korai nomád hűbéri társadalom így a széthúzó és az összetartó erők bonyolult hálójában vergődött.

Tudjuk, hogy a nomád társadalom létehez nemcsak a permanens válságot megoldani hivatott belső háborúk, hanem legalább ilyen mértékben az expanzió is hozzátartozott. Óhatatlanul felmerül a kérdés: ha a korai hűbéri társadalom lényegesen nem kívánta földterületét gyarapítani, miért volt szükség feltétlenül a hódító háborúkra? A kérdés régóta vita tárgya, s a megoldás lényege talán így foglalható össze: az egységes birodalom létrehozásával nem nőtt fikarcnyit sem az állatállomány, s az állatok és az emberek között levő s az emberek kárára negatív mérleg ezzel a politikai aktussal sem vált pozitívvá; a kevés állat miatt fennálló válság nem nyert megoldást. Sőt az egységes birodalom létrehozása után a válság elmélyült, most már nem lehetett megoldani egy törzs vagy törzsszövetség belső problémáit belháborúkkal, hiszen az ország egymással szövetséges, sőt egymáshoz tartozó katonai és politikai egységek láncolatából állt. Ugyanakkor a korai nomád hűbéri társadalomban megrekedt a termelőerők fejlődése. A gazdaság ugyanazon a szinten maradt, mint évszázadokkal korábban; semmi remény sem volt belső fejlődésre. Az árucseré és önellátás nem alkalmas a lakosság eltartására, a termelőerők fejlődése stagnált.

Az igények ezzel ellentétben viszont növekedtek. A birodalom kialakulása után a mongolok egyre több kézzelfogható jelét tapasztalták keletre és nyugatra élő szomszédaik magas gazdasági fejlettségének, s olyan produktumok kerültek a pusztára, amelyek rendkívül értékesek voltak számukra, s amelyeket a nomád gazdaság képtelen lett volna előállítani. A kínai selyem és a porcelán, az arany-, ezüst- és elefántcsont tárgyak, a nyugati mohamedán államokban készült fegyverek és edények nehezen elérhető ábrándot jelentettek a lovas-nomád társadalom embere számára. Elérhetetlen ábrándot - de csak abban az esetben, ha azokat maga próbálta volna elkészíteni; viszont kevésbé elérhetetlent akkor, ha ezeket az irigylet holmikat fegyverrel akarta megszerezni. S bár kísérletek történtek arra is, hogy külföldi rab kézműveseket alkalmazzanak a nomád gazdaságban, a sóvárgott kincsek megszerzésének módját mégiscsak inkább a rablás jelentette. A nomád hűbéri állam, amely képtelen volt magát eltartani, kénytelen volt külső expanzió útján biztosítani nemcsak luxusát, hanem gyakran - természeti csapások esetén - életfeltételeit is.

A hódítások megkezdése újabb hiányosságra döbbsentette rá a birodalom vezetőit: a hódításokhoz szükséges emberanyag hiányára. A lovas-nomád birodalom ugyanis, bár a pusztán félelmetes erő, túl kevés emberrel rendelkezik ahhoz, hogy legyőzze és megszállja a már letelepült országokat. Háborúkat kell indítani tehát emberekért is, ha úgy tetszik, rabszolgákért vagy szegény vazallus szabadokért, akik kénytelenek részt venni a nomádok harcaiban, s ezt gyakorta nem is akarataik ellenére teszik. Így fordul aztán elő, hogy a mongol háborúban a mongol etnikum néha olyannyira kevés katonával képviselteti magát, hogy a támadókat a lakosság nem is tartja mongoloknak. Ezért nevezték el a magyarországi hadjáratot is tatárjárásnak, a támadó kipszak törzsekről, amely támadásban a részt vevő mongolok száma alig néhány százra vagy ezerre volt tehető.

Tudjuk, hogy a pusztai népek elsősorban állattartással foglalkoztak. Lovat, juhot, kecskét és szarvasmarhát tartottak, de nem voltak ismeretlenek a mongol puszták főleg sivatagosabb

részein a tevecscordák, a Tibettel határos területeken pedig ajakcsordák sem. Az állattartás mellett az élelemszerzés másik módja - mint már említettük - a vadászat volt. A nagyvadak mellett - medve, szarvas, különféle antilopok - vadászták a kis állatokat is, elsősorban a cobolyt, a mókust és a nyestet, melyek prémjéből drága dakukat készítettek. Ilyen drága cobolydakuval vásárolta meg Temüdzsin is Tooril jóindulatát. Gyakoriak voltak a nagyobb embertömeget megmozgató körvadászatok, melyekre a felkészülés egy kisebb háborúéval is felért. A zsákmány a tartott állatokból nyerhető hús kiegészítésére szolgált.

Nem volt ismeretlen a mongolok előtt az idomított madarakkal való vadászat sem, mint ahogy azt *A Mongolok Titkos Történetének* névtelen krónikása Temüdzsin egyik őseivel kapcsolatban leírja. A mongolok ősanynak, Alan-koának öt fia volt, egyikük a kissé ostobának tartott Bodoncsar-mergen. Anyjuk halála után a négy testvér összefogott, s elűzte a szállásterületről Bodoncsart. Bodoncsar-mergen kénytelen volt örökrésze nélkül elhagyni a szülői házat, s mivel lován kívül nem volt semmije, az Onon folyó partja közelében, Baldzsun szigetén vert tanyát. Egyszer azt látta, hogy egészen közel a kunyhóhoz, amelyben lakott, egy sólyom fácánmadarat ejtett el, s mohón lakmározott belőle. Bodoncsar lova farkának szőréből hurkot készített, elfogta a sólymot, s idomítani kezdte. Amikor kitavaszkodott, megjöttek a vadkacsák meg a vadlibák; Bodoncsar rájuk eresztette madarát, s ettől kezdve a sólyom tartotta el őt is élelemmel. A körülötte elvonuló nomádok mesélték, hogy ha lakóhelye felől fűjt az északnyugati szél, úgy szálltak-keringtek a fehér tollak a levegőben, mint a hópelyhek.

Azok a nomádok, akik nagyobb tavak vagy folyók vidékén éltek, ismerték a halászatot is. A három merkit főnököt is halászok riasztották a Kilko folyó mentéről, értesítvén feljebbvalóikat Temüdzsin és Tooril seregének érkezéséről. Belső-Ázsia lovas-nomádjaitól nem volt teljesen idegen a földművelés sem; elsősorban és szinte kizárólag gabonát termesztettek, melyre táplálék-kiegészítésként volt szükség. A régészeti leletek egyértelműen azt igazolják, hogy a legtisztább nomád társadalmak is ismerik primitív formában a földművelést. A magvakat megőrölték, lisztet készítettek belőle, melyet elraktároztak nehéz időkre, akárcsak a vadászatokon elejtett állatok húsát, mely szárítás és porrá törés után leves formájában volt fogyasztható.

A férfiak vadászata és halászata által termelt élelmet a nők még gyűjtögetéssel is kiegészítették, hiszen a folyók menti bozótosok, a dombok lankái s az erdők egyaránt széles skáláját kínálta a vadgyümölcsöknek, bogyóknak és gombáknak.

A húsételek mellett főleg a tejtermékek biztosították a mindennapi megélhetést. Többféle tejterméket - túró, tejfel, vaj, tejszín, sajt, különféle szárított tejelekek - ismertek és fogyasztottak. A húst sütötték és főzték, s fontos szerepet töltött be a húsban gazdag leves is.

Belső-Ázsia nomádjainak lakóhelyeül a kör alakú sátrak, jurták, mongolul *gerek* szolgáltak, melyek nemezéből készült oldalfalait fából összeállított vázra feszítették rá. A jurtának azt az oldalát, amely egy bizonyos időszakban állandó széljárásnak volt kitéve, külön szélvédő nemezlappal erősítették meg. A jurta csúcsán található a füsteresztő nyílás, amely a jurtatűzhely füstjének elvezetésére szolgál. Pontosan a kör formájú alap közepén, tehát a kör középpontjában helyezkedik el a főtartóoszlop, amelyről az a hiedelem járta, hogy ha valaki kidönti, az a jurta lakói számára rosszat jelent, hamarosan el fognak pusztulni. Az ajtó délre néz, s éppen ezért a jurta tiszteleti helye az északi fal mellett, a bejárattal szemben van. Az ajtónyílást a hideg és a legyek elleni védekezésül nemezfüggönnyel zárták le, melyet ki- és belépéskor félre kellett lebbenteni. A küszöb, akárcsak a főtartóoszlop, szent, tilos rálépni, minden érkező óvakodik még csak megérinteni is. A jurta alapzata régebben ledöngölt földből készült később nemez- majd deszkaborítást kapott.

A jurtában találunk fekvőhelyeket, ládákat a háztartási cikkek, fegyverek stb. számára s kultikus eszközöket, melyekkel a földöntúli lényeknek áldoznak.

A jurta nem életszínvonalat, hanem életmódot testesít meg egészen napjainkig. Nem a szegénység bizonyítéka, hanem egy olyan életmód egyik megnyilvánulási formája, amelyben a lakosok állandó vagy gyakori helyváltoztatásra kényszerülnek. Miután a csorda vagy a ménés viszonylag rövid idő alatt lelegelte a közeli fűvet, tovább kellett hajtani új, friss táplálékot nyújtó legelőkre. Fel kellett szedni a „sátorfát” s továbbvonulni a ménés után. Ebbe az állandó vándorlásba csak a téli hónapok vittek bizonyos állandóságot, mivel általában a telet egy helyen töltötték, egy szálláson teleltették át a jószágot. Ez a vándorlási kényszer hozta létre a legmegfelelőbb lakóhelytípust, melyet gyorsan lehetett szétbontani és összeállítani - viszonylag kevés munkával és szállítása, felállítása nem igényelt különösebb kollektív erőfeszítést.

A vándorlás során a helyváltoztatás eszközeül a lovak és szarvasmarhák vagy tevék által vontatott szekerek szolgáltak. A lovaknak többféle típusát különböztették meg; többek között a hátsólovat, s a málhátsólovat, mely a jurtához tartozó eszközök szállítására szolgált. A szekér általában fedett volt, s hátul, ajtón keresztül lehetett a belsejébe jutni. A kocsikon szállították az asszonyokon és gyermekeken kívül ruháikat és személyi tárgyaikat is.

A nomádok, férfiak és nők egyaránt, hosszú, színes kaftánt, mongolul „del”-t viseltek, melyet derékban színes, szorosra tekert övvel fogtak össze. Fejükön prémes sapkát hordtak, alóla kilógott kétoldalt - férfiaknál és nőknél egyaránt - két farkocsuk. Általában csizmát viseltek a lábukon, alsóneműiket vékony posztóból készítették. A viselet népenként és időnként színben és formában változott, ezek a vonások azonban többé-kevésbé állandó jellegűek voltak.

A nomádoknál gyakoriak az ünnepek, melyeket együttesen ülnék meg, mint pl. a lakomák, melyeket általában szövetségkötéskor, kánválasztáskor, vadászatok előtt, győzelmek után stb. rendeztek. *A Mongolok Titkos Történetéből* tudjuk, hogy voltak bizonyos szerencsés napok, melyeket ugyancsak ünnepi lakomával tiszteltek meg. Szerencsés nap pl. az első nyári hónap 16-ik napja, azaz az első nyári holdtölte. Ilyenkor rendszerint valamelyik közeli erdő tisztásain gyűltek össze; dallal, tánccal ünnepelték a nyár beköszöntét. Ezen a napon hintették be rituális szertartás közepette a harci zászlókat megszentelt pálinkával, szedték fel a télire levert sátor cölöpjét, s bontották le a jurtákat. Ilyen ünnepélyes alkalmakkor került sor a várva várt birkózóversenyekre is, hogy eldöntsék: ki a bajnoka egy-egy nemzetségnek vagy törzsnek.

A lakomákon az étkezést az ivás egészítette ki; főleg a kancatejből készített savanykás, erjesztett italt, a kumiszt fogyasztották, de tejből pároltak ennél sokkal erősebb italt, tejpálinkát is. Az ünnep nemegyszer a túlzott alkoholfogyasztás következtében verekedéssel ért véget, sőt sokszor vérbosszú sarjadt a békésnek indult lakomából.

A pusztai nomádok ősi vallásáról, amelyet az egyszerűség kedvéért sámánizmusnak nevezünk, nem sokat tudunk. Az a sajátossága, hogy nem tételes vallás, nincsenek általánosan kidolgozott és lefektetett hitelvei. A sámánizmus papjai, a sámánok hivatottak narkotikumok és más izgatószeres által előidézett transzállapotban összeköttetést teremteni az emberek és a természetfölötti lények között, ezért a „tulajdonságukért” aztán megkülönböztetett tiszteletnek örvendenek.

A nomád mongol törzsek mindenek létrehozójának, a világ legfőbb igazgatójának az Örökkévaló Kék Eget, a Földanyát és a Napot tartották. Tisztelték ezeken kívül a hegyek, folyók, fák és egyéb helyek védőszellemeit. A helyeket, ahol ilyen védőszellemek lakoztak, szenteknek tartották, s megkülönböztetett tisztelettel illették. Hitték, hogy a holtak az Örökkévaló Kék Égben új hazát lelnek, s azok, akiket a földön megöltek, szolgálják lesznek a másvilágon. Ezért harcoltak a reménytelenül sarokba szorított harcosok utolsó lehetőségükig, hogy legalább egy valakit megöljenek haláluk előtt, aki majd „párnául” szolgál számukra a sírban, a másvilágon pedig szolgáljuk lesz.

A belső-ázsiai pusztákon végigvonuló nomádok közül sokan ismerték az írásnak valamilyen módját: vagy rovasjeleket véstek kőoszlopokra (türkök), vagy pedig a kínai írásból készített sajátos jeleiket írták kőre vagy papírra (kitajok). A mongolok Dzsingisz kán fellépése előtt nem ismerték a betűvetés tudományát; amikor azonban Dzsingisz kiépítette államszervezetét, szükség volt a szóbeli hagyományozáson kívül a törvények, parancsok, utasítások maradandó rögzítésére is. A hagyomány szerint egy najman törzsbelitől tanulták meg a mongolok az írást, annak úgynevezett uigur-mongol változatát, ez betűírás, s felülről lefelé olvasandó. Az írás maga sémi eredetű, szogd közvetítéssel került Belső-Ázsia török népei közé, hogy azoktól továbbterjedve és némileg átalakulva a mongol népek máig is használt írásává legyen.

Igen fejlett fokot ért el Dzsingisz korában a mongol népköltészet is, hiszen a híres krónikának, *A Mongolok Titkos Történetének* sok helye tanúskodik arról, hogy alkotói ismerték a vitézi énekeket, s a nagykan cselekedeteit húros hangszerek kíséretében énekelték hosszú estéken a tábortűz mellett vagy a jurták jótékony homályában.

Mind ez ideig nagyon kevés szó esett azonban arról a jelentős tényezőről, nevezetesen a hadszervezetről, Dzsingisz hadseregéről, amely megteremtette Dzsingisz birodalmát, meghódította és kirabolta a környező, sokszor nem is annyira közeli országokat.

A nomád hadsereg, így a mongol is, lovas hadsereg; a harcosok a gyalogos harcmodort nem vagy csak alig ismerik. A ló a lovastól elválaszthatatlan, a nomád úgy szereti kedvenc lovát, mint családtagjait, s a ló elhullását ugyanúgy meggyászolja, mintha családjának, nemzetségének tagja hunyt volna el. A ló az életet jelenti, hiszen háborúban támadáskor és visszavonuláskor, békében vándorláskor csak a lóval együtt tudja életét fenntartani. A ló a gyors helyváltoztatás biztosítója, s éppen azért volt olyan félelmetes a letelepült államok hadserege számára a nomád hadviselés, mivel a nomádok lovaikon száguldván, kiszámíthatatlan gyorsasággal tudták helyüket változtatni; látszólagos menekülésből egyetlen kúrtszóra fergeteges támadásba mentek át.

A mongol harcosok szorosan a testhez simuló zekét, fölötté bőrből készült páncélt viseltek. Ugyancsak bőrpáncéllal borították a lovak egyes, könnyen sebezhető részeit is. A páncél tenyérszerű vastagságú, összefűzött bőrszeletekből készült. Plano Carpini, a szerzetes-utazó - aki a XIII. sz.-ban IV. Ince pápa üzenetét vitte Güjük nagykanhoz - megemlíti, hogy fémből készült páncélt is látott a mongolok közt, ilyen azonban nagy értéke miatt csak az uralkodó réteg egyes tagjainak birtokában lehetett. A köznép marhabőr páncélt használt, melyhez többnyire ugyancsak bőrből készült sisak és nyakvédő tartozott.

A nomád harcosok legfőbb fegyverei az íj és a nyílvesszők voltak. Az utóbbiaknak több fajtáját ismerték, legnevezetesebb közülük az ún. zengő vagy fütyülő nyíl, mely éles hangjával rémületbe ejtette az ellenség lovát. A nyílvesszők hegye készülhetett fából, csontból vagy fémből. Az íj ugyancsak fából vagy csontból, állatok szarvából készült; különböző alkalmazáskor, pl. vadászaton madár vagy nagyobb állat elejtésére, csatában, különböző nagyságú és erősségű íjat és hozzá megfelelő vesszőket használtak. A vesszőket általában fából készült tokban tartották, melyet fa- vagy nemeztetővel fedtek le.

A nomád férfiak - és sok helyütt az asszonyok is - már kora gyermekségüktől gyakorolták a nyilazás művészetét. Nagy erővel és nagy pontossággal használták fegyverüket, jelentős távolságról is leterítették ellenfelüket.

A nomád lovas gyakorta használt lándzsát, amelynek hegye horog alakban hajlott vissza, hogy megszúrta ellenfelét leránthassa a nyeregből. Fel lehetett szerelve még karddal is, amely vagy hajlított, vagy egyenes. Néha gömbölyű, kis átmérőjű pajzsa is volt az ellenfél csapásainak felfogására.

Felszereléséhez tartozott ezenkívül a korbács, amellyel lovát ösztökélte; a tűzszerszám; a lova oldalára szerelt tömlő; amelyben felfogta a kifejt kancatejet, vagy vizet vitt, továbbá pányva, az állatok, főleg a lovak elfogására. A lovon fából készült nyereg - elől-hátul magas kápával - könnyítette meg a lovasnak a lovon való huzamosabb tartózkodást, bár Ázsia lovas-nomádjai nyereg nélkül is kitűnően lovagolnak. Ha a sereg erdőn vonult keresztül, a lovasok felfegyverezték magukat a fa- és a bozótvágáshoz szükséges eszközökkel is: fejszével, fűrészszel és kisebb-nagyobb késekkel, melyeket részben maguk állítottak elő, részben pedig Kínából és Turkesztánból kaptak termékeikért cserébe.

Az első háborúk, amelyeket a mongol törzsek folytattak, egymás közötti rablőháborúk voltak, s vég nélküli vérbosszúkkal kapcsolódtak egymáshoz. Nem is igényeltek különösebb szervezettséget, a lovasok lavinaként zúdultak az ellenségre, a meglepetés ereje, esetleg a támadók nagyobb száma biztosította a győzelmet. A későbbi - külső - háborúk, melyekben egyre nagyobb számú csapatok vettek részt, s amelyek jól szervezett hadak ellen irányultak, a mongol seregek nagyobb szervezettségét követelték meg. Már nem volt elég az ösztönösség. 1206-ban, röviddel a kánválasztás után Dzsingisz, minden mongolok kánja, hozzákezdett serege újjászervezéséhez. Legnagyobb katonai egységnek megtartotta a tüment. A tízezredek parancsnokai Dzsingisz legkiválóbb katonái és leghűségesebb emberei voltak, mint pl. Boorcsu, Mukali és a nagykán fia, Dzsocsi. A tízezredek ezredekre osztotta fel. 1206-ban 89 személyt tüntetett ki ezredesi ranggal. Ezredek lettek a már általunk ismert személyek közül Dzselse, Dzsebe, Kököcsü, Mönglik, Szorkan-sira stb. Az ezredek századokra bontotta, élükön a századosokkal, a századokat pedig tizedekre, élükön a tizedesekkel. Az ilyenformán kiépített hadseregen kívül igen fontos szerep jutott a testőrségnek, továbbá a kán közvetlen kíséretétől szolgáló katonáknak meg a különböző öröknek. *A Mongolok Titkos Történetéből* értesülünk arról, hogy Dzsingisz testőrsége az 1206-os év környékén már tízezer főt, azaz egy tüment számlált. A testőrség tagjai sorába tartoztak az éjszakai örök, akik a káni jurta környékén vigyázták a kán álmát, a nappali testőrök és a fegyverhordozók. Közvetlenül a testőrgárdához számítottak az ajtóőrök, a szakácsok és a káni paripák gondozói is.

A testőrgárdában rendkívül szigorú fegyelem uralkodott. 1203-ban Dzsingisz aprólékosan meghatározta a gárda tagjainak szolgálati rendjét. Az őrségnek például, akik a káni jurta körül teljesítettek szolgálatot, s az ajtó mellett álltak őrt, három napon és három éjszakán át tartott a szolgálata egyfolytában. Leváltásuk után három éjszakán pihenhettek, méghozzá a jurta körül. A testőrgárdába csak a legügyesebb és legtehetségesebb fiatalembereket vették fel. Elsősorban a tümenek, ezredek, századok parancsnokainak fiai jöhettek számításba, de bekerülhetett egyszerű katona fia is, ha ügyesnek mutatkozott a fegyverforgatásban, és külső megjelenése ellen sem merült fel kifogás.

Az állandó és már nem alkalomszerűen a szabadokból összeválogatott hadsereg kiegészítése kötelező bevonulás formájában történt; a tümenek parancsnokaitól lefele egészen a legegyszerűbb pásztorokig köteles volt mindenki legidősebb fiát a seregbe küldeni. Békés időkben a katonák elvileg hazatérhettek volna, és csak a testőrgárdák alkották volna az állandó jelleggel fegyverben álló hadsereget, ilyen békés idő azonban Dzsingisz uralkodása idején ugyancsak ritkán fordult elő.

Tekintettel arra, hogy csak a legidősebb fiúkkal nem tölthették ki a szükséges létszámot, a bevonulóknak kísérőket kellett magukkal vinniük. A testőrgárdába való bevonuláskor például egy tümenparancsnok fiának magával kellett vinnie egyik fiatalabb testvérét tíz kísérő katonával együtt. Ha ezredes fia vonult be, öccse mellé már csak öt kísérőt kellett állítania, egyszerűbb ember fiának esetében az öcshöz csak három kísérőnek kellett csatlakoznia.

Különleges helyet foglaltak el a kán mellett a tegezshordozók. Tegezshordozónak nem lehetett bevonulni, őket a kán nevezte ki, ezzel a címmel jutalmazva a szolgálatban kitűnt hűséges embereit. A cím nem járt a szó értelmének megfelelő tevékenységgel.

A testőrgárdának és a tegezshordozóknak általában olyan funkcióik voltak, amilyenekkel a nem nomád államokban külön apparátus foglalkozik. Az éjszakai testőrök feladatai közé tartozott például az örökösön kívül az is, hogy a káni jurta - nagysága szerint palotajurta - szolgálóira felügyeljenek, a palotajurta férfiszolgáit igazgassák, rajta tartsák szemüket a káni állatállomány (teve, ló, szarvasmarha) pásztorain, és felügyeljenek a palotajurtát hordozó kocsira. Felügyeltek a harci zászlókra, a dobokra, edényekre és a káni fegyverekre, egyszóval a kán jurtájához tartozó felszerelési tárgyakra. Az éjszakai testőrök kötelessége volt, hogy ügyeljenek a káni jurta élelmiszer-tartalékaira, a szakácsok munkájára; ők ellenőrizték a káni jurta életét.

A tegezshordozók még ennél is fontosabb hatáskörrel rendelkeztek. Az ő feladatuk volt az étel és az ital kiszolgáltatása, s ügyeltek arra, hogy az étel- és italosztást az éjszakai testőrökön kezdjék.

A testőrgárda ellenőrizte a belépést a káni jurtába, és szolgált a nagykánt vadászatok idején. Ha a sereg csatába indult, a testőrgárda általában nem vett részt az ütközetben, csak rendkívüli veszély esetén került bevetésre.

A testőrgárda és a közönséges katonaság között a viszony néha, úgy látszik, feszült volt, s szükségessé vált bizonyos rangsor megalkotása. Dzsingisz rendelkezése szerint a testőrgárda tagjai magasabb rangot képviseltek, mint a közönséges hadsereg ezredesei. Dzsingisz hadseregének szerkezeti felépítése tehát a következőképpen alakult: a legfőbb főparancsnok a nagykán, Dzsingisz; közvetlenül alá tartoznak a kíséret tagjai: a tümenek parancsnokai és az adjutánsok - mongolul cserbi -, a tegezshordozók és a testőrség. Utánuk következnek az ezredek parancsnokai, ezek alatt közvetlenül a testőrgárda sorába került férfiak kísérei állnak. Legalul foglalnak helyet sorrendben a kisebb rangú katonai parancsnokok, a századosok és a tizedesek, majd a legénység.

Piano Carpini így írja le a hadba induló mongol sereg szerkezeti felépítését: „Dzsingisz kán elrendelte, hogy minden tíz embert egy vezető igazgasson, egy tizedes, latinul decanus, minden tíz decanus felett egy centenarius (százados), minden tízcentenarius felett egy millenarius (ezredes), minden tíz ezredes felett egy még magasabb rangú vezető álljon (tümenparancsnok).” A sereg élén két vagy három, a káni család tagjai közül kikerülő vezető volt, akik közül az egyik a főparancsnoki tiszttel bízott meg. Ez természetesen csak abban az esetben történt így, ha nem Dzsingisz vezette a hadjáratot, illetve ha ő nem vett részt benne, különben ő volt az állandó főparancsnok.

Az ázsiai puszták mongolok előtti lovas-nomádjaik leíró krónikák híradásai alapján tudjuk, hogy Dzsingisz egyszerűen átvette a hunok és a türkök hadrendjét és államszervezetét, de okosan és rugalmasan átdolgozta vagy továbbfejlesztette a szükséges helyeken.

Ami a hadsereg fegyelmeztetési, arról a krónikások egyértelműen felsőfokú jelzőkkel nyilatkoznak. Igaz, a fegyelmet rendkívül kemény eszközökkel tartották fenn, s *A Mongolok Titkos Története* gyakorta említ intézkedéseket a hadsereg fegyelmezésével kapcsolatban. Így pl. Dzsingisz parancsot adott, hogy az az ember, aki a parancsot megtagadja, a fegyelmet áthágja, tíz botütést kapjon a hátára. A büntetések közé tartozott a testi fenyegetésen kívül a száműzetés és súlyos esetekben a kivégzés is.

A csata napját a vezérek határozták meg, s adott jelre megindították a támadást, illetve még a támadás előtt felvonultak a csata színhelyére. A felvonulás rendje a következőképpen határozható meg: legelől több hullámban felderítők és örök haladnak, akiknek részben az ellenség

felderítése a feladatuk, részben pedig az, hogy amikor a sereg már letáborozott, biztosítsák a tábornokot a meglepetésszerű támadás ellen. A kémeket és biztosító őrsőket az elővéd követi, amely Piano Carpini szerint kizárólag az ellenség fizikai megsemmisítését végzi. Az elővéd harcosai nem fosztogatnak, nem gyűjtik fel az ellenség jurtáit, nem tesznek egyebet, csak ölik az ellenséges férfiakat. Utánuk következik a tulajdonképpeni sereg, amely három részből áll: a sereg törzséből, a jobbszárnyból és a balszárnyból.

Magának a harcnak a lefolyásáról sajnos nagyon keveset tudunk. A névtelen krónikás megemlíti, hogy a sereg egy alkalommal „fűrő” majd „tó” és „bokor” alakzatban támadott, nem tudjuk azonban pontosan, hogy ez kifejezések valójában mit takarnak. Tudjuk viszont, hogy a mongol sereg kedvenc taktikai fogásai közé tartozott a látszólagos megfutamodás és a lóhátról való hátrafelé nyílás. Ennek következtében a taktikai fegyelmét veszített üldöző hadsereg, anélkül hogy maga is észrevette volna, elvesztette emberanyagának jó részét, amikor az üldözött és „megfutamodott” sereg adott jelre visszafordult, képtelen volt ellenállni a nomád lovasok rohamának. Később, az ázsiai és kínai hadjáratok során a mongolok belekóstoltak az ettől eltérő harcmódorba is, a városok ostromába és a megerősített helyek lerohanásába. Megtanulták a nagyobb folyókra való átkelést is. Ez a tanulékonyosság és gyors helyzetfelismerés segítette a mongol seregeket számtalan elfoglalhatatlannak hitt erősség bevételeéhez, és a hadsereg néha kegyetlennek tűnő fegyelme és szigorú szervezettsége következtében lengett nem sokkal az ostrom megkezdése után, bevehetetlennek tartott erődítmények és városfalak felett a győzelmet hirdető jakfarkas lobogó.

A győzelmet természetesen rablás követte. A zsákmányt meghatározott sorrend szerint osztották fel, a hadifegyvereket a zsákmányelosztásra is kiterjedt.

Az 1206-os kánválasztás után röviddel Dzsingisz hadseregének létszáma 150-160 ezerre volt tehető. Velük alapította meg a nagy mongol birodalmat.

Dzsingisz élettörténetét születésétől, 1162-től egészen az 1201-es évig nem tudjuk évszámokhoz kötni. Nem tudjuk, melyik évben mi történt vele, hány éves volt, amikor bizonyos események végbementek. 1201-től azonban már pontosan megállapítható a hadjáratok időpontja, és ezt elsősorban a mongol, kínai, de a mohamedán forrásoknak is köszönhetjük. A krónikák azonban nem mindig tájékoztatnak bennünket hűségesen és egyforma részletességgel Dzsingisz életének különböző mozzanatairól. A krónikáírók természetesen saját szájízüknek megfelelően rostálják az eseményeket, és csak azokat veszik be műyükbe, melyeket valamilyen szempontból lényegesnek tartanak.

Érdekes megfigyelni, hogy *A Mongolok Titkos Története* rendkívüli alaposággal foglalkozik a még Temüdzsin néven élő Dzsingisz életének minden apró eseményével, amikor azonban mint hadvezér lép elé a tegnap még gyerekember, megszűnik a magánélete, és jóformán semmiről sem értesülünk, ami a jurtájában vagy családjában történik. Pedig a háborús évek alatt új feleségek kerülnek palotajurtájába, gyermekei születnek, akik majd öröklik a hatalmas birodalmat.

Rasídaddín, a XIII. századi perzsa történetíró szerint Dzsingisznak körülbelül ötszáz felesége és ágyasa volt. Feleségei között rangban az első Börte. Két tatár származású asszony követi Börtét a sorban, két testvér, Jeke-cseren tatár vezérnek a lányai: Jiszügen és Jiszüj. Feleségül vette Kadaant, Szorkan-sira lányát is, aki élelemmel gondoskodott róla, amikor a tajcsiutok rabságából menekült. Általában a különböző mongol népek ellen viselt hadjáratai után feleségül vette a legyőzött nép valamelyik főemberének lányát. Így került jurtájába a kereit Ibaka-beki, Tooril testvérének, Dzsaka-gambunak a lánya; a merkit Kulan-katun, Dajiruszunnak, a merkit főnöknek a lánya; és Gürbeszü a najmanoktól. Két értékes feleséget kapott még későbbi hadjáratai után is; Güngdzsüt, az Arany császár lányát és a tangut kán leányát, Csakát.

A Titkos Történet Dzsingisznak a feltehetően sok közül csak négy fiáról emlékezik meg, ezek: Dzsocsi, Csagatáj, Ögödej és Toluj. Számtalan lánya közül ismét csak néhányat említene a krónikák: Alaka-bekit, Csecsejgent, Altanit, Al-altunt és Kodzsín-bekit. Leányai közül többet később szomszédos országok vezető embereihez adtak férjhez.

Az 1206-os év olyan értelemben is döntő fordulatot jelent Dzsingisz életében és a birodalom sorsában, hogy már mint a viszonylag egységes mongol birodalom kánja, jól szervezett, 150-160 000 főt számláló hadsereg parancsnoka, először vet szemet a szomszédos gazdag országokra. Belül egyelőre még tovább szervezi birodalmát, kancelláriát hoz létre írástudókból, akiknek száma az írás megjelenése után egyre szaporodik, s székhelyét állandó jelleggel a Tola partjára helyezi. Kiépíti a hírközlés új formáját, a váltott lovakon utazó küldöncök számára postaállomásokat létesít; de fél szemmel már országán kívülre tekint. Sem az Arany császár, sem pedig a mohamedán államok urai nem vették azonban még észre, hogy a viharfelhők lassan és fenyegetően tornyosulni kezdenek Ázsia egén.

VIHARFELHŐK ÁZSIA FELETT

Nem láthat az ember szomjúhozót, aki hevesebben vágyódnék egy korty hideg víz után, mint ahogy ez a nép vágyódik az ütközet napja után; ugyanis másban nem leli kedvét, csak a harcban.

(A longobard Liudprand Antapodosis c. művéből, i. sz. VIII. század)

Azzal az aktussal, hogy nagykán lett, lényegében azok is, akik e rangra emelték, s ő is, aki elfogadta a felajánlott címet, befejezett ténynek tekintették korlátlan és feltétlen uralmát a belső-ázsiai pusztákon. A pusztá elcsendesedett, jelentéktelen és bujkáló ellenfeleken kívül nem volt komolyabb erő, amely akár rövid ideig is ellenállhatott volna a nagykán hatalmának. A szétvert najman sereg néhány vezetője elmenekült, és más, nem mongol birodalmak vezetőinek fennhatósága alá helyezte magát. Ők azonban nem jelentettek potenciális veszélyt Dzsingisz számára, inkább csak bosszantották, hogy kicsúsztak a karmai közül. A pusztá elcsendesedett; egy uralkodó alatt egyesültek a mongol és elmongolosodott török törzsek, amelyek hosszú évszázadokig kíméletlen élethalálharcot vívtak egymással.

Dzsingisz seregében megfértek egymás mellett a tatárok, a merkitek, a kereitek, a tajcsiutok és a mongolok, s az évszázados gyűlölködést félretéve alávetették magukat egy, a törzsi kapocsnál sokkal erősebb kényszernek, a katonai fegyelemnek. A törzsi hovatartozás lassan elvesztette jelentőségét; nem számított már, hogy ki tatár, ki merkit vagy kereit, egy számított csak, hogy valamennyien Dzsingisz seregének katonái, s az ellenséget már rég nem egymás között, hanem az ország határain kívül keresték.

Az ország egyesülése, az egységes birodalom létrehozása azonban eddig soha sem látott problémákat vetett fel. Említettük, hogy a nomád hűbéri társadalom, legalábbis kezdeti szakaszán, a permanens válság idejét éli, melyet csak belháborúkkal lehet ideig-óráig megoldani. A birodalom létrejötte után azonban belháborúkra már nincs lehetőség, mivel valamennyi nép és törzs szövetséges viszonyban van egymással, s már nem mint törzsek vagy nemzetségek szerepelnek, hanem egy-egy Dzsingisz által kinevezett vezető alá tartozó beosztottak.

Miután a belháborúk kora lejárt, egyetlen megoldása kínálkozott csak a válságnak: a külső expanzió. Ugyanazt kellett folytatni, amit eddig tettek az állandó válság leküzdésére, azzal a különbséggel, hogy megtanultak nagyobb egységekben gondolkodni. Már nem a szomszéd törzs jelentette a szolgák és élelmiszerek pótlásának forrását, hanem a szomszédos, nem mongol népek; ezek kirablása és megadóztatása volt hivatott pótolni a belháborúkban nyerhető javakat.

A külső háborúk mindenképpen jobb üzletnek mutatkoztak a belháborúknál. Míg a belháborúkban szerezhető javak mennyisége, éppen azért, mert valamennyi törzs a nomád hűbériség korai szakaszának fejletlen gazdasági bilincsei között vergődött, erősen korlátozott volt, a külföld felé terelődött konfliktusok a megszerezhető javak korlátlan tömegével kecsegtettek.

Röviddel Dzsingisz nagykánválasztása után kezdetüket is vették a hódító háborúk. Egy évvel a kurultáj után, ahol az egységes birodalom megszületett, hadjárat indult a tangutok ellen. A tibetivel rokon nyelvű tangutok az 1207-es évben, a hadjárat idején, a Hoangho nagy kanyarulatától balra, a Kuku-nór tótól északra, a Lop-nór tótól pedig keletre laktak. Ezekben az években nem képviselhetek valami nagy katonai erőt, mert amint a krónikákból kiderül,

Dzsingisz már a nagy kurultáj előtt meghódította őket, s adófizetésre kötelezte a tangut uralkodót.

A tangutok azonban nem nyugodtak bele helyzetükbe; lázongtak, megtagadták az adófizetést. Az adók elmaradása felingerelte Dzsingiszt, s 1207-ben hadjáratot indított ellenük. Visszaállította hatalmát felettük, és győztesen tért haza.

Figyelme ezután első ízben fordult nyugat felé. A Bajkál túlsó partjától húzódó erdőségekben laktak az ojrátok, az erdei népek. Ezek nyelvileg a mongol népek családjába tartoztak, életmódjuk azonban a már említett formában eltért a puszta mongoljainak életétől.

Az erdei népek nem sokat törődtek Dzsingisz birodalmával. Az erdők homályába húzódva, nyugodtan figyelték a pusztán játszódó eseményeket, s még az éhség sem gyötörte őket, hiszen a pusztai népekkel ellentétben, számukra tökéletes kielégülést kínált az erdő, vadjaival és gyümölcseivel. Híre járt annak is, hogy a pusztai népek által primitívnek tartott erdei emberek drága prémekben járnak; fűtyülnek Dzsingisz felszólításaira és fenyegetéseire. Most úgy érezte a kán: itt az ideje, hogy móresre tanítsa őket.

Az erdei népeken túl, a mai Krasznojarszk és Minuszinszk környékén a török nyelvű kirgizek éltek, akik részben állattartással, részben pedig vadászattal és gyűjtögetéssel foglalkoztak. Mivel ők sem képviseltek jelentős erőt, egy csapással el lehetett intézni mindkét engedetlen társaságot. Viszonylag jelentős haderővel Dzsocsit, legidősebb fiát küldte ellenük Dzsingisz.

A bevonuló csapatok láttán az ojrátok részben bevették magukat az erdőbe, részben pedig békésen meghódoltak. Felismerték mindenféle ellenállás teljes kilátástalanságát, ugyanakkor csábította őket a lehetőség, hogy tagjaivá lehetnek az óriási hadseregnek. Dzsocsi rövid időre megállt az erdei népek között, s katonai egységekbe szervezte őket. A szervezés ideje alatt lassan előbújtak azok is, akik első rémületükben elrejtőztek; most önként jelentkeztek a seregbe.

A rövid ideig tartó szervezés után a nagykan fia továbbindult a kirgizek ellen, akik úgyszintén alig tanúsítottak ellenállást. A hatalmas sereg megérkezte előtt követeket küldtek Dzsocsihoz, s felajánlották, hogy elismerik Dzsingiszt feltétlen uruknak. Mint *A Mongolok Titkos Története* leírja, a kirgiz nemesurak fehér paripákat, fehér sólymokat, fekete cobolyokat vittek ajándékba, s adót ajánlottak fel Dzsingisznek.

Mondják, hogy Dzsocsi a kirgizek tízezredeseit, azaz tümenparancsnokait és ezredeseit magával vitte a fekete cobolyokkal, valamint az adózás ígéretével együtt. Ezzel az aktussal egyrészt megfosztotta a kirgizeket legkiválóbb vezéreiktől, s meggyengítette őket, másrészt tapasztalt parancsnokokat juttatott a mongol seregnek.

A következő évben, 1208-ban, a sárkány évében, elsőnek Gücsülüköt és Bujruk kánt próbálta hatalmába keríteni Dzsingisz, akik a najmanokat ért sorozatos vereségek és a törzs gyakorlati megszűnése után nyugatra menekültek, s a kisszámú najman maradékkal az Irtis partvidékén, a kirgizektől délre telepedtek le.

Komoly ütközetekre itt sem került sor. A sereg elővédje egyedül elégségesnek bizonyult ahhoz, hogy megfutamítsa a najmanokat, akik egészen idáig azt hitték, hogy kikerültek Dzsingisz hatósugarából, s végleg megszabadultak kegyetlen ellenfelüktől. Az ojrátok pedig, akiket Dzsocsi támogatásul ismét magához hívott, dolguk végezetlenül térhettek haza, hiszen az elővéd szétverte a najmanok és a merkitek szállását, állataikat elragadta, sokukat megölte. Gücsülüknek, Tajang kán fiának azonban sikerült megmenekülnie, s a karakitajok védnöksége alá helyezte magát.

Még ugyanebben az évben ismét hadjárat indult az erdei törzsek földjére. Bár nagyobb részben sikerült meghódolásra bírni őket - ez elsősorban az ojrátokra vonatkozik -, az egyik

legnagyobb létszámú és legharcosabb erdei nép, a kori-tümet visszautasított mindenféle mongol expanziós törekvést, s az alávetésükre küldött kisebb mongol egységeket - amelyek inkább követségbe érkeztek hozzájuk, mint tényleges katonai erővel, hódítani - elfogták, s részben ki is végezték. Dzsingiszt felháborította a kori-tümetek ellenállása, s elhatározta, megtöri őket. Ez gyakorlatilag annyit jelentett volna, hogy a kori-tümetek meghódolásával hatalma alá hajtja az egész erdőlakó területet, amely a Bajkál-tó nyugati partjain terül el. A sereg vezetésére a dzsürkin származású Borokul-nojant nevezte ki, aki Höelün asszony jurtájában nevelkedett, s később ezredesi rangot kapott.

Amikor a még mindig nem túlságosan nagyszámú mongol sereg a kori-tümetek országának központja felé közeledett, Borokul néhány emberével előrelovagolt. Nehéz lenne eldönteni, hogy vajon az ellenséget kikémlelni indult-e előre, vagy pedig követként békés eszközökkel óhajtotta megkísérelni az erdeiek meghódítását. Mindenesetre kirándulása szerencsétlenül végződött; az erdei ösvények egyikén a kori-tümetek előőrsei rajtuk ütöttek, s hiába volt minden ellenállás, maga Borokul is halálát lelte az összecsapásban.

Amikor az esemény híre Dzsingisz fülébe jutott, annyira feldühödött, hogy személyesen akarta a hadjáratot vezetni. A két legfőbb parancsnok, Boorcsu és Mukali azonban lebeszélte róla, mivel alighanem tudták, hogy az erdei törzsek ellen intézett hadjáratok rendkívüli veszélyeket rejlhetnek magukban, még akkor is, hogyha az ellenség katonai ereje különben nem nagy. Tudták, hogy az erdő a kori-tümetek barátja és az ő ellenségük. Az erdőben sohasem érezheti magát biztonságban a pusztai ember, a fák és a bokrok birodalma különösen alkalmas arra, hogy merényleteket kövessenek el a betolakodók ellen.

A két tümenparancsnok rábeszélésére végül is a nagykán letett a hadjáratban való aktív részvételről, s egyik legkegyetlenebb ezredesét, Dörbejt, akinek a neve mellé a források mindenütt odaillesztik a „gyilkos” jelzőt, bízta meg a hadi vállalkozás vezetésével. Dörbej azonnal meg is kezdte tevékenységét. Rendbe szedte a hadsereget, s amikor az erdőzóna kezdetéhez ért, fogságba ejtett néhány kori-tümetet. Hírével ellentétben azonban nem ölette meg, hanem szigorú őrizet alatt tartotta őket. Hogy, hogy nem, a rabok őrzésére, úgy látszik, fecsegő katonákat rendelt ki, mivel azok hangosan és dicsekedve, félig részegen hetvenkedve, kikotyogták a rabok előtt a támadás haditervét. Elmondták, hogy ugyanazon az úton fognak támadni, amelyiken Borokul is haladt, s úgy kiirtják a kori-tümeteket, hogy írmagjuk sem marad. Az igazi csoda azonban akkor következett be, amikor az örök nemcsak fecsegőknek, hanem vigyázatlanoknak is bizonyultak; egyik alkalommal óvatlanul élesre fent kést felejtettek a foglyok közelében, míg maguk az összekötözöttektől jelentős távolságra lakomázni kezdtek. Csak akkor rebbentek fel, s kezdtek éles kiáltozással látszólag vad üldözésbe, amikor az élelmes foglyok már messzire jártak a bokrok sűrűjében. Dörbej ekkor munkához látott. Emberei között fűrészeket, fejszékét és bokorvágó késeket osztatott ki, s egészen más úton indult el, mint ahogy a „fecsegő örök” az ellenséges foglyok előtt megtárgyalták. A kitaposott erdei ösvény helyett állatok csapásán haladt a sereg, s a fejszék és fűrészek pillanatnyi szünet nélkül irtották az erdőt a vonuló csapatok előtt.

A kori-tümetek pedig hiába várták előőrseik jelzését, akik a hagyományos úton lesték a mongolok érkezését, készen rá, hogy az erdő sűrűjében elintézzék őket. A jelzések csak nem jöttek. Jöttek viszont Dörbej emberei, s szélvészféleg rontottak rá a mit sem sejtő kerek táborra. A jurtákat felgyújtották, s a kori-tümetek apraját-nagyját rabságba hurcolták. Így álltak bosszút Borokulért.

A kori-tümetek között találta a győztes hadsereg Korcsit is, aki még valaha régen megjósolta Temüdzsinnek a világuralmat, s megjövendölte Dzsamuka pusztulását. Korcsi akkor ezredesi kinevezése mellé azt kérte a kántól, hadd válogasson az ország legszebb asszonyai közül háromezázat magának. Az asszonybolond Korcsi most, amikor kedvezően alakultak a birodal-

lom dolgai, mást sem tett, csak feleségeket gyűjtött magának. S amikor néhány évvel ezelőtt a kori-tümetek egy része hűséget fogadott Dzsingisznak, Korcsi kiterjesztette vadászterületét az erdei népek földjére is. A kori-tümeteknél tett kutatóútját azonban nem kísérte szerencse. Néhány hónappal a Dörbej vezette támadás előtt ugyanis azzal a szándékkal utazott az erdei emberek szállásterületére, hogy kiválogat vagy harmincat a kori-tümetek lányai közül, s a nagykáni engedélynek megfelelően feleségei közé helyezi őket. Szerencsétlenségére azonban a tümetek éppen akkor lázadtak fel, amikor körükben tartózkodott, s feleségek helyett be kellett érnie a ritkán eléje vetett sovány hússal, amivel fogvatartói „megörvendeztették”.

Korcsi már-már arra gondolt, hogy soha többé nem fogja viszontlátni tekintélyesre duzzadt háremét, amikor Dörbej támadása véget vetett a tümet lázadásnak. Végül is aztán Korcsi nem bánta meg kissé hosszúra nyúlt kirándulását, mivel magával vihette a már előbb kiválasztott nőket.

Az erdei népek meghódoltatása és megadóztatása után Dzsingisz az ujjur birodalomra vetette tekintetét, amely valaha - a VII. században - igen hatalmas volt, a XIII. század elején azonban meglehetősen gyenge lábakon állt. Bár jellegét tekintve ugyancsak állattartó birodalom volt, a földművelés és a kézműipar, valamint az ezekkel együtt járó kereskedelem sokkal nagyobb fejlettséget ért el, mint a mongolok birodalmában. Az ujjurok országának területe a Tarim medencéje felett, a Lop-nór és a Balkas-tó között terült el, a najmanok hajdani szállásterületétől délnyugatra. A najmanok beolvasztása után a mongolok az ujjurok közvetlen szomszédságába kerültek, de mind ez ideig nem volt komoly összecsapás közöttük. Kémeik jelentései révén az ujjurok tisztában voltak szomszédaik félelmetes erejével.

Ugyanakkor természetesen Dzsingisz is tisztában volt az ujjurok gyengeségével. El is határozta, hogy a kirgizek és az erdei törzsek meghódoltatása után továbbterjeszti birodalmát délre és nyugatra. Minthogy azonban az ujjurok a karakitajok hűbéresei voltak, meghódoltatásuk egyet jelentett a karakitajok elleni hadüzenettel.

Amikor az ujjur kémek beszámoltak az uralkodónak, Barcsuk Art tiginnek a mongolok erejéről, a fővárosban, Besbalikban lázas tanácskozások kezdődtek. Az ujjur arisztokráta világosan látták, hogy erejük túlságosan kevés ahhoz, hogy önállóan meg tudjanak állni a két hatalmas szomszéd, a mongolok és a karakitajok között - ezért is csatlakoztak régebben a karakitajokhoz -, most azonban úgy érezték, rossz lóra tettek: a mongolok erősebbek, mint gondolták, s elsőpréssel fenyegetik nemcsak őket, hanem hűbérurukat, a karakitajokat is. A lázas tanácskozások gyors eredményre vezettek.

1209-ben, a kígyó évében, lázadás tört ki Besbalikban a karakitajok uralma ellen. Az ujjur uralkodó - török nevén idikut - megölette az állandó jelleggel Besbalikban tanyázó karakitaj helytartót. Kész volt rá, hogy követeket küldjön Dzsingiszhez, és bejelentse meghódolását. Dzsingisz kiválóan kifejlesztett kém szolgálata révén azonban már a követek elküldése előtt értesült a Besbalikban lejátszódott eseményekről, s ő maga küldött követeket az idikuthoz. Barcsuk Art-tigin olyan tisztelettel fogadta a követeket, mintha maga Dzsingisz érkezett volna hozzá, gazdag ajándékokkal halmozta el őket, s hízelt üzenetet küldött a nagykánnak. „Hallottam a vándoroktól, akik jönnek és mennek a pusztákon, hogy új birodalom született keleten a világ bölcs urának vezetése alatt, hallottam a nagykan hatalmáról és szilárdságáról. Amikor mindezeket meghallottam, úgy éreztem, hogy mellette a helyem, s felláztam a karakitajok ellen. Éppen követeket akartam küldeni, hogy értesítsek a történekről, s arról, hogy a karakitaj gürkán helyett téged akarok tiszta szívvel szolgálni. Most úgy érzem magam, mintha az égről eltakarodtak volna a felhők, s Napanyánk kibújt volna mögülük, mintha elolvadt volna a folyókon a jég, s előcsillogna a víz vakító kékje. Ezért most a követekkel együtt elküldöm neked az országom feletti uralmat is, szolgálni akarok, s kérlek, engedd meg, hogy a fiad lehessen!”

A követek távozása után röviddel be is kellett bizonyítania az ujjur uralkodónak, hogy hűséges Dzsingisz kánhoz. Emlékszünk még rá, hogy Toktoa-beki fiai: Kudu, Kal, Csilaun, Madzsar(!) és Mergen megmenekültek az utolsó belháborúból, s az Irtis partján telepedtek le. Innen küldtek követet az ujjur idikuthoz, s felajánlották szövetségüket Dzsingisz és a mongolok ellen. Az idikutnak éppen kapóra jött az ajánlat. Hogy szép szavai mellett igaz akaratát is bebizonyítsa, Toktoa fiainak követét megölette, maga pedig a merkit-najman töredékek ellen vonult, s két csatában szétverte őket.

A Toktoa fiai ellen aratott győzelem után ismét követeket küldött Dzsingiszhez, s megerősítette hűbéri esküjét. Dzsingisz azonban személyesen is meg akarván bizonyosodni az idikut hűségéről, magához rendelte az ujjur kánt. „Ha valóban hűséges vagy hozzám, személyesen hozd el azokat az ajándékokat, melyeket nekem szánsz!” - üzent a megrémült ujjur uralkodónak.

Barcsuk Art tigin nem rajongott különösképpen a Dzsingisszel való személyes találkozás gondolataért, de belátta, hogy a parancsot nem lehet elutasítani. Vagy nyugatra menekül, s elhagyja országát, vagy pedig eleget tesz Dzsingisz felszólításának, s meglátogatja hűbérurát. Élete semmiképpen nincs biztonságban, de ha megtetszik Dzsingisznak, esetleg megúszhatja a dolgot. Kinyitatta ezért kincstárait, s drága ajándékot küldött a kánnak azzal az üzenettel, hogy rövidesen érkezik ő is. Útja azonban váratlanul közbejött akadályok miatt több mint egyéves halasztást szenvedett, mivel a ló évében, azaz 1208 őszén Dzsingisz ismét büntető hadjáratot vezetett a tangutok ellen. Miután a tangut uralkodó megrettent, újra elismerte Dzsingisz fennhatóságát, sőt lányát is hozzáadta feleségül, Dzsingisz visszafordult, és letelepedett Karakorum környékén. Ide érkezett hozzá az idikut, s a megfelelő ajándékok ellenében megfelelő fogadtatásban részesült: a nagykan fiává fogadta, s hozzáadta feleségül leányát, Al-altunt.

Még 1207-ben, a nyúl évében történt, hogy Dzsingisz hadjáratot indított egy, az ujjuroknál jelentéktelenebb nomád török nép, a karlukok ellen, akik a kirgizek szomszédságában éltek. A sereg élére ezredesét, Kubilájt állította. A karlukok kánja, Arszan, szomszédaihoz hasonlóan belátta, hogy minden ellenállás céltalan, ezért a Kubiláj vezette sereg elé vonult, s ünnepélyesen fogadta a mongol vezért. Elismerte országa felett Dzsingisz fennhatóságát, és megfelelő évi adót ajánlott fel a mongoloknak.

Kubiláj nem is tett kárt a karlukokban, s Arszant megfelelő kísérettel Dzsingiszhez küldte, hogy ott elismételhesse a hűségesküt. Dzsingisz kegyeibe fogadta a harc nélkül meghódolt kánt, s ugyanúgy, mint az ujjurok kánjának, neki is egyik lányát adta feleségül.

Ezzel az aktussal lényegében befejeződött Szibéria török népeinek meghódítása, akik a felduzzadt és kitűnően szervezett mongol sereggel szemben aligha tudtak volna s többnyire egyáltalán nem is akartak ellenállást tanúsítani. A mongol törzseken kívül 1209 táján Dzsingisz szilárdan megvetette a lábát a Tibettel határos vidékeken, s hatalma majdnem a Balhas-tóig, a karakitajok országának határáig terjedt.

Szibéria népeinek meghódítása több szempontból bizonyult rendkívül fontosnak. Részben állandó nyersanyagforrásul szolgált a mongoloknak: az állatadó s az elhajtott csordák enyhítettek valamit az élelmiszer gondokon, részben pedig az erdőlakó vadászok szállították a prémeket a drága dakuk számára. A török népek ezenkívül a karakitajokon keresztül állandó kereskedelmi kapcsolatban voltak Turkesztánnal, ahonnét selymeket, brokátokat s egyéb drágaságokat szerezhettek uraiknak.

A mongolokat hódításaikban mindenkor a legteljesebb célszerűség vezette. Téves az a felfogás, hogy a mongol hadak vérszomjas tigrisekből állottak, akik a vér szagától megvadulva halomra gyilkolták a világot. A fejletlen gazdasági viszonyok következtében kénytelenek

voltak belső problémáikat külső expanzióval megoldani, a megoldás módja szempontjából azonban általában nem a meghódított terület lakóinak kiirtását, hanem meghódoltatását tartották elsődlegesnek. Felismerték, hogy a legyilkolt lakosságot csak egyszer lehet kirabolni, ha viszont hűbéres országokkal veszik körül magukat, a javak állandóan és vég nélkül áramlanak hozzájuk. Ezért nem gyilkolták le a leigázott török ulusok lakosságát, sőt még ki sem rabolták, hanem megelégedtek azzal, hogy az ottani országok urai elismerték függőségüket, ezzel együtt adókötelezettségüket.

A legendás kegyetlenség általában akkor nyilvánult meg, amikor ellenséges, elkeseredetten védekező ország vagy erősség ellen arattak győzelmet. Ilyenkor a siker felett érzett öröm vérfürdőbe csapott át, s a szigorú természeti körülmények között élő népek halálmegvetése és babonás túlvilághite szabad utat nyitott a szadista hajlamok teljes kiélésének. Az öldöklés emellett valószínűleg a legyőzöttek megfélemlítését is szolgálta. Ennek ellenére - s ez a nomád katona jellemzője - soha nem gyilkoltak önmagáért a gyilkolásért. Számos, halálosnak tartott ellenségüknek bocsátottak meg, s emelték őket magas méltóságra, ha elismerték korlátlan és feltétlen uralmukat. Semmivel sem voltak kegyetlenebbek, mint a középkor európai katonái - a zsoldosok vagy a lovagrendek -, csupán a hagyományostól eltérő harcmódoruk és „kutyafejük” tette őket az ördöggel egyenlővé a középkori Európa történetírásában.

A török népek és az erdei törzsek meghódoltatása után Dzsingisz elhatározta, hogy tovább duzzasztja a testőrséget; családjának minden tagját ellátja saját, személyi gárdával. Erre elsősorban a növekvő birodalom adminisztratív igazgatása miatt volt szükség. A hatalmas területen a káni család tagjai szétszórva, egymástól néha nagy távolságra éltek, s az esetleges lázadást vagy támadást már nem lett volna idő a nagykáni testőrség odarendelésével elfojtani. Annál is inkább, mivel a hadsereg szinte állandóan a birodalom határain túl tevékenykedett.

A *Mongolok Titkos Történetének* krónikása szerint anyjának, Höelünnek legfiatalabb testvérével, Otcsiginnal együtt összesen tízezer embert adott, legidősebb fiának, Dzsocsinak kilenczet, Csagatájnak nyolcezet, Ögödejnek ötezet és Tolujnak is ötezet juttatott. Természetes, hogy az osztással senki nem volt megelégedve, mindenki a másikkal viszonyította ajándékba kapott embereinek számát, s kölcsönös vádaskodások kezdődtek. Lassan azonban új, fontos események beköszönté révén háttérbe szorultak az ellentétek.

Ezekben az években, 1207-1210 körül zajlott le az utolsó lázadás Dzsingisz birodalmában, amely ha nem is csapott át polgárháborúba, veszélyességével messze túlnőtt egy hagyományos törzsi felkelés keretein.

Emlékszünk még rá, hogy a kongkotan (a kijatokkal rokon nemzetség) nemből való Möngliknek, aki Temüdzsint Jiszügej halálakor hazavitte Dej-szecsentől, hét fia volt. A hét fiú közül az egyik híres sámánná lett. Teb-tenggeri egyre jobban befolyása alá kerítette a különben babonás, de saját akaratának érvényesítéséért még az istenekkel is dacoló Dzsingiszt, s szinte mindennapos vendég lett a káni jurtában. Lassan elhitette a nagykánnal, hogy állandó, szoros kapcsolatban van az Örökkévaló Kék Éggel, s befolyásolni tudja az Ég döntését. Dzsingisz, aki uralma kiterjesztése érdekében az Örökkévaló Kék Ég kegyelmére volt utalva, egyre inkább Teb-tenggerit tette meg bizalmasává, s a lényegbe vágó kérdéseket vele beszélte meg. Az arisztokraták egy része s az alattvalók is babonásan hittek Teb-tenggeriben.

Egyes vélemények szerint az ezután történeteket nem Teb-tenggeri elszigetelt akciójának kell tekintenünk, hanem a sámánarisztokrácia lázadásának, akik megpróbálták a katonai arisztokráciát kitűrni a hatalomból, és saját magukat tenni a birodalom legfelső rétegévé.

Az erdei törzseknél, a Bajkálon túli területeken, a nemzetségi társadalom keretei között élő népek körében a sámánarisztokrácia nagy befolyásra tett szert, s mivel e törzsek jelentős részénél a katonák nem játszottak jelentős szerepet, a babonás hiedelemvilágot kihasználó

sámánok döntötték el egy-egy nemzetség vagy esetleg törzs sorsát. A nemzetségfő mellett a sámán gyakorolta a legnagyobb hatalmat, sőt gyakorta a sámán egyben a nemzetség feje is volt.

Dzsingisz birodalmának kialakulása idején, bár a pusztai népek sem maradtak el a sámánok tiszteletében az erdei törzsek mögött, a sámánok rétege mégis háttérbe szorult, hiszen egyre inkább katonai kérdések kerültek előtérbe, a birodalom sorsa gyakorlatilag nem az emberek és a szellemek viszonyán, hanem a katonák nyílhegyein fordult meg. Valószínű, hogy ebbe a számukra kedvezőtlen változásba a sámánarisztokrácia tagjai nem szívesen nyugodtak bele, s a minden lehető eszközt felhasználtak régmúlt hatalmuk visszaszerzése érdekében. Ami pedig Kököcsü (Teb-tenggeri korábbi neve) akcióját illeti, elhatározta, leszámol mindenkivel, aki a kán közvetlen környezetéhez tartozik, s megszerzi magának és a kongkoton nemzetségnek a hatalmat. A névtelen krónikás így meséli el a történeteket:

Mönglik és hét fia egy alkalommal valamilyen jelentéktelen összeveszés ürügyén megtámadta és megverte Dzsingisz testvérét, Kaszart. Ehhez részben nagy elszántság kellett, mivel Kaszar Dzsingisz testvére volt, részben pedig valóban hét ember, mivel Kaszar volt a káni család és szinte az egész birodalom egyik legerősebb embere és legpompásabb céllövője. Kaszar, miután elverték rajta a port, tudva, hogy támadói milyen hatalommal rendelkeznek, nem merte megszegni a szigorú fegyelmet, nem mert önkényesen igazságot szolgáltatni magának, hanem a kánhoz fordult panaszával. Rossz időpontot választott azonban, mivel a kán valami miatt éppen bosszankodott, s ingerült hangon elküldte Kaszart. Dzsingisz szavai a krónikás szerint nemcsak méreggel, hanem keserőséggel töltötték el Kaszar szívét, hiszen a kán pontosan ott sértette meg, ahol a legjobban fáj: a hiúságán. Kaszar rettenetesen hiú volt erejére, nyíllövésben való ügyességére, s szélteben-hosszában hencegett, hogy még senki sem volt képes birkózásban és nyilazásban legyőzni. „Eddig egyre azzal dicsekedtél, hogy senki nem tudott legyőzni, most végre maga alá gyűrt valaki!” - mondta gúnyosan Dzsingisz, és hagyta, hogy Kaszar megbántottan s a krónika szerint sírva távozzék.

Kaszarnak, bár valóban megsértődött a nagykánra, esze ágában sem volt rosszat forralni Dzsingisz ellen. A ravasz sámán azonban, aki röviddel a történetek után magától Dzsingisztől értesült a dolgokról, elhatározta, végérvényesen leszámol a legveszedelmesebb ellenféllel. Kapóra jött neki az is, hogy a megbántott Kaszar három napig nem mutatkozott a nagykáni jurtában.

Három nap elteltével a fősámán a következő kinyilatkoztatást tette Dzsingisz előtt: „Meghallgattam az Örök Ég akaratát, aki a következő jóslatot mondta nekem: lehet, hogy Temüdzsin fogja igazgatni az országot, lehet, hogy Kaszar, még nem döntöttem.” S felhívta Dzsingisz figyelmét, hogy most már csak tőle függ a birodalom irányításának a sorsa. Ha nem csap le Kaszarra, lehet, hogy testvére rövidesen magához ragadja a hatalmat, s akkor vége Dzsingisz uralmának.

Dzsingisz vakon hitt a sámánnak, emellett maga is úgy érezte, hogy a megsértett testvér mindenre képes. Ezért kiadta a parancsot, hogy még azon az éjszakán fogják el Kaszart. Alig indult el azonban az elfogásra kiküldött osztag, a nagykán közvetlen környezetében élő másik Kököcsü, a sámán névrokona, üzenetet küldött Höelünnek, s részletesen beszámolt üzenetében a testvérek civakodásáról, Teb-tenggeri praktikáiról s a Kaszart fenyegető veszélyről. Höelün egy percig sem habozott, tévével vontatott kocsijára szállt, egész éjszaka utazott, s amint a hajnal beköszöntött, megérkezett ahhoz a jurtához, ahol éppen az elfogott Kaszart vallatták.

Az anya megdöbbsen a látványtól. Kaszartól elvették övét és sapkáját, ami nemcsak annyit jelentett, hogy szabadságától, hanem annyit is, hogy összes méltóságától megfosztották. Berontott a sátorba, saját kezével bontotta ki Kaszar kötelékeit, felkötötte övét, s fejére tette sapkáját, visszaadva szabadságát és méltóságait is.

Amit a krónika elbeszél, erősen költői színezetű: az anya maga alá szedett lábakkal leült a földre, elől feltépte ruháját, mellét elővéve, így fedtte fiait: „Látjátok e mellett, ebből szoptátok az életet adó tejet, s míg Temüdzsin egyik mellemet szopta ki, Kacsium és Temüge ketten nem tudtak eggyel végezni. Testvéretek, Kaszar mindkettőből könnyedén kiszívta a tejet, óriás lett belőle, rettenthetetlen a harcban, s tévedhetetlen a nyilazásban. Amikor ellenség támadott benneteket, akkor valamennyien mögéje bújtatok, amikor pedig béke van, elrúgjátok magatoktól! Miféle dolog ez?”

A jelenlevők megdöbbentek a jelenettől, s csillapítani akarták a valamennyiük által mélyen tisztelt anya haragját. Dzsingisz - bár meggyőződése ellenére tette - szabadon bocsátotta Kaszart. Visszaadta szabadságát, címeit és méltóságait, anyját pedig lágy szavakkal nyugtatta meg. „Nagyon szégyellem magam, hogy anyánkat így haragra gerjesztettem, induljunk hát vissza nagykáni sátramhoz” - mondta, s valamennyien visszatértek, ki-ki, ahonnét elindult.

A nagykan fogcsikorgatva belátta, hogy most jó darabig nem számolhat le Kaszarral. De amikor az anya látótávolságon kívül került, hogy mégis üssön egyet testvérén, a Kaszarnak adományozott négyezer testőrből elvett kétezer-hatszázat, s csak ezernégyszázat hagyott meg.

Az események ezután gyorsan kezdtek komolyra fordulni. A fősámán által megfélemlített és rettegésben tartott nép közül igen sokan önmaguktól Teb-Tenggeri szolgálatába szegődtek, otthagyták régi uraikat. S ahogy a nép szökdösni kezdett, a fősámán egyre követelődzőbb lett. Kaszar után Dzsingisz fiatal öccsét, Temüge-otcsigint vette célba.

Történt pedig egy napon, amikor különösen sok alattvaló kerekedett fel, s hagyta faképnél Temüge-otcsigint, hogy Teb-tenggerihez csatlakozzék, a fiatal vezér követet küldött bizonyos Szokor személyében, megparancsolva a fősámánnak emberei visszaadását. Teb-tenggeri azonban orcátlanul járt el. Azzal az indokkal, hogy Otsigin megsértette, mivel fontos ügyben csak egy követet küldött, érdemben még csak nem is válaszolt neki, hanem a követtől elvétette a lovát, s a legnagyobb sértést követte el, ami nomád lovast csak érhet: hátára kötötte lova nyergét, s a nyereggel a hátán hazaűzette.

A felháborodott Temüge-otcsigin a következő napon maga ment a fősámánhoz, hogy visszakövetelje elcsalt alattvalóit. A hét kongkotan nembeli testvér, amikor Temüge a sátorba lépett, olyan fenyegető arccal fogta közre, hogy a fiatal vezér megrettent, s szabadkozni kezdett. „Tulajdonképpen helytelen dolog volt, hogy követet küldtem hozzátok” - mondta, készen arra, hogy elmeneküljön. A hét testvér azonban nem adta olyan könnyen Temüge-otcsigin szabadságát. „Hát ha beismered, hogy helytelen dolgot cselekedtél, akkor most kérj bocsánatot tőlünk!” - kiáltozták, majd Teb-tenggeri háta mögé térdeltették, s úgy követeltek tőle bocsánatkérést. A fiatal Otsigin úr nem tehetett mást: hogy életét mentse, teljesítette a testvérek parancsát, s elszenvet a megaláztatást, amit közembernek is csak szinte halálos bűn esetén kellett elszenvednie: feljebbvalója háta mögött kellett bocsánatot kérnie.

Otsigin úr, ahogy elbocsátották, zokogva Temüdzsinhez rohant, aki még reggeli álmát aludta, s a felriadónak elmesélte szomorú élményeit. Börte, aki Dzsingisz mellett feküdt, kipattant az ágyból, és átkozódni kezdett. Melleit hol eltakarta, hol pedig hagyta, hadd lássa mindenki, s keserű szemrehányásokkal illette a még mindig az ágyában kuporgó Dzsingiszt. „Nem veszed észre, hogy mit tesznek veled a kongkotanak - sziszegte dühtől fuldokolva -, minden cselekedetük arra irányul, hogy leszámoljanak öcséiddel, aztán veled is! Ki fogja kormányozni majd nehezen összegyűjtött népedet, amely olyan, mint a kenderkóc, úgy repül a szél legkisebb libbenésére is minden irányba, ha majd eldölsz, mint a korhadt fa? Ki fogja majd irányítani az országot - amely olyan, mint a szerteröppenő madár - , ha majd lehunyod a szemed? Talán bizony a kongkotanaknak tartogatod az országot, nem a testvéreidnek és fiaidnak?”

A dühös és mély igazságokat rejtő beszéd alaposan elgondolkoztatta a nagykánt, aki belátta, törésre kell vinnie a dolgot: vagy a családjával szakít, vagy a sámánnal. Bár rettegte Teb-tenggerit és annak hatalmát, mégis családja mellett döntött. Elgondolkozva nézte előtte álló és a megszegyenyítéstől síró testvérét, majd úgy tett, mint ahogy általában tenni szokott: minden félelme ellenére a földöntúli hatalmakkal is szembeszegült, ha birodalma léte és saját uralma forgott kockán. „Kezedbe adom Teb-tenggerit - mondta Otcsiginnak rövid habozás után. - Ha a mai napon idejön, azt tehetsz vele, amit akarsz!” Erre Otcigin úr - a krónika szerint - letörölte a könnyeit, s elindult, hogy egy kis meglepetést készítsen elő a fősámán számára. Rövid habozás után maga mellé vette három legmegbízhatóbb és legerősebb emberét, s elrejtette őket a káni jurta bejárata közelében, míg maga bement a jurtába, és csendesen várakozott. Nem kellett sokáig hiába töltenie az időt, rövidesen megjelent Mönglik hét fiával. Olyan otthonosan mozogtak a káni jurtában, mintha máris saját otthonuk lett volna. Otcigin megvárta, amíg a fősámán leül, ekkor hozzálépett, megragadta a gallérját, magához rántotta, s ezt kiáltotta az arcába: „Nem is olyan régen követelted, hogy alázzam meg magam, és kérjek tőled bocsánatot. Most aztán rajta, döntsük el, ki fog letérdelni a másik előtt!”

A névtelen krónikás azt írja, hogy Teb-tenggeri felvette a harcot Temüge-otcsiginnal. Dulakodás közben azonban leesett a süvege, ami rossz jelnek számított. Rossz jelnek, mivel a verekedés közben leesett sapka az Örökkévaló Kék Ég akaratát mutatja: aki elhullajtja a süvegét, elhullajtja a győzelmet is. Mönglik, aki szívében szorongva szemlélte a jelenetet, rossz jelnek tartotta azért is, mivel a nagykán nem avatkozott a küzdelembe. Ha pedig tétlenül szemléli a történeteket, s hagyja, hogy a fősámánt, legbensőbb bizalmasát Temüge-otcsigin ide-oda cibálja, ez annyit jelent, hogy a nagykán lelkében ingadozó mérleg a családtagok javára billent a kongkotanok ellenében.

Mönglik rövidesen meggyőződhetett róla, hogy rossz előérzete nem csalta meg. Dzsingisz látszólag ingerülten kiáltott a huzakodókra: „Takarodjatok ki a káni jurtából, s verekedjete kívül, ha mindenáron verekedni akartok!” Temüge-otcsigin ekkor az ajtó felé húzta a kapálózó Teb-tenggerit, s kivonszolta a szabadba. A testvérek mozdulatlanul figyelték az eseményeket, de nem mertek közbeavatkozni Teb-tenggeri oldalán, mivel érezték, hogy Dzsingisz már nem támogatja őket, s életük a nagykán kezében van.

Teb-tenggerinek ezekben a pillanatokban teljesedett be a sorsa: a lesbe állított vitézek az ajtó előtt eltörték a gerincét. Otcigin rövidesen visszatért, s elégedetten mondta: „Az elmúlt napon arra kényszerítetted, hogy esdekeljek neki. Most birkózni hívom, de lefeküdt a földre, és nem akar megmozdulni. Nem rendes ember az ilyen!”

Mönglik és a testvérek ebből megértették, hogy mi történt, s pusztá kézzel Dzsingiszre rohantak. A meglepett nagykánnak azonban sikerült valahogy kijutnia az ajtón, ahol testőrei körülfogták. Dzsingisz oldalra pillantva észrevette a tört gerinccel holtan heverő Teb-tenggerit, s parancsára holtteste fölé halotti sátrat emeltek. A sátor fűsteresztő nyílását bezárták, őrzésére katonákat rendeltek ki, akik természetesen a káni testőrgárda tagjai voltak. Valószínű, hogy a fősámán halála, illetve meggyilkoltatása nagy visszhangot váltott ki a babonás tömegekben, ezért Dzsingisz jobbnak látta megszabadulni kimúlt ellenfele terhes maradványától. A testőrgárda tagjai által őrzött jurta fényeresztő nyílása - a krónika szerint - a harmadik napon esti szürkületkor magától kinyílt, s Teb-tenggeri teste ismeretlen helyre távozott. Dzsingisz pedig - aki nem volt rest ugyanolyan eszközökkel harcolni, mint a megboldogult - elhíresztelte a nép között, hogy mivel a fősámán viszályt szított az uralkodócsalád tagjai között, az Örökkévaló Kék Ég megneheztelt rá, életét testével együtt elvette. S bár még bizonyára sokáig élt a nép emlékezetében a fősámán varázslatos alakjának emléke, a pásztorok és harcosok lassan megnyugodtak, a testvérek is összebékültek. Mönglik és fiai további sorsáról nem tudunk.

Ezzel az aktussal lezárult a birodalom történetének utolsó olyan szakasza, amikor valaki belülről próbálta meg kikezdeni a Dzsingiszidák hatalmát. Helyreállt a birodalom töretlen egysége, amire az elkövetkező események miatt nagyobb szükség is volt, mint valaha, hiszen ezekben az években látott hozzá Dzsingisz régen dédelgetett tervének megvalósításához, Kína elleni hadjáratához.

Ha a Kína elleni támadó tervek okait vizsgáljuk, találunk objektív és szubjektív indítékokat egyaránt. Kétségtelen, hogy Dzsingiszre és az egész nomád mongol államra nagy hatást gyakorolt a kínai szomszédság. A régi összecsapások és ritka szövetségek eredményeképpen a mongol nomádok képet kaptak a kínai városlakók és földművesek „mesés” vagyonáról, s irigykedve gondoltak a kínai városfalak mögött rejtő kincseskamrák kimeríthetetlen gazdagságára. A selyem, a porcelán, a kínai hercegnők szépsége stb. ritkán elérhető ábrándja volt a puszta nomádjának. Most azonban, hogy a szétszórta mongol törzsek viszonylag egységes birodalomban egyesültek, felcsillant a sikeres támadás és gazdag zsákmányolás lehetősége.

Ezen túlmenően, úgy látszik, személyes indokok is vezették Dzsingiszt és a káni családot a nagy kaland felé. A kínai-mongol ellentétek gyökerei az évszázadok homályába vesznek, s ezt a homályt csak egy-egy baljós esemény fáklyája világítja meg, mint például Ambakaj kagán elrablása és elhurcolása. A kínaiak ezenkívül intenzív és szoros kapcsolatot tartottak fenn a tatárokkal, a mongolok esküdt ellenségeivel, s ez a meleg kapcsolat ugyancsak nem használt az amúgy is rendkívül feszült mongol-kínai viszonyoknak. Ezen az általános és kölcsönös gyűlöleten még az sem változtatott, hogy esetenként és szükségből szövetségre léptek egymással. Emlékszünk még Tooril és Temüdzsin szövetségére a kínai seregekkel, melyet a tatárok ellen kötöttek, s melynek eredményeképpen az Arany császár Temüdzsinnek jelentéktelen rangot adományozott, Toorilt pedig hercegi címmel tüntette ki.

A korabeli krónikák szerint Dzsingisznak még egy különösen fájdalmas személyes oka is volt a gyűlöletre. Mesélik, hogy azokban az időkben, amikor a mongol törzsek adózni tartoztak a kínai birodalomnak, Temüdzsin is szállított egyszer, nem is annyira adót, mint rendszeresített ajándékot az Arany császár számára. Valószínűleg ő maga ajánlkozott erre az útra, mivel távoli tervei szempontjából hasznosnak bizonyulhatott megsejlelni az oroszlan barlangját. Az Arany császár Vej herceget bízta meg, hogy az ajándékot Senhszi tartományban egy erre a célra kijelölt városban átvegye. A krónika szerint, amikor a herceg kihallgatáson fogadta, Temüdzsin olyan dölyfösen és szemtelenül viselkedett, hogy a herceg futárt menesztett a fővárosba, s engedélyt kért a császártól a pimasz nomád fegyveres kiverésére. Hogy az engedély megérkezett-e, arról nem szól a krónika, de Temüdzsin viselkedéséből kitűnik, hogy valóban ismeretszerzés volt a célja kirándulásának, nem pedig az őszinte hódolat.

Évekkel később aztán a kínai császár meghalt, s új császár lépett az aranyos trónusra. 1208-ban követek érkeztek Dzsingiszhez, értesítették a hírről, s feltették a kérdést, hogy hajlandó-e elismerni az új császár fennhatóságát. A kérdés nevetséges volt, mivel ebben az időben Dzsingisz már csak az Örökkévaló Kék Ég fennhatóságát ismerte el, s azt is csak módjával. A nagykan mégis tiszteletre méltó önmérsékletről tett tanúbizonyságot. Rezzentelen arccal kérdezte a követőt, hogy ki lett az új császár. A követ büszkén felelte, hogy Vej hercege. Ekkor váratlan fordulat következett be: Dzsingisz indulatosan dél felé fordította a fejét, és kiköpött. „Nagyánnak hívom magam, és alattvalóim is engem! Én vagyok a legnagyobb ember a Kék Ég alatt, s még nekem kellene tisztelettel viseltetnem egy ilyen nyomorult hülye iránt!” - rivallt a reszkető követekre. Ettől az időtől kezdve nyíltan ellenséges viszonyban állt egymással a két birodalom. S amikor Dzsingisznak fülébe jutott, hogy a császár kiadta a parancsot, melynek értelmében az esetlegesen ajándékkal jelentkező kánt el kell fogni és meg kell ölni, azon ritka pillanatok egyike következett be, amely csak néha fordult elő életében;

kővé dermedt a csodálattól. Szomorúan rázta meg a fejét, pedig tulajdonképpen örülnie kellett volna, hiszen meggyőződhetett róla, hogy a szomszédos kolosszust valóban egy hülye igazgatja.

A Kína elleni támadás 1210-ben kezdődött. A mongol csapatok nyugtalanítani kezdték a kínai határvidéket, a Senhszitől északnyugatra eső területeket. A fővárosba egyre-másra érkeztek a hírek a veszélyes és félelmetes nomádokról, akik már a tangut birodalmat is több alkalommal végigrabolták. A császár azonban nem tulajdonított különösebb jelentőséget a dolognak, mivel azt hitte, hogy a nomád szomszédoktól megszokott mindennapos határincidensek egyikéről lehet szó.

A helyzet azonban kezdett egyre komolyabbra fordulni. 1211-ben, a juh évében Dzsingisz továbbterjesztette katonai övezetét Kelet felé, elfoglalva a rosszul megerősített Jehuling erődöt, amely Kalgantól nyugatra terült el. Az erődnek és az erőd körül lerohant egyéb erősségeknek katonai ereje nem volt valami különösen jelentős, elvesztésük mégis súlyos következményekkel járt a Kin-dinasztia számára: e helységeket és környéküket ugyanis a megbuktatott kitaj (Liao)-dinasztia leszármazottai igazgatták, akik örömmel csatlakoztak a bevonuló mongolokhoz. Úgy gondolták, eljött a Liaót megbuktató új uralkodók elleni bosszúállás ideje. Örömmel és készségesen bocsátották a mongolok rendelkezésére tudásukat és tapasztalataikat, akár terepismeretről, akár a kínai közigazgatásról, akár pedig a kínai hadviselésről volt szó. Ez pedig jelentős adatok birtokába juttatta a Kínát alapjában véve nem túlságosan ismerő bevonulókat.

Vej hercege, azaz már a császár, most rettent meg első ízben, de most alaposan. Követeket küldött a nagykánhoz békeajánlattal, amelyben már szó sem esett semmiféle adóról vagy ajándékról. Dzsingisz azonban azonnal elutasította az ajánlatot: nem békében akart élni a kínaiakkal, hanem le akarta igázni őket.

A mongol frontot egyre inkább délre terjesztette ki, s a sereg egy részével elfoglalta a „Nyugati Fővárost”, Tatungot. Maga Dzsingisz innen továbbvonult délkeletre, s a Huj-folyónál, Kalgantól délre, tönkrevverte az Arany császárnak az ő feltartóztatására küldött hadseregét. A megvert csapatok rémülten özönlöttek visszafelé, a hódítók martalékaul hagyva a falvakat és az útba eső kisebb városokat.

1213 őszén a vereség, az egyre inkább felbomló hadsereg és közigazgatás eredményeképpen megjelentek az első mongol seregek a dinasztia fővárosa, Csungtu (Peking) falai alatt, hogy a következő években akadálytalanul száguldozzanak Hopei, Senhszi és Santung tartományok nagy részében. Magát a fővárost azonban nem sikerült bevenniük, mivel a mongolok haditudománya képtelen volt megbirkózni a nagyvárosok hatalmas védőfalaival. A falakkal ugyancsak megerősített fővárosnak egyelőre nem kellett attól tartania, hogy a kegyetlen nomád lovasok lerohanják.

A körülzárt városban lázas tanácskozások kezdődtek. Két elképzelést vitatott meg a császár tanácsadóival. Az első értelmében a kínai seregeket és a tartományok lakosságát jól megerősített városok oltalmába kell visszavonni, és megvárni, míg a mongolok megunják a kalandot, s hazamennek végtelen pusztáikra. A másik javaslat szerint a dinasztia el kell menekülnie, s oda kell húzódnia a kontinensnyi országban, ahová a pusztai ördögök keze már nem ér el. A határozatlan és habozó császár azonban egyik javaslat mellett sem mert dönteni. A birodalom ezekben az években a tökéletes anarchia és a felbomlás állapotába jutott. A „Nyugati Főváros” helytartója, aki kitaj származású volt, s a várost harc nélkül átadta a mongoloknak, saját véres uralmát vezette be a városban és környékén.

1214 elején Dzsingisz seregével Csungtutól északra táborozott, s olyan szoros gyűrűt vont a város köré, hogy azt senki nem hagyhatta el. A körülzárás eredményeképpen a városban

éhínség ütötte fel a fejét, amely lázadáshoz vezetett. Vej hercegét - az Arany császárt - megölték, és új császárt ültettek a trónra.

Amíg a városban éhínség és belső viszályok tizedelték az embereket, Dzsingisz egyik legfőbb vezére, Mukali lassan és módszeresen egyre nagyobb területeket hódított meg a mongol birodalom számára. Dzsingisz pedig csak ült és várt, bár vezérei nap nap után sürgették, hogy indítsanak rohamot a falak ellen. A nagykán azonban ellenállt a csábításnak, mert sejtette, hogy véráldozat nélkül is hamarosan érett gyümölcsként hull az ölébe Csungtu. Amikor aztán híre járt, hogy Vej herceget megölték, követet küldött a városba. Lehet, hogy a gyűlölt ellenfél halálhíre kielégítette bosszúszomját, mindenesetre a következő üzenetet intézte az új császárhoz: „Valamennyi részét elfoglaltam már birodalmadnak, egyedül csak Csungtut tartod a kezeden. Az Örök Ég gyengévé tett téged, s az én kezem által taszított a kétségbeesésbe! S ha ez így van, miért vezetném el seregemet falaid alól? Talán meg tudod tisztelni seregemet és vezéreimet valamilyen módon?”

A fővárosban ismét lázas tanácskozások kezdődtek. Az új császár arra a megállapításra jutott, amit tanácsadói is osztottak, hogy a mongolok szintén a háború végét kívánják. Szokatlan klíma miatt lovaik lefogytak, a harcosok közül pedig sokan betegek, az otthon és a széles ázsiai puszták utáni vágy alaposan elvette harci kedvüket. Dzsingisz is bizonyára ezért tette alig leplezett ajánlatát, mivel, mint kiváló hadvezérhez illik, ismeri seregének hangulatát, s nem óhajtja tovább rontani a helyzetet, amely a seregben uralkodó zúgolódás miatt még veszélyessé is válhat. Most kell hát megegyezni a mongolokkal! S ha a nomádok elvonultak, számos alkalom nyílik, új lehetőségek birtokában, felrúgni a megállapodást.

El is küldte hát a frissen választott császár követét a nagykán táborába a békeajánlattal, s hogy ne menjen üres kézzel, az ajánlat mellett vele küldte a megölt Vej császár lányát mint az új császár személyes ajándékát a nagykán számára. A császárlánnyal együtt nagy mennyiségű arany, selyem, drágakő, ötszáz fiatal fiú és lány - mint a császárlány kísérete - is a mongol táborba érkezett. S ami a mongolokat különösen megörvendeztette, a császár még 3000 lovat is hozzátoldott az ajándékhoz, ezzel is bizonyítván, hogy sokkal uralkodásra termettebb, mint elődje - ő legalább igyekezett a mongolok fejével gondolkodni. Valószínű, hogy Dzsingisz és a hatalmas sereg egyaránt megkönnyebbülten lélegzett fel, amikor az ajándékok megérkeztek, ami azt is jelentette, hogy az Arany császár hallgatólagosan elismerte adózási kötelezettségét a mongolokkal szemben.

Az 1217-18-as éveket ismét a mongol seregek nagy győzelmei jelzik. 1218-ban a mongol csapatok egy része bevonult a messzi Kaoli országba, azaz Koreába. A koreai bevonulás története röviden így foglalható össze: Liu-ko kitaj származású hadvezér és városparancsnok, amikor a mongol támadás következtében a Kin-dinasztia trónja erősen megrendült, s a végrehajtó hatalom ereje a nullával volt egyenlő, régi működésének színhelyén, Mandzsúriában önálló államot alapított, magát a Kin-dinasztiától független államfővé deklarálta. Mivel azonban nemcsak katonának volt jó, hanem politikusnak is, belátta, hogy önállósági törekvései a szétesett dinasztiával szemben sikerrel járhatnak ugyan, a mongolokkal szemben azonban nem tudná fenntartani magát, ezért Dzsingisz fennhatósága alá helyezte országát.

Egyik alkalommal azonban, amikor éppen Dzsingisz udvarában tartózkodott, Kin fővárosának közelében, Csungtuban, új országában lázadás tört ki. Addigi párthívei közül néhányan - akik úgyszintén kitaj származásúak voltak - megfosztották hatalmától, egy pedig közülük, mint a régi kitaj dinasztia leszármazottja, császárrá kiáltotta ki magát. Természetes, hogy Liu-ko azonnal a mongolokhoz fordult segítségért, akik nem is tagadták meg támogatásukat hűséges csatlósuktól. A mongol sereg balszárnya Mukali vezetésével lerohanta Mandzsúriát, megfosztva hatalmától az új császárt és párthíveit. A kitaj előkelők elmenekültek a bevonuló mongol csapatok elől.

Liu-ko és Mukali teljes egyetértésben úgy határoztak, üldözőbe veszik a menekülőket, s elrettentő példával szolgálnak mindenki számára, aki a mongolok hatalma ellen próbál lázadni. A menekülők közül mindössze egynek sikerült eljutnia Koreába, de egy Kin-san nevű kitaj banditavezér hamarosan megölte.

A probléma ezzel látszólag meg is oldódott, a sikeres banditavezér azonban merész lépésre szánta rá magát; a gyilkosság után most már ő kiáltotta ki magát Liao császárrá. Mit volt mit tenni, a mongol seregek és Liu-ko folytatták előnyomulásukat egészen addig, ameddig eljutott hozzájuk a hír, hogy Kin-sant is megölték párthívei. A kitajok azonban most már óvatosak voltak, senki sem nyilvánította magát császárrá, hanem örültek, ha elbújhattak Mukali és Liu-ko szemei elől.

Bár a lázadók okozta veszély elmúlt, a mongol seregek már nem álltak meg félúton. Rövid idő alatt, 1218 őszéig megszállták Koreát; az ottani uralkodó, önként elismerte a mongol fennhatóságot, kötelezte magát, hogy a mongolok alattvalójának tekinti magát, és évente rendes adóval szolgál új urának. 1218 őszéig tehát a mongolok uralmuk alá hajtották lényegében véve a Kin-dinasztia területét, azaz Észak-Kínát, valamint Mandzsúriát és Koreát.

Kína déli részében ebben az időben a Szung-dinasztia uralkodott. A Szungok elkeseredett harcban álltak a Kin-dinasztiával, a mongolok megjelenésekor azonban mérsékeltek harci kedvüket. Felismerték ugyanis, hogy a mongol szomszédság veszélyesebb lehet, mint a Kin-dinasztia, ezért nem is fogadták különösebb lelkesedéssel a Kin új döntését - amely még röviddel a mongolokkal való békekötés után született -, hogy a fővárost délre helyezik, távolabb a mongoloktól, s közelebb a Szung-határokhoz. Ez a döntés a Szungokat is veszélyeztette, hiszen ha a következő háborúban - aminek valószínűsége elég nagy volt - a mongolok megverik a Kint, s elfoglalják a Kin új fővárosát, a Szungok új és félelmetes szomszédot kapnak. Ezért úgy határoztak, hogy megszüntetnek minden ellenségeskedést a Kin-dinasztiával.

Az új főváros kijelölésének hírért a mongolok barátságtalan lépésnek tekintették. Dzsingisz maga is haragra gerjedt, amikor meghallotta, hogy a ravasz kínaiak így próbálják magukat kivonni fennhatósága alól, s elhatározta, fegyverrel tanítja ismét móresre őket. Ez az elhatározás 1214-ben született meg benne, kivitelezésére azonban már nem volt ideje, mivel figyelmét erősen lekötötték a tangut földön lejátszódó események.

Emlékszünk még rá, hogy Dzsingisz több alkalommal vezetett hadjáratot a tangutok - kínaiul Szi-Hia - ellen, s többnyire győzelmeket is aratott felettük. Ezek a győzelmek azonban nem voltak véglegesek; általában úgy játszódtak le, hogy a mongolok közeledtének hírére a tangut uralkodó elmenekült, néhány főúr pedig elismerte a mongolok uralmát. A mongolok távozta után az uralkodó visszaérkezett, megölette a mongolokkal egy húron pendülő nemeseket, a mongol helyőrséget felkoncoltatta, s fűtyült Dzsingisz átkozódására. Tehette ezt azért is, mivel vazallusa volt a Kin-császároknak, s bízott a kínaiak haderejében.

1214-ben azonban fordult a kocka. A tangut uralkodó Cun-hszü kénytelen volt felülvizsgálni politikáját. A Kin sorozatos vereségei következtében már nem támaszkodhatott a kínai fegyverekre, a mongol szomszédok pedig egyre fenyegetőbben viselkedtek. Végül is Cun-hszü úgy döntött, mint korábban az ujgur kán, aki a karakitaj birodalom hűbérese volt: elárulta a régi hűbérurát, s az újhoz, a veszélyesebbhez csatlakozott. Még trónra lépésének évében megszakította kapcsolatait a vereségek következtében teljesen elgyengült Kin-dinasztiával, s üzenetet küldött Dzsingiszhez, melyben elismerte a mongol fennhatóságot. „Jobb karod leszek, és erőmet neked szentelem” - ígérte.

A későbbiekből aztán kiderült, hogy a szövetséget komolyan is gondolta. Amikor a kínai seregek a Huj folyónál hatalmas vereséget szenvedtek az előretörő mongoloktól, a tangutok is

megtámadták a Kint, s kirabolták a menekülőket. Sőt, a tangut uralkodó a továbbiakban is mindent megtett, hogy megfeleljen a mongolok bizalmának. 1217-ben, amikor Hszüan-cung, a Kin császár békeajánlattal fordult Cun-hszühöz, ő ezt azonnal visszautasította. 1223-ban fiát, a trónörököszt, aki inkább Kin-, mint mongolorientációt képviselt, megfosztotta trónörökösi rangjától, s megfenyegette, hogy buddhista kolostorba zárátja, ha nem hagyja abba a mongolelles agitációt. 1224-ben az ellenségeskedések mégis megszűntek. A Kin császár 1224 januárjában meghalt, a tangut uralkodó pedig, aki megunta a kettős játékot saját mongol-ellenes nemesei, valamint a folytonosan fenyegetődző mongolok között, lemondott trónjáról, fia javára. A fiú, az új tangut császár, Tözszen, azonnal megkötötte a békét a Kin-dinasztiával.

A Kin-vereség oka részben külső, részben pedig belső körülményekben keresendő. A belső okok közül, melyek a dinasztiaát gyengítették, kétségtelenül jelentős volt a nem egészen száz éve megdöntött Liao (kitaj)-dinasztia emléke; a kitaj lakosság és az államigazgatás kitaj emberei, akik a bevonulás hírére azonnal a mongolok mellé álltak, s teljes szívvel támogatták őket a dzsürcsik ellen. A száz éve még harcos nomád dzsürcsik teljesen elkínaiasodtak, elfelejtették a nomád hadviselés tudományát. A mongol haditaktikával szemben tehetetlenek voltak, ahogy azt *A Mongolok Titkos Története* az 1211-es betörés leírásával kapcsolatban megemlíti: „A mongol seregek a Csabcsijal-hágóhoz érkeztek, ahol azonban az ellenség elsáncolta magát. Dzsebe ekkor a régi nomád taktikához folyamodott, melyet a dzsürcsi származékoknak ismerniük kellett volna - a látszólagos megfutamodás taktikájához. »Kicsaljuk őket a szorosból, megmozdítjuk őket; hagyjuk csak, hadd jöjjenek ki, majd akkor felvesszük velük a harcot« - adta ki a parancsot Dzsebe.” Úgy is tettek. Elindultak visszafelé azon az úton, amelyen jöttek, mintha megrémültek volna a Kin-dinasztia hadseregének ellenállásától. A régi taktikát, úgy látszik, tökéletesen elfelejtett dzsürcsik természetesen kitódultak a szorosból, s hosszú sorokra szakadozva üldözni kezdték a „menekülő” ellenséget. Szöndejfu hegyének nyúlványánál azonban a mongolok váratlanul visszafordultak, s az üldözés lázában megbomlott hadrendű ellenség soraiban szörnyű pusztítást végeztek. A névtelen krónikás szemléletes hasonlata szerint Szöndejfu hegyétől egészen a Csabcsijal-hágóig úgy heverték a megölt katonák holtteste, mint a ledöntött fatörzsek.

A hadjáratokban szerzett zsákmány jelentékeny volt. A *Titkos Történet* több alkalommal is megemlékezik a zsákmányolt javak hatalmas mennyiségéről. „Abban a hadjáratban, amelyet Dzsingisz kán a kínaiak Altan kánja ellen folytatott, mérhetetlen mennyiségű selymet zsákmányolt, amikor pedig a Kasin (a tangut birodalom mongol neve) Burkan kánját is meghódította, számtalan tevére tett szert.”

A krónika egy másik helye, belső viszályal kapcsolatban világít rá a gazdag zsákmányra. Dzsingisz a Kin-dinasztia fővárosának meghódítása után Kadát hagyta hátra helytartónak, s amikor a város alól mongol területre tért vissza, három felelős személyt küldött az elfoglalt fővárosba, hogy az ott felhalmozott drágaságokat számba vegyék. Kada ünnepélyesen fogadta az érkezőket, súlyos selymekbe öltözött, zsákmányolt drágaköves ékszerekkel díszítette fel magát. Az érkezőket ugyancsak gazdag ajándékokkal várta. A Dzsingisz vagyonára féltékenyen örködő Sigi-kutuku azonban alaposan lehordta a nagykán vagyonának herdálása miatt. „Régebben a főváros Altan kán tulajdona volt, most pedig Dzsingisz káné! Hogy lophattad el Dzsingisz kán kincseit, hogy most idehordd nekünk ajándékba? Vedd tudomásul, hogy nem fogadom el!” - rivallt Kadára. - Kada azonban, úgy látszik, füttyölt Sigi-kutuku rosszsallására, mivel a másik két számvevőt, Önggürt és Arkaj-kaszart gazdagon megajándékozta. Amikor aztán a történetek Sigi-kutuku jelentése révén Dzsingisz fülébe jutottak, szigorúan megfeddette hűtlen számvevőit, Sigi-kutukut pedig megdicsérte hűségéért. Hogy Kadával mi történt, arról nem szól a krónika.

Dzsingisz kán azonban szomszédai közül nemcsak a kínaiakat tartotta veszélyes ellenfeleinek, s nemcsak keletre, hanem nyugatra is ki akarta terjeszteni hatalmát. Azok felé a messzi és csodálatos országok felé tekintgetett, amelyek a mongolok szemében még rejtélyesebbnek tűntek, mint a nagy falon túli területek, s ahonnan néhanapján gazdag árukkal megrakott karavánok vonultak a belső-ázsiai puszták felé, hogy bebocsáttatást nyerjenek a nagy fal valamelyik kapuján.

Az ujjur birodalom vazallussá válása után kézzelfogható közelségbe került a hvárezmi birodalom, amely eredetileg az Amu-darja alsó folyása mentén terült el (ma Kara-Kalpak Autonóm Köztársaság, az Üzbég Köztársaság hvárezmi kerülete, valamint a Türkmen Köztársaság egyes területei). A régi időkben e nagy földművelő kultúrával rendelkező vidéken iráni nyelvű népek laktak, akiket 712-ben meghódítottak az arabok, részben elpusztítva ősi kultúrájukat. Később a terület a szeldzsuk birodalomhoz tartozott, amely a Szir-darjától a Perzsa-öböl, az Indus folyótól Irakig és Azerbajdzsánig terjedt.

A X. század végétől a hvárezmi birodalomból kiemelkedik Urgencs városa, ahol az emberi gondolkodás olyan óriásai dolgoztak, mint Al-Biruni és Ibn Szína (Avicenna). 1043-ban a hvárezmsahok uralmát szeldzsuk hódítás törte meg. A XI. század végén Urgencsben ismét a hvárezmiek kerültek hatalomra, s megalapították a hvárezmsahok új dinasztiáját. A dinasztiaalapító Atsiz egyre inkább kiterjesztette befolyását Hvárezm egyéb területeire is; unokája Tekes Ibn Il-Arszlan pedig 1194-ben megszabadította Hvárezmet a szeldzsukoktól. Tekes fia, II. Mohamed, a nagy hvárezmsah (Hvárezm uralkodójának címe) pedig megalapította az új hvárezmi birodalmat, melyet előbb Urgencsből, majd Szamarkandból igazgatott. 1200 és 1220 között a hvárezmi birodalom a Kaspi-tengertől a Perzsa-öböl, a Kaukázustól a Hindukusig terjedt.

1211-ben a mongol seregek megjelentek Belső-Ázsia nyugati részén, s az itt található országokat - a karlukok, ujjuruk birodalmát - vazallusaikká tették. Ekkor még úgy látszott, hogy a mongolok töretlenül folytatják majd útjukat nyugat felé, de a nyugati iszlám országok szerencséjére a Kína ellen indított hadjárat lekötötte Dzsingisz minden figyelmét és erejét. Nem felejtette ugyan el, hogy a najmanok és merkitek egyes maradványai nyugatra menekültek, de egyelőre félretette üldözési szándékát, és inkább Kína leigázásával foglalta el magát.

A közelgő turkesztáni hadjárat leírása előtt feltétlenül néhány szót kell még ejtenünk a karakitaj birodalomról, amely az Adu-darujától a Hindukus keleti láncáig, valamint a Kis-Altaj nyugati vonulatáig terjed. A karakitaj birodalmat 1126-ban a megbuktatott Liao(kitaj)-dinasztia menekülteinek egy része alapította, s a főváros Balaszagun volt. Az állam élén 1208-tól régi ismerősünk, a najman Gücsülük állott, aki Dzsingisz elől a karakitajok országába menekült. Úgy hálálta meg befogadói bizalmát, hogy lerántotta őket a trónról, s maga ült a helyükre.

A Turkesztán elleni hadjárat megindításában, bár a mongolok már régen szemet vetettek erre a területre, nem Dzsingisz kán volt a kezdeményező. Sőt kezdetben igyekezett elkerülni a harcok megindítását. A kínai hadjárat befejezése idején, 1215 táján, egyre nagyobb számban jelentek meg muzulmán kereskedők a belső-ázsiai pusztákon, s kínálták a nomádoknak a közép-ázsiai, földművelő államok termékeit. Ugyanezek a kereskedők ugyancsak a mongol pusztákon keresztül bonyolították le Kínával folytatott kereskedelmük jelentős részét is, úgyhogy a mongolok számára nem volt szokatlan az áruval megrakott tevékaravánok látványa. A karavánok az uralkodók engedélyével utaztak, s bizonyos védeltséget élveztek. Az uralkodók szigorúan megbüntették a karavánok kirablóit; ezt saját érdekükben tették, mivel a karavánok elmaradása megfosztotta volna őket azokról a gazdag ajándékoktól, amelyekkel a karavánok vezetői rendszeresen kedveskedtek a pusztá urainak.

Dzsingisz is szívesen fogadta a mongol területen átutazó kereskedőket, s amikor 1215-ben győzelmet aratott Kína felett, figyelme nyugatra fordult. Elhatározta, hogy szoros kereskedelmi kapcsolatokat épít ki a hvárezmi birodalommal. E birodalom urát, Mohamedet azonban bántotta a szemtelen nomád próbálkozása, s dühét csak fokozta Dzsingisz kínai győzelmeinek híre, hiszen titokban ő is gyakran ábrándozott a mesés gazdagságú Kína elfoglalásáról. Most azonban terve megvalósításáról egyelőre le kellett mondania, hiszen a pusztai népek le-
rohanták a távoli kincsesbányát. Tudta, hogy előbb a mongolokat kell legyőznie ahhoz, hogy hozzáférhessen Kínához.

A mongolok erejéről ellentmondó hírek érkeztek hozzá. Egyes tudósítások szerint a mongol birodalom egymással állandó harcban álló törzsek laza szövetsége, ereje meg sem közelíti a jól szervezett hvárezmi erőket. Kína elfoglalása, a megerősített kínai városok eleste ugyanakkor azt mutatta, hogy nem szabad lebecsülni ezeket a marakodó törzseket. Hogy valóban hitelt érdemlően megbizonyosodjék a mongolok erejéről, elhatározta, követet küld Dzsingiszhez, kipuhatolni a nomád államfő szándékait, nyitott szemmel és füllel felcsippenteni itt-ott egy-egy adatot, melyből következtetni lehet a nomád haderőre. A követtség élén Behá ad-Dín-Razí állt, aki Kínában talált rá a nagykánra. A művelt követ meglehetősen lehangoló képet festett a kínai állapotokról. Elmondta a hvárezmi történetíróknak, hogy a kínai császár fia Dzsingisz rabságában él, hogy a halottak csontjaiból hegyeket lehet emelni, hogy a kínai föld csuszamlóssá vált a megöltek véréből. A temetetlen holtak járványokat terjesztettek, s a hvárezmi küldöttség néhány tagja is halálát lelte a ragály következtében. Peking kapuja közelében a városfalak alatt fehér csontvázak halmai heverték, s a kínaiak elmesélték a követnek, hogy Peking ostroma alatt, amikor már biztossá vált, hogy a védők nem tudják megakadályozni a város elestét, hatvanezer szűz ugrott a magas falakról a mélybe, nehogy a hódítók kezei közé kerüljön.

Dzsingisz, a források egybehangzó állítása szerint, igen kegyesen fogadta a követet, s kérte: adja át a hvárezmsahnak üzenetét, hogy nincs szándékában országára támadni. Elismeri Mohamedet a nyugati világ uralkodójának, míg saját magát a keleti világ kánjának tartja. Hangsúlyozta a kereskedelmi kapcsolatok fontosságát, s közölte a sahkal, hogy a továbbiakban is szívesen fogadja az országán átutazó karavánokat. Azokat még szívesebben, akik kifejezetten az ő birodalmát keresik fel áruikkal. Hogy valóban igazat mondott-e a nagykán, természetesen nehéz lenne eldönteni, az azonban valószínű, hogy röviddel a kínai hadjárat után nem óhajtott katonai kalandba bocsátkozni, megtámadni a hvárezmiektől általa is elismert nagy erejű hadseregét.

Mohamed, akinek még mindig nem voltak egészen pontos értesülései a mongolok erejéről, látszólag elfogadta Dzsingisz ajánlatát, s hatalmas karavánt indított a mongolokhoz. A karaván természetesen nem a sah tulajdonában volt, de tagjai között ott találjuk a sah kémeit is, akik a mongolokat fürkésztek. A karaván Ahmed Balcsics vezetése alatt meg is érkezett Dzsingiszhez, ahol kellemetlen közjátékokra került sor a nagykán és a kereskedők között. A kereskedők olyan szemérmetlenül magas árat kértek szöveteikért, hogy a kán áruik elkobzásával fenyegette meg őket. Ugyanakkor bevezette Balcsicsot kincstárába, megmutatta a halomra rakott drága szöveteiket, hogy a kereskedő fogalmat kapjon: a nagykán ismeri az áruk értékét. Az ijedt és ravasz Balcsics azonban kivágta magát szorult helyzetéből; az egész karavánt felajánlotta a nagykánnak. Dzsingisznak megtetszett a gesztus, s általa tisztességesnek tartott áron mindent megvásárolt az utolsó szegig.

Röviddel ezután Dzsingisz is karavánt indított a hvárezmsahhoz. A sahnak küldött személyes ajándékok között volt egy, a kínai hegyekből származó aranytömb, akkora, mint egy teve púpja. Mohamed látszólag kegyesen fogadta a kereskedőket, akik zömmel ugyancsak mohamedánok voltak, s úgy tett, mintha örömmel hallgatná Dzsingisz kán békés üzenetét.

Éjszaka azonban magához hívatta a karaván egyik tagját, egy Mahmud nevű férfit, aki hvárezmi származású volt, s fenyegetéssel arra bírta, hogy adjon információkat a mongolokról. A megrettent kereskedő, hogy a sahnak hízelegjen, szándékosan lekicsinyelte Dzsingisz katonai erejét. Az elégedett Mohamed pedig elfogadta ugyan az ajándékokat, s szintén békés üzenetet küldött Dzsingisznek, de már azon törte a fejét, hogyan okozhatna kárt a mongoloknak.

1218-ban következett aztán az otrari katasztrófa, amely megindította Dzsingisz legnagyobb hadi vállalkozását, a turkesztáni hadjáratot.

Az említett évben hatalmas karaván indult mongol területről Hvárezmbe. A karaván tagjai többségükben mohamedán kereskedők voltak, akik mongol megbízásból szállítottak árut a sah földjére. Körülbelül 450 ember és 500 arannyal, ezüsstel, kínai selymekkel, prémekkel megrakott teve érkezett ezen a napon Otrarba, amely a Szir-darja jobb partján feküdt, s határváros volt a mongol puszták és a hvárezmi birodalom találkozásánál. A karaván vezetői illő módon engedélyt kértek a továbbhaladásra Inalcsiktól, a város helytartójától. Ő azonban megtagadta az engedély kiadását azzal az indokkal, hogy a kereskedők között mongol kémek rejtőznek. A tiltakozó kalmárokat éjszaka megrohanták s az utolsó szálig lemészárolták a helytartó katonái. A korabeli krónikák ezen a ponton ellentmondanak egymásnak. Nehezen dönthető el ugyanis, hogy maga a sah volt-e a véres események rendezője, vagy pedig Inalcsik a saját szakállára cselekedett. A hvárezmi uralkodó mongolelles beállítottságát ismerve, nem lehetetlen, hogy nagy szerepe volt a mészárlásban. Mindenesetre, a későbbiek során Inalcsik önállósította magát; nem óhajtotta átadni a sahnak a karaván árukészletét.

Az egyik krónika arról is szól, hogy a vérfürdőt egyetlen embernek, egy tevehajcsárnak sikerült túlélnie, aki hosszú bujkálás után felbukkant a nagykan udvarában, s részletesen beszámolt a történekről. Ekkor Dzsingisz rádöbbsent, hogy a hvárezmsah kezdettől fogva becsapta, s karavánjainak küldésében nem a kereskedelem elve, hanem a kémkedés vezérelte. A felháborító hír után is megőrizte azonban legendás önuralmát; követet küldött Mohamedhez, s közölte a sahkal, hogy hajlandó Inalcsik kiadatása fejében felújítani a régebbi barátságos kapcsolatokat. A hvárezmsah válasza egyértelmű volt: lecsapatta a követ fejét.

Dzsingisz ezt a sértést már nem tűrhette el, bármennyire is kedve ellenére volt rátámadnia Hvárezmre. Minden további huzavona birodalmának gyengeségét jelentette volna; meghirdette tehát a nagy hadjáratot.

Első lépésként azonban nem Hvárezmre rohant rá, amint azt várni lehetett volna. Ekkor már egyetlen olyan birodalom létezett csak a közelben, amelyik esetleg megzavarhatta volna hadjárata alatt; az ellenséges karakitaj birodalom. A hvárezmi támadás előtt le kellett hát számolni a karakitajokkal. Jelentős hadsereggel, mintegy húszezer válogatott katonával egyik legkiválóbb hadvezérét, Dzsebét küldte ellenük. Dzsebe igen ügyes politikus is volt. A karakitaj birodalom határait átlépve, megtiltotta a rablást, fosztogatást, és elhíresztelte, hogy visszaállítja a lakosok egy részének a keresztény Gücsülük által betiltott mohamedán vallását. A bevonuló hadsereget a lakosság örömmel fogadta, élelemmel látta el, s eligazította az ismeretlen országban. 1217-ben meg is történt a döntő ütközet, amely Gücsülük tökéletes vereségét hozta. S bár a mongolok szigorúan megtartották Dzsebe utasítását, s nem nyúltak a lakosok vagyonához, mégis szép zsákmányra tettek szert. Maga Dzsingisz ezer paripát kapott Dzsebétől ajándékba. A najmannak sikerült ugyan a csatából élve megmenekülnie, később azonban saját, uralmával elégedetlen alattvalói megölték. A karakitaj állam 1217-ben megsemmisült; hozzácsatolták Dzsingisz birodalmához.

Dzsingisz maga igen magasra értékelte a hvárezmiektől haderejét, ezért úgy döntött, hogy fiaival, legkiválóbb hadvezéreivel és seregének zömével vág neki a hadjáratnak. 1219-ben követei útján felszólította a csatlós ujjur és karluk országokat, hogy küldjenek katonákat

seregébe, majd még ebben az évben meg is állapodtak a gyülekezés időpontjában. 1219 nyarán, amikor átkelt az Irtisen, az egyesült seregek létszáma mintegy kétszázezer lehetett. Ez azt jelentette, hogy szinte minden fegyverforgató férfi részt vett a hadjáratban, kivéve Mukali 62 000 emberét, akik Kínában maradtak.

A hadjáratban Dzsingisznek nagy segítségére volt az a gyűlölet is, amit Mohamed alattvalói uruk iránt éreztek. A közelgő mongol támadásra való hivatkozással, az utolsó évben már háromszor szedette be az évi adót, vajmi keveset tett azonban azért, hogy ezt a pénzt valóban a védelem céljaira fordítsák. Bár seregének létszáma felülmúlta Dzsingiszét, fegyelem és harckészség dolgában mélyen alatta maradt. Hadvezérei között napirenden voltak a torzsalkodások, s a hangulatra mi sem jellemzőbb, mint a következő történet, melyet feljegyeztek róla: Mohamed rettegett a merényletektől - s a nép hangulatát ismerve, joggal -, ezért soha nem árulta el senkinek, még vezéreinek sem, hogy melyik sátorban éjszakázik. Egyik este azonban, mintha csak véletlenül tenné, legszűkebb vezérkara előtt megjelölte hálósátrának helyét, bár esze ágában sem volt abban éjszakázni. Reggel korán a kijelölt sátorhoz kísértette magát, s legkevésbé sem volt meglepve, amikor látta, hogy a sátor telis-tele van belőtt nyilakkal, melyek halálra sebeztek volna, ha valóban ott tölti az éjszakát.

1219 szeptemberében a mongol seregek átlépték a határt, és a bűnös város, Otrar falai alá érkeztek. A város hősieken tartotta magát öt hónapig, a vár pedig még egy hónappal tovább. Otrar alatt Dzsingisz szétszította seregét; néhány tüment hátrahagyott az ujgur segédc csapatokkal együtt a város ostromára; egy másik rész fia, Dzsocsi vezetése alatt megindult lefelé a Szir-darja mentén; a harmadik rész felfelé; maga pedig fiával, Tolujjal és a sereg fő erejével Buhara felé indult. Még a sereg szétválása előtt Otrar város egyik polgári vezetője Dzsingiszhez szökött, és hasznos tanácsokkal látta el mind geográfiai, mind pedig hadászati tekintetben. Röviddel elindulása után elesett az útjában álló legközelebbi város, Zernuk is, mégpedig vér nélkül, mivel a hatalmas sereg láttán a város védői önként megadták magukat. A mongolok itt is megkímélték a lakosok életét és vagyonát, csupán a városfalakat és a város közepén található várat rombolták szét, s a fiatal városlakókból kényszersorozással várostromló alakulatot állítottak össze.

A következő erősség Nur városa volt. A várost egy különálló mongol alakulat vette ostrom alá Dajir baatur vezetésével. A ravasz parancsnok éjszaka vétette körül a várost, emberei egy részét a helyi lakosoktól zsákmányolt ruhákba öltöztette, s midőn a reggeli derengésben a falak felé közeledett, a védők kitárták a kapukat, gondolván, hogy karaván menekül a mongolok elől. Amikor feleszméltek, már késő volt. A mongolok egy része bejutott a városba, s a védőket megadásra szólította fel. A város lakói azonban azt a feltételt szabták, hogy a Dajir vezette kisebb katonai egység helyett a seregszert parancsnokának, Szübötejnek adják csak meg magukat. Röviddel a feltételek közlése után megérkezett Szübötej, s a városlakók megnyitottak minden kaput. Szübötej megparancsolta az előkelőknek, hogy fizessenek életükért 1500 dinárt, ami nem volt nagy összeg; kihirdette, hogy minden lakos köteles igen rövid idő alatt elhagyni lakóhelyét, s csak minimális élelmet, földművelő szerszámaikat, valamint állataikat viheti magával. Amikor aztán a város elnéptelenedett, Szübötej elrendelte a szabad rablást.

Dzsingisz a főszereggel 1220 februárjában érkezett Buhara alá. A mongol csapatok megérkezésének hírére a védők pánikba estek; elhatározták, hogy elhagyják a várost, s kitörnek az ostromgyűrűből. Az ostrom harmadik napján Inancs kán vezetésével meg is kísérelték a kitörést, de csak kevés katonának sikerült átkelni az Amu-darján. Nagy többségük holtan esett össze az üldöző mongol lovasok nyílzáporában. A cserbenhagyott lakosok követséget küldtek a nagykanhoz, s megnyitották a városkapukat. A város közepén elhelyezkedő citadella még

12 napig tartotta magát, s csak ezután esett el a várostromot a helyi lakosoktól lassan megtanuló mongol csapatok támadásai következtében.

Buhara sorsa megpecsételődött. A lakosok a váltságdíj lefizetése után kiűzettek házaikból, melyeket a hódítók kiraboltak; aki pedig nem volt hajlandó elhagyni hajlékát, azt a helyszínen megölték. A drága, arannyal borított mecsetekben a nomád harcosok lovainak patái tapodták az arannyal írt Korán-lapokat. Korabeli mohamedán krónikák elbeszélései szerint több városi előkelőt, akik megpróbáltak egy-egy helyi lakost bántalmazó mongollal szembeszegülni, a helyszínen megölték, s fejüket kopja hegyére tűzték. Kirablása után Dzsingisz parancsára felgyújtották a bűnös várost - hiszen az Otrarban rabolt árut részben buharai kereskedők vették meg Mohamed sahtól -; csak néhány égetett téglából készült épület élte túl a tűzvészt.

Buhara után a keleti világ egyik legszebb városa, Szamarkand következett. A Szamarkandba vezető úton a mongol lovasokat már gyalogos foglyok tízezrei követték, akiket a várostromoknál kívántak felhasználni. A raboknak elképzelhetetlen szenvedést okozott lépést tartani a lovasokkal, aki pedig a fáradtságtól elmaradt a többiektől, azt az utóvéd tagjai megölték.

Szamarkandban Mohamed hatalmas erőket vonatott össze. Dzsuvaini, perzsa történetíró szerint 110 000 katona őrizte a várost; 60 000 kipcak-török, 50 000 tádzsik; és 20 elefánt.

Dzsingisz márciusban érkezett Szamarkand alá, s a város melletti Kők-szarájban telepedett le. Hogy a város védőiben rettenetet keltsen, a foglyokat is katonás rendbe osztatta: minden tíz foglyura jutott egy zászlótartó hadi lobogóval. A városból kikémlelő védőknek úgy tűnt ekkor, hogy a mongolok annyian vannak, mint égen a csillag. Közben Dzsingisz fiai, Csagatáj és Ögödej is megérkezett az elfoglalt Otrarból, nagyszámú hadifoglyot hajtva maga előtt. A visszatérők elmondták, hogy Otrar ostroma a védő Inal kán elszántsága miatt jelentős mértékben elhúzódott. Inal hallani sem akart semmiféle megadásról, hanem utolsó házig védte a várost, majd az erődöt, s amikor már emberei sorban elhulltak mellőle, s nyílveesszei is elfogytak, téglákat ragadott fel a földről, azzal támadt a betolakodókra. Ögödej parancsára a harcosok nem ölték meg a vitézül verekedőt, hanem élve ejtették foglyul, s Dzsingiszhez kísérték Kők-szarájba, ahol válogatott kínzások közepette kivégezték.

A szamarkandi ostrom harmadik napján a védők végzetes hibát követtek el: elhatározták, hogy kitörnek a városból, s nyílt terepen veszik fel a harcot a támadókkal. A síkvidéki harchoz szokott nomádok azonban szokásos hadicseleiket alkalmazva megsemmisítették a kitörőket, s a kudarcba fulladt kísérlet következtében 70 000 védő veszítette életét.

Az ostrom ötödik napján az életben maradt védők, valamint a városlakók együttesen arra az elhatározásra jutottak, hogy megadják magukat. A mongol lovasok benyomultak Szamarkandba, amelyből ugyanúgy, mint Buharából, kiűzték a lakosokat; a házakat kirabolták, az épületek nagy részét pedig felgyújtották. A muzulmán papok vagyonát meghagyták, s nagy tisztelettel bántak velük, mivel a sámánokban babonásan hívő mongolok számára minden vallás papja egyformán a szellemek és az emberek közti összekötő kapcsolatot jelentette.

Néhány nap elmúltával elesett a citadella is: Alp kánnak ezt megelőzően sikerült mintegy 1000 emberével kitörnie onnan, s Mohamed sah főerőihez csatlakoznia. Dzsingisz a helyi lakosok közül 30 000-et, főleg iparosokat és kézműveseket, rabságba vettetett és elhurcoltatott. A rabokkal részben a további várostromot akarta végeztetni, részben pedig már arra is gondolt, hogy hazaviteti őket Karakorumba, s megteremti a mongol kézművességet, amelyre további hadjáratai és nagy tervei szempontjából óhatatlanul szüksége volt. A lakosoktól behajtott még 200 000 dinár váltságdíjat, ennek fejében megengedte nekik, hogy visszaköltözzenek épségben maradt házaikba; a városfalakat és erődítményt azonban leromboltatta.

Dzsocsi serege eközben a Szir-darja mentén lefele haladt, s Szügnak városához érkezett. Dzsocsi nem akart feleslegesen ostromba kezdeni, ezért a városba küldte Hasszán-hadzsit, aki már hosszú ideje a mongolok szolgálatában állott. A város védői azonban elutasították az ajánlatot, s a kereskedőnek levágatták a fejét. Hétnapos ostrom után a város elesett, lakosait a bosszúszomjas hódítók felkoncolták. Dzsocsi új városparancsnokká a megölt Hasszán-hadzszi fiát nevezte ki.

Néhány kisebb jelentőségű város elfoglalása után a mongol sereg Dzsend alá érkezett. Dzsocsi az önggüt nemzetségbeli Csing-temürt küldte a városba, hogy a megadásra való felszólítást átadja a védőknek. A lakosok azonban durván bántalmazták a követet, aki csak úgy tudott élve megmenekülni, hogy Szügnak sorsára emlékeztette a feldühödött lakosokat. A rosszul sikerült követjárás után Dzsocsi körülvette a várost, amelynek kapuit a lakók gondosan eltorlaszolták, de melynek védelmére kezüket sem emelték fel. Az ostromlók létrákat készítettek, megmászták a falakat, majd elindultak, hogy csatlakozzanak a fősereghez.

Egy másik különálló egység, amely Dzsocsi seregéből vált ki, s melynek főparancsnoka Alak volt, mintegy ötezer emberrel Benakét elfoglalása és megsarcolása után Hodzsend felé vette útját. A sereg érkezésének hírére a város parancsnoka, aki csak mintegy tízezer fegyveres felett rendelkezett, belátta, hogy tarthatatlan a helyzete, s katonáival a Szir-darja egyik szigetére vonult vissza. A sziget olyan messze volt a parttól, hogy sem nyílvezzőkkel, sem kőhajító gépekkel nem lehetett elérni. A mongolok ekkor a magukkal hurcolt rabokból tízes osztagokat szerveztek, minden két osztag élére mongol parancsnokot állítva. Az így létrehozott egységeknek az volt a feladata, hogy a környező hegyekből köveket hordjanak, melyeket a vízbe vetettek. Töltést kezdtek építeni; ezen keresztül akarták elérni a szigetet. Timur-melik, a volt városparancsnok ekkor tizenkét hatalmas csónakot ácsoltatott, nyers bőrrel, valamint réteges agyaggal vonatta be őket, így nyíl, tűz és égő olaj egyformán hatástalannak bizonyult ellenük.

Egy hajnalon a csónakokba harcosok szálltak, csendben a parthoz eveztek, s rátámadtak a töltést őrző mongolokra. Sokat megöltek közülük, a töltést pedig tönkretették. Néhány nappal később azonban Timur-melik mégiscsak kénytelen volt elhagyni a szigetet, mivel mind az élelmiszer-, mind pedig a hadianyag-tartalék elfogyott. Éjszaka szálltak hajóra, s a tizenkét gályából álló kis flotta fáklyák fénye mellett kezdte meg a leereszkedést a Szir-darján. A menekülés hírére a mongolok is azonnal felkerekedtek, s a folyó mindkét partján követni kezdték a hajókaravánt.

A Benaketnél táborozó mongol egységek rövidesen hírt kaptak a menekülő hodzsendiekről. Benaket felett köteleket feszítettek a folyó fölé, remélvén, hogy a hajók elakadnak, s alkalom kínálkozik majd a leszámolásra. A hajósok azonban, amikor meglátták a veszélyt, előkapták kardjaikat; vagy a borotvaélesre köszörült szablyák, vagy pedig a nehéz hajótestek végeztek a kifeszített kötelekkel. A mongolok terve kútba esett, Timur-melik szabadon folytathatta útját tovább. Dzsendnél azonban ismét kellemetlen meglepetés érte a flottát. Ulusz-idi dzsendi helytartó a Szir-darja mindkét partját telerakatta hajítógépekkel, a folyón pedig csónakokból és zsákmányolt szállítóhajókból hidat építtetett. A hajóhíd előtt a hodzsendiek a mongol hajítógépek és nyílvezzők záporában kénytelenek voltak partra szállni, és mind halálukat lelték. Egyedül Timur-meliknek sikerült szerencsés véletlen folytán megmenekülnie, és elérnie Hvárezmet.

Dzsebe és Szübötej, a mongol hadvezérek legkiválóbbjai kapták azt a megtisztelő feladatot a nagykántól, hogy véglegesen leszámoljanak a hvárezmsahhal. Hírek érkeztek ugyanis arról, hogy a sah elvesztette tényleges uralmát birodalma felett, helytartói és vezérei nem engedelmeskednek neki, a közelgő ellenség hírére megromlott a sereg fegyelme, egyszóval a birodalom a felbomlás állapotába jutott. Dzsingisz elhatározta, maga nem követi az ügyesen

manőverező, itt-ott feltűnő sahot, hanem kisebb, de rendkívül mozgékony sereggel, 20-30 000 emberrel Dzsebét és Szübőtejt küldte utána.

A két hadvezér átkelt az Amu-darján, mint néhány hónappal előbb a Szir-darján. Ibn al-Aszír történetíró szerint a mongol seregek minden tagja fából ládát készített, a ládát bőrrel vonta be, hogy a víz ne hatolhasson a belsejébe. Ezekbe a ládába helyezték el a harcosok fegyvereiket, használati tárgyaikat, ruháikat s a nyerget, majd lovuk nyakát átölelve s a ládát maguk után húzva átúsztattak a folyón.

1220 áprilisában a sah Nisápurba menekült, s rövidesen továbbindult, hogy hadsereget toborozzon. Kincstárának jelentős részét a bevehetetlennek hitt Ardahán várában helyeztette el, de amint később kiderült, nagyon rosszul választott, mivel a vár rövid ostrom után megadta magát a mongoloknak, a sah kincstára Dzsingisz birtokába került.

Mohamed kétségbeesett, amikor meghallotta, hogy a mongol csapatok átkeltek az Amu-darján; fiának, Irak kormányzójának, Rukn ad-Dínnek a tanácsára elhatározta, Irakba fut, s ott próbál jelentős haderőt állítani a mongolok ellen. Rövid vándorlás és vezéreivel való tanácskozás után Bagdad felé vette útját. A mongolok félelmetes gyorsasággal követték, s ezt annál is inkább tehették, mivel szigorú parancsot kaptak Dzsingisztől, hogy a lakosságot kímélni kell, csupán annyit szabad elvenni tőlük, amennyi a sereg élelmezéséhez feltétlenül szükséges. Nem is okoztak jelentős károkat Horászán területén, csak ott gyűjtottak fel egy-egy kisebb helységet, ahol a sah hátrahagyott megbízottai merényleteket követtek el az üldöző sereg ellen. Hogy a mongol seregben mennyire szigorúan vették a fegyelmet, arra mi sem jellemzőbb, mint Dzsingisz vejének, Tokucsarnak az esete. Tokucsar nem tartotta be a nagykan parancsát, halomra ölette az embereket, felgyújtotta a városokat, ezért Dzsingisz magához rendelte, hogy kivégeztesse. Csak rokonai hosszas könyörgésére kegyelmezett meg neki, de megfosztotta tümenparancsnoki tisztségétől, s elűzte színe elől.

Dzsebe és Szübőtej, amikor kémeik útján értesültek róla, hogy a sah Nisápurban tartózkodik, nagy gyorsasággal a város alatt termettek, s felszólították a védőket a megadásra. Nagy volt azonban a meglepetésük, amikor a kapuk megnyitása után megtudták, hogy Mohamed már régebben elhagyta a várost, és ismeretlen irányban folytatta útját. A város kifosztása után Dzsebe és Szübőtej szétvált, hogy a kósza híreknek megfelelően több irányban is folytathassák a sah üldözését.

Röviddel a Nisápurból való kivonulás után kémek jelentették Szübőtejnek, hogy a sah Rej városában bujkál. Amikor azonban Szübőtej a városhoz érkezett, a sah az ellenkező irányban éppen elhagyta azt, így a mongol csapatoknak nem sikerült bekeríteniük, csupán nyilaikat lőtték a menekülők után. A nyílzáporban megsebesült maga a sah is, de ismét sikerült elmenekülnie üldözői elől. Neszevi perzsa történetíró szerint a sah kísérete mintegy 20 000 főből állhatott. Daulatabad körzetében aztán kénytelenek voltak megütközni a két oldalról közeledő mongol seregekkel. Ez volt az első és egyben az utolsó ütközet, amelyet Mohamed a betolakodókkal szemben vívott, és ebben is alulmaradt. Hogy állandó menekülésében csupán a belső problémák, a birodalom rendkívüli gyengesége vagy pedig az ő személyes gyávasága játszotta a főszerepet, nehéz eldönteni. Gyávasága nagymértékben saját gyengeségének ismeretén alapult.

Az üldöző mongol csapatok Hamadán körzetében végérvényesen elvesztették a menekülő sah nyomát, aki szűkebb kíséretével a Kaszpi-tenger egyik közeli szigetén húzta meg magát. A sziget a források szerint olyan közel volt a parthoz, hogy a helyi lakosok naponta friss élelmiszert szállíthattak uruknak. 1221 januárjában azonban a mongol csapatok elérték a Kaszpi-tengert, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy a mongol birodalom nyugaton immár idáig terjedt.

A perzsa történetíró, Neszevi szerint Mohamed már a szigetre érkeztekor súlyos tüdőgyulladásban szenvedett, s feltehetően nem élt sokáig. Halála előtt még kitüntette hűségese kíséreit. Ennek az aktusnak nem volt gyakorlati jelentősége, hacsak annyi nem, hogy fia, Dzsela ad-Dín később elismerte az apja által adományozott rangokat. 1221 januárjában aztán, körülbelül egy időben azzal, hogy a mongolok megjelentek a Kaszpi-tenger partján, a hvárezmsah, Mohamed elhalálozott. Mondják, hogy akkor már olyan szegény volt, hogy kísérei nem tudtak halotti leplet venni számára, s egyik hű embere áldozta fel a köpenyét.

Elhunyt tehát a hvárezmsah, aki jelentéktelenségével és gyávaságával rít ki a mongolok többi ellenfele közül. Olyannyira jelentéktelennek tartják a későbbi források is, hogy időnként összekeverik személyét fiával, Dzsela ad-Dínnel, aki viszont gyökeresen elütött bátortalan apjától, s a mongolok kemény ellenfelének bizonyult.

A Kaszpi-tenger partján a mongolok harcos néppel találkoztak, s több összecsapás során megismerték a vad, fekete hajú emberek vakmerő bátorságát. Itt került kapcsolatba Dzsingisz a grúz állammal.

Dzsingisz, ahogy országa határai elérték a Kaszpi-tengert, rövid időre megálljt parancsolt, s hozzálátott új, hatalmas birodalmának megszervezéséhez. A nagyobb városok - pl. Buhara és Szamarkand - helytartókat kaptak mongol helyőrséggel. 1220-21 telét a nagykan az Amudarja mentén töltötte, ahol később a Csagatajidak birodalmának egyik fővárosa, Szali-szaraj épült.

Mohamed sah felesége Lardzsah, majd Ilah erősségében húzta meg magát, de az erődök eleste után 1220 táján a mongolok kezére jutott kiskorú fiaival és leányaival együtt. Kiskorú fiait a nagykan parancsára megölték, a legkisebb kivételével, akit később fojtottak meg, leányait pedig a mongol vezérek szétszöztették maguk között.

1221 tavaszán a mongol seregek Hvárezm fővárosa, Gurgandzs (Urgencs) ellen vonultak. Gurgandzs védelmét körülbelül 100 000 katona látta el, s 1220 nyarán megérkezett Timur-melik is, aki az ismert kalandok után nehezen jutott csak be a városba. Timur-melik, ismerve a mongolok erejét, arra gondolt, hogy addig kellene megtámadni őket, ameddig valamennyi sereg nem egyesül Gurgandzs körül. Rábeszélésére a védősereg kivonult a városból, s rátámadt a közeledő seregek egyikére, melyet Dzsocsi vezetett. Az ellentámadástól megzavarodott mongolok vereséget szenvedtek. Timur-melik azonban nem folytatta támadásait, hanem visszavonult Gurgandzsba. A visszavonulás oka feltehetően a hadvezérek közti állandó és intenzív marakodásban keresendő.

Eközben megérkeztek a városba Mohamed életben maradt fiai is, akik apjuk halála után elhagyták a Kaszpi-tenger szigetét. Meghozták atyjuk utolsó üzenetét, amelyben utódjául, régebbi döntését megváltoztatva, Ozlag sah helyett Dzsela ad-Dínt jelölte ki. A hír ismét erősen felkavarta a kedélyeket. Egyes csoportok Dzsela al-Dín mellett törtek lándzsát, mások pedig ellene szövetkeztek. Az ellenpárt végül is elhatározta, hogy leszámol Dzsela ad-Dínnel. Ő azonban idejekorán értesült az élete ellen irányuló merénylet tervéről, s Timur-melik kíséretében elmenekült Hvárezm városából. Röviddel ezután követték testvérei is, a letett Ozlag sahkal együtt.

Amikor az uralkodó fiai elhagyták Gurgandzsot, a civakodó pártok félretették ellentéteiket, egyesítették erőiket. A különböző irányból érkező mongol seregek egyre inkább megközelítették a várost. Délkeletről, Buharán keresztül jött Csagataj és Ögödej, északkeletről, Dzsena felől pedig Dzsocsi. A Dzsingisz vezette központi hadseregcsoporthoz Boorcsu közvetlen parancsnoksága alatt ugyancsak közeledett. Néhány nap leforgása alatt fel is vonultak a seregek végeleáthatatlan hosszúságban, s amikor legutolsónak Dzsocsi is megérkezett, a város a mongol csapatok halálos ölelésében ébredt.

Az ostromló seregek létszáma feltehetően meghaladta a 100 000 főt, nem számítva a rabokból kialakított várostromló alakulatokat. Ennek ellenére nem intéztek azonnal nyílt támadást, hanem ismét cselhez folyamodtak, mint már annyiszor a turkesztáni hadjárat történetében. Kis létszámú csapatok jelentek meg a városfalak tövében, s a magukra hagyott házakból és apró településekről kezdték összegyűjteni a jószágot, maguk előtt hajtva abba az irányba, amerről jöttek. A hvárezmieket, úgy látszik, semmit nem tanultak a mongol haditaktikából; fellelkesülve a mongolok kis számán, megnyitották a kapukat, és jelentős erővel a rablók üldözésére indultak. Az állatokat hajtó nomádok az üldözők láttán fejvesztetten menekülni kezdtek, s eltűntek a várost övező ligetek fái között. Az üldözők még erőteljesebb vágatásra ösztökölték lovaikat, és mire felocsúdtak, annyi nomád lovas gyűrűjében találták magukat, amennyit a menekülők kis száma után semmiképpen nem vártak. Naplementéig folyt a harc, s csak ekkor sikerült a hvárezmiekeknek kitörniük a gyűrűből, visszamenekülniük a városba, miután 1000 halottat hagytak a csatamezőn.

A következő napon Csagatáj és Ögödej felszólította a védőket a város megadására. A védők elutasították az ajánlatot, s tovább folytatták a harcot. A mongolok ekkor üzembe helyezték kőhajító gépeiket. Csalódottan tapasztalták azonban, hogy nincs a közelben olyan hely, ahonnan megfelelő köveket nyerhetnének harci eszközeik számára. A tisztek parancsára a közkatonák és a rabok szederfákat döntöttek ki a környező ligetekből, golyókat faragtak belőlük, vízben áztatták őket, s ezeket a furcsa golyókat használták fel hajítógépeik „táplálására”. Mondják, hogy az ágyúzás annyira megrémítette a főparancsnokot, Humar-tegint, hogy elhagyta a várost, és a mongolokhoz szökött.

Az áruló parancsnok tette, bár megdöbbenést keltett a lakosok körében, csak tovább növelte a védők elszántságát. De a támadók sem pihentek, hanem komolyan nekiálltak az ostromnak. A rabokból kialakított különleges osztagok megkezdték a város árkainak feltöltését, a bástyák bontását. A létrás osztagok létráikat a falhoz támasztották, s a rabokat maguk előtt hajtva maguk is szaporán felfelé kapaszkodtak. Néhány nappal az ostrom megkezdése után a fokokon itt-ott már jakfarkas lobogók lengtek.

A többi várral ellentétben Gurgandzs még most sem adta meg magát. Utcáról utcára folytak a harcok. A mongolok kezdték felgyújtani a házakat, hogy a tűzvész vessen véget az ostromlottak ellenállásának. A házak felgyújtása azonban túlságosan lassan haladt, ezért Csagatáj úgy döntött, hogy a másik elemhez folyamodik, s vízzel árasztja el az utcákat. Gurgandzs folyt ugyanis keresztül az Amu-darja, melytől széles gátak védték a várost. Csagatáj utasítására három ezred indult el utcáról utcára harcolva, hogy szétrombolja a töltést, s vízzel áraszsa el az épületeket. A válogatott ezredek már a töltés közelébe értek, amikor erős hvárezmi tartalék csapatok csaptak le rájuk.

Az ostrom tovább húzódott tehát, amiben nem kis szerep jutott az ostromló vezérek veszedéseinek. A két vezér, Csagatáj és Dzsocsi között alapvető ellentétek merültek fel a város elfoglalását illetően. Dzsocsi, aki tudta, hogy Hvárezm környékét és a Kaszpi-tenger vidékét ő kapja majd apjától örökségként, minden eszközzel igyekezett megóvni mind a lakosok életét, mind pedig azok javait. Jó néhány alkalommal intézett megadásra szólító felhívást a védőkhöz, akik azonban figyelemre sem méltatták. Ezzel szemben Csagatáj, akinek semmiféle érdeke nem fűződött az ostrom elhúzásához, szeretett volna minél gyorsabban túl lenni a huzavonán, és sürgette testvérét, vegye komolyabban az ostromot. Az érdeellentétek civódássá fajultak, amelynek csak az ostromlottak látták hasznát. Dzsingisz végtére is megelégedte az ostrom lassúságát, valamint az állandó civakodásról kapott híreket, s a három hadsereg-csoport parancsnokságát Ögödejre bízta.

A krónikák szerint végül is elkeseredett harcok után 1221 áprilisában elesett Gurgandzs, s a mongolok kezére került az annyira áhított hvárezmi birodalom nagy része is. A győzelem után

a győztesek kiválogatták a lakosok közül a kézműveseket - mintegy 100 000 embert -, s keletre irányították őket. Az asszonyokat és a kiskorú gyermekeket rabságba hurcolták, a felnőtt és számukra hasznavehetetlen ellenséges katonákat pedig megölték.

Ögödej „áldásos” tevékenysége következtében Gurgandzs sorsa is beteljesedett: a győzelmi mámorban égő mongol csapatok Ögödej parancsára s Dzsocsi nagy bánatára szétrombolták az Amu-darja gátjait, s a vizet ráeresztették a városra. A mesterségesen előidézett árvíz kimosta a vért és a holttesteket a városból, de sajnos, többnyire a házakkal együtt. A halottak között heverő élők pedig, akik azt hitték, hogy más városokhoz hasonlóan a rablók hamarosan odébbállnak, a hirtelen rájuk törő vízben lelték halálukat.

Gurgandzs eleste után rövid időre térjünk vissza a hvárezmi trónörökösre és testvéreire, akik Irakon keresztül folytatták menekülésüket. Dzsingisz Horászán határán mintegy 700 lovasból álló egységet helyezett el, hogy feltartóztassa őket. Dzselal ad-Dín azonban - aki jóval ügyesebbnek és bátrabbnak bizonyult apjánál - 300 lovasával rajtaütött az örökön, megfutamította őket, majd folytatta útját Nisápur felé. Timur-melik janiketi győzelmétől eltekintve ez volt az első - ha jelentőségében nem is nagy - győztes csata a mongolokkal szemben. Ugyanakkor Mohamed másik két fiának, Ozlag sahnak és Ak sahnak az útja már nem volt olyan szerencsés, mint testvérüké; bár sikerült keresztülcsúszniuk Horászán határán, kóborló mongol csapatok kezébe kerültek, akik lemészárolták őket.

A mongol főszereg közben lassan folytatta a továbbvonulást. Dzsingisz az egész fő erővel átkelt az Amu-darján, s a túlsó parton elfoglalta Balh városát. Közben Dzselal ad-Dín Gazna városába érkezett, hogy megszervezze az ellenállást.

Gaznában és környékén már gyülekeztek a hvárezmi csapatok, hogy a végre magukhoz tért emírek és vezírek vezetése alatt szembeszálljanak a fenyegető veszedelemmel. Mohamed hajdani hadseregparancsnokai, barátai, kritizálói és ellenfelei, úgy látszik, elfelejtették vagy félretették ellentéteiket, s közös erővel próbálták útját állni az áradatnak. A perzsa történetírók szerint mintegy 130 000 ember állhatott készenlétben, hogy a mongolok ellen vonuljon. A sereg vezetői látszólag elfogadták Dzselal ad-Dínt főparancsnoknak és a halott sah utódának, kezébe tették le a még megmaradt országrészek sorsát. Dzselal ad-Dín pedig elhatározta, hogy nem várja be a mongol támadást, hanem hatalmas seregével maga vonul ellenük, és védekezés helyett végre támadással pecsételi meg a nomádok sorsát. A sereg vezetői most mindenbe beleegyeztek, s elhagyták Gaznát, hogy Pervan környékén foglaljanak állást. Vonulásuk közben visszafoglaltak egy kisebb várost, a benne tanyázó mongol helyőrséget - mintegy 1000 embert - kardélre hányták.

A néhány nap múlva sorra került pervani csatában a hvárezmi seregek első nagy győzelmüket aratták a mongolok felett, kiket Sigi-kutuku vezetett. A had létszáma kb. 45 000 főre rúgott. A kemény és nagyszámú ellenséggel szemben Sigi-kutuku nemcsak erejét, hanem találékonyságát is bevetette, úgy látszik, hiába. Mesélik, hogy éjszaka nemezből ember formájú bábukat készíttetett, gazdátlan lovakra ültette őket, s ide-oda vonultatta, hogy az ellenség azt higgye, a mongolok az éjszaka erősítést kaptak. A ravaszsággal szerzett előny azonban kevés volt a győzelemhez. A hvárezmi lovasság döntő rohama elsöpörte Sigi-kutuku seregét, s a vezér is csak nehezen menekült meg a veszített csatából.

A győzelem egyelőre csupán egyetlen előnnyel járt; a mongolok időlegesen abbahagyták Balh ostromát, s az ostromlók, főleg a seregben levő karlukok, a főszereghöz igyekeztek, hogy egyesüljenek a hvárezmiekkal ellen. Ezek azonban addigra már legyőzték önmagukat. A fényes pervani győzelem megpecsételte a győztesek sorsát: a vezérek összeveszttek a zsákmányon, s a sereg háromnegyed része szétszéledt. Dzselal ad-Dín jelentéktelen erővel magára maradt. A hvárezmsah nem tehetett egyebet, mint nem is olyan régen atyja: serege maradékaival elfutott a mongolok elől, s az Indus folyó felé vette útját.

Mesélik, hogy amikor Dzsingisz meghallotta Sigi-kutuku vereségének hírért, felvonta szemöldökét, s csendesen csak ennyit mondott: „Sigi-kutuku megszokta a győzelmeket, s még soha nem szenvedett a sors kegyetlenségétől. Most, hogy megismerte az élet keserű oldalát is, a jövőben majd óvatosabb lesz!” A nagykan, úgy tetszik, egyáltalán nem vesztette el a fejét a vereség hírére, kémei révén pontosan ismerte Dzselal ad-Dín ingatag helyzetét, a körülötte uralkodó zavaros állapotokat, s ugyanakkor tisztában volt a saját seregének vasfegyelmében rejtőző erővel is. Valószínűleg belátta, hogy a győzelmeket időnként vereségek is követik, s nem is olyan nagy baj, ha elbizakodottá vált parancsnokait néha móresre tanítja az ellenség.

Amikor aztán meghallotta a hvárezmi sereg feloszlásának hírért, nem tudta leplezni elégedettségét. Azonnal kiadta a parancsot az indulásra: Dzselal ad-Dínt, legveszélyesebb ellenfelét élve vagy halva kézre kell keríteni! A sereg azonnal felkerekedett, s Kabulon keresztül Gazna irányában vonult előre. Dzsingisz a főszereggel erőltetett vágásban a várost vette célba, s jelentős csapatokat küldött Ögödejjelel az élen sebes tempóban, előre, hogy igyekezzenek még a városban érni a sahot, aki a kémek jelentése szerint ott bujkál. Gazna ellenállás nélkül megadta magát. A sah azonban már tizenöt napja elhagyta a várost, s így nem került az üldözők kezére. Gaznát a szokott módon kirabolták, a kézműveseket elhurcolták, a használhatatlan ellenséges katonákat megölték, s folytatták Dzselal ad-Dín üldözését.

A sah közben megérkezett az Indus folyóhoz, s átkeléshez készülődött. Elhatározta, hogy hatalmas gályákat építtet, a gályák fedélzetén elszállíttatja katonáit és családját minden holmijukkal együtt a biztos menedéket nyújtó Indiába. A mongolok azonban közbeszóltak. Dzselal ad-Dín is, aki pedig jól ismerte a nomád lovasok ördögi gyorsaságát, elámult, s nem akart hinni kémeinek, akik jelentették, hogy a mongol előőrsök felbukkantak az Indus partjai mentén. S bár kevesen vannak, tönkrementek az ellenük vonult hvárezmi egységeket. Ekkor még csak egyetlen gálya volt kész. Dzselal ad-Dín villámgyorsan döntött, kiadta a parancsot, hogy a család nőtagjait rakják a hajóra, s indítsák útnak a túlsó part felé. A természet vagy az Örök Ég azonban most is közbeszólt; hatalmas hullámverés támadt a folyón, parthoz vágta a gályát, amely nyomban elsüllyedt. Az átkelésre tehát nem lehetett többé gondolni, ezen a parton kellett fogadni az ellenséget.

A döntő csata 1221. november 24-én zajlott le az Indus partján. Az ütközet Neszevi történétíró szerint kezdetben hvárezmi sikereket hozott; egy alkalommal a mongol derékhadra olyan súlyos hvárezmi nyomás nehezedett, hogy maga a nagykan is futásban keresett menedéket. Persze ma már nehéz eldönteni, hogy ez a „futás” valóban menekülés volt-e, vagy pedig a nomád lovasok kedvenc taktikai fogása, hogy megzavarják az ellenfél haderejét. Ezt az utóbbi feltételezést támogatja az a tény is, hogy a döntő győzelemben a legfontosabb szerep 1000 lovasnak jutott, akik váratlanul derékba kapták az üldöző hvárezmi sereget, és súlyos vereséget mértek Dzselal ad-Dínre. A sah nyolcéves fia is fogságba került, s a győztesek azonnal megölték. Anyját és feleségeit saját maga dobatta az Indus vizébe, nehogy a hódítók kezére kerüljenek, ő maga, lova nyakát átölelve, átúsztatott a folyón. Hatalmas seregéből mintegy négy és fél ezer ember érte csak el a túlsó partot, s tűnt el India rejtelmes földjén, hogy később visszatérve sok kellemetlenséget okozzon a mongoloknak. Az üldözésére küldött két tümen kevés sikerrel járt; egy darabig követte, majd végérvényesen elvesztette a menekülő nyomát.

Még 1221 elején Talkanból indította útnak a nagykan fiát, Tolujt, hogy foglalja el, s csatolja a meghódított területekhez a hvárezmi birodalomnak a főváros, Gurgandzs után legnagyobb déli városait. A Toluj vezette hadsereg kb. 70 000 főt számlált, s fel volt szerelve a várostromhoz szükséges legmodernebb hadieszközökkel; hajítószerkezetekkel és létrákkal a falak megmászásához. A sereget nagyszámú muzulmán fogoly követte, akiket az árkok betemetésénél s a falak bontásánál kívántak felhasználni. 1221. február 25-én rövid ostrom

után elesett Merv. Lakosai közül 400 kézművest magukkal hurcoltak, a várost pedig kirabolták. Április 10-én ismét bevették Nisápurrt, s tekintettel arra, hogy falai alatt lelte halálát 1220-ban Dzsingisz veje, Tokucsar, Toluj a legkegyetlenebbül leszámolt a várossal. 400 kézműves kivételével valamennyi lakosát lemészároltatta, a házakat leromboltatta, és a város helyét a rabságba döntött kézművesekkel felszántatta, hogy semmi se emlékeztessen többé Tokucsar halálára. Röviddel ezután elesett Herat is, ahol már kisebb pusztítást végeztek a bevonulók; csupán a várat védő 12 000 kipszak katonát ölték meg, s mongol helytartót állítottak a város élére.

Dzselal ad-Dín időleges győzelmeinek hírére felkelések törtek ki Hvárezm néhány városában, rövid időre megszüntetve a mongol uralmat. Néhány helytartót elzavartak, néhány száz vagy ezer katonát megöltek, lényeges változást azonban nem tudtak előidézni. A sah elmenekülése után a mongol csapatok számára gyerekjáték volt visszafoglalni a falak és várak nélküli védtelen városokat, visszaállítani uralmukat. Dzsingisz parancsára - aki utasítást adott a hadvezéreknek, hogy a további lázadások elkerülése végett egy visszafoglalt városban példát kell statuálni - Dörbej baatur vérfürdőt rendezett a fellázadt Mervben, amely kb. 100 000 ember életébe került.

Dzselal ad-Dín elmenekülése után Dzsingisz még három hónapot töltött az Indus mellett. Sorban legyőzte az ellene támadó vezíreket, akik nem is olyan régen hűtlenül elhagyták sahjukat, s most maguk akartak trónra ülni. Egyesülésre képtelenül s egymásra vadul féltékenyen, sorban támadtak a dölyfös nomádra, hogy legyőzése által feltornásszák magukat a trónra. Próbálkozásaik azonban gyászosan végződtek; valamennyien elhullottak a mongol túlerővel szemben.

Fényes győzelmei után a nagykan elhatározta, hogy Indián keresztül hazatér fővárosába, Karakorumba. Útjának békés jellegét biztosítandó, követet küldött Delhibe Semsz ad-Dín Iltutmis szultánhoz, hogy biztosítsa békés szándékáról. Hogy a követ végül is milyen válasszal tért vissza, senki nem tudja, de az események szempontjából teljesen egyre megy, mivel Dzsingisz értesítést kapott, hogy Tibetben leesett a hó, s a hágók járhatatlanok. Így hát arra az elhatározásra jutott, hogy azon az úton megy vissza, amelyen elindult Turkesztán felé.

1222 őszén Dzsingisz átkelt az Amu-darján, és megérkezett Szamarkandba, ahol a telet töltötte. 1223 tavaszán hosszas vadászatok után, amelyek főleg élelemszerzésre szolgáltak, fiaival egyetemben nagy kurultajt rendezett a Szir-darja partján; itt halálra ítélték néhány uigur vezért, akik - közelebbről nem ismert módon - állítólag elárulták.

1223 tavaszán egy kínai utazó feljegyzései szerint Dzsingisz halálos veszedelembbe került. Egy vadászat alkalmával ugyanis lezuhant lováról, az űzött vaddisznók ellene fordultak, s csaknem megölték.

1224 nyarán az Irtis partján találjuk, ahol valószínűleg a telet is töltötte. A nyugati országokat, amelyeknek alávetését tervezte, végérvényesen nem igázta le; e feladatot részben fiára, Dzsocsira, részben pedig néhány hadvezérére hagyta.

A legjelentősebb nyugati hadjáratok egyike - amelyben maga Dzsingisz ugyan nem vett részt, de melyet ő kezdeményezett - az Azovi-tengertől délnyugatra eső területek elleni hadjárat volt. A támadás 1222-ben kezdődött, s a már ismert legtehetségesebb hadvezérek, Dzsebe és Szübötej vezették. A hadjáratban kb. 20 000 lovas vett részt, ez alkalommal azonban hiányoztak a rabok és a várostromok szakértői, akik a turkesztáni és iráni hadjáratok során nélkülözhetlenné tették magukat. A sereg gyors mozgású lovasokból állt; egészen más céllal törtek előre nyugatra, mint néhány évvel ezelőtt Hvárezm felé. A had viszonylag kis létszáma is azt az elméletet igazolja, hogy Dzsebe és Szübötej támadása nem hódító, hanem felderítő jellegű volt; elsődleges céljának azt tekintette, hogy új ismereteket szerezzen a délorosz területek

lakóinak erejéről. Ezért hiányoznak e hadjáratból a várostromok, a megerősített városok elleni támadások; a támadás éle elsősorban nem is az orosz lakosság, hanem a délorosz pusztákon nomadizáló kipszak törzsek - polovecek vagy kunok - ellen irányult. 1222 telén, miután már a Kaszpi-tenger nyugati partjain teleltek át, továbbhaladtak, s Gandzsa városáig nyomultak előre. Itt azonban, miután komoly ellenállásba ütköztek, továbbá mivel sem erejük, sem pedig kedvük nem volt hosszas ostromba bocsátkozni, megelégedtek azzal, hogy megsarcolták a várost, s továbbvonultak Grúzia felé. Kotman vidékén megütköztek az ellenük vonult grúz seregekkel, melyeket Iván Mhargrdzeli, a király fővezére vezetett, és súlyos vereséget mértek rá. A győzelem azonban a csatában nyert szegényes zsákmányon kívül nem járt lényeges előnyökkel. A hatalmas hegyek közé ékelődött erősségekkel, az égbe nyúló csúcsok között elbújt apró hegyi falvakkal csak nagy nehézségek árán s rengeteg idővesztéssel birkózhattak volna meg.

Dzsebe és Szübötej gyors tanácskozás után úgy döntött, kihasználatlanul hagyja a hegyi népek ellen aratott győzelmet, inkább visszavonul a hegyek között a sík terepre, s továbbnyomul a kipszak síkságon nyugat felé.

Nyugat felé haladva néhány kevésbé megerősített városon kívül, amelyek közül egyet-kettőt gyors ostrommal elfoglaltak, útjukban állt Derbend városa; ennek lerohanására azonban nagyon kevés volt a remény. Amikor a mongolok tudomást szereztek róla, hogy a Kaukázus nyúlványai között vezet a legrövidebb út a kipszak sztyeppre, úgy döntöttek, mindenképpen átkelnek a hegyeken. A Derbend vidékén fekvő átjárók közül a könnyen felfedezhetőket azonban a helyi lakosok megszállták, a rejtett átkelőhelyeket pedig a hegyi viszonyok között nehézkesen mozgó nomádok nem tudták felfedezni. Ezért Dzsebe és Szübötej úgy határozott, „nyelveket” fognak, s megtudják tőlük a rejtett átkelőhelyek titkát. Szerencsétlenségükre az elfogottak valamennyien olyanok voltak, akiknek fogalmuk sem volt az államtitokként kezelt átjárók elhelyezkedéséről. Ekkor Dzsebe úgy döntött, taktikát változtat, s maga veszi kezébe az ügyek intézését. A sereget Derbend előtt megállíttatta, maga pedig embereket küldött Ferburzához, a derbendi kerület sahjához, s követeket kért tőle, hogy a békéről tanácskozzanak. A megrémült sah készséggel tett eleget a kérésnek, s Dzsebe titkos reményének megfelelően olyan nemeseket küldött a tárgyalásra, akik, mivel az ország vezetői közé tartoztak, ismerték az átkelőhelyek titkát. A békéről tárgyalni akaró nemeseket kellemetlen meglepetés fogadta; Dzsebe és Szübötej megkötöztette őket, s egyet közülük a többiek szeme láttára kivégeztetett. A halálra rémült követek ekkor könyörögni kezdtek életükért, míg végre a vezérek „megszánták” őket, s felajánlották szabadságukat a derbendi átjárók titkáért. Az árulóvá vált nemesek útmutatásai nyomán aztán a mongol seregek átkeltek a derbendi hegyeken, s Észak-Kaukázusba értek, ahol az alánok és kunok felett aratott győzelmeik után nyugatra fordultak.

A vereség után a tönkrement kunok ugyancsak nyugat felé vándoroltak, illetve menekültek. Felkeresték nyugati testvéreiket, akik a Volga és a Dnyeper környékén nomadizáltak, hogy velük egyesülve megpróbáljanak ellenállni a mongoloknak. A győztesek pihenés nélkül üldözték a megvert ellenséget, s a Krímben rövid ostrom után bevették Szudak városát.

A kunok vagy más néven polovecek utoljára a Krímben kísérelték meg összegyűjteni erőiket. A legerősebb kán, Koncsak fia vezetése alatt összegyűlt seregek azonban, elsősorban a vezér gyávasága miatt, megfutottak, s meg sem álltak a Dnyeperig. Az előretörő mongol seregek ütközben az Azovi-tenger közelében megverték a különböző kun törzsek, jászok, keleti magyarok stb. seregeit, s elérték az orosz határt. Az üldözöttek közül sokan vagyonukkal és ingóságaikkal együtt kijevei területre menekültek. A menekülők által hozott friss hírek, amelyek a támadó mongolok kegyetlenségéről és vérszomjáról beszéltek, kétségbe ejtették s védekezésre kényszerítették a kijevei állam lakosságát. Misztyiszlav kijevei fejedelem vezeté-

sével a hercegek és nemesek tanácskozássra gyűltek össze Kijevben, hogy megtárgyalják a mongolok elleni küzdelem módjait és lehetőségeit. A sokféle bátor és gyáva vélemény közül a kijevi fejedelem képviselte a legbátrabbat és legokosabbat. Véleménye szerint mindenképpen szövetséget kell kötni a kunokkal, és segíteni kell nekik, hiszen ellenkező esetben maguk taszítják a kunokat a mongolok karjába, akkor aztán együttesen fognak az orosz föld ellen támadni. Segíteni kell tehát a kunoknak, velük együtt erős hadsereggel kell kivonulni az orosz területről, s az orosz állam határain kívül fogadni az ellenséget. A gyűlés végül is - amelyen többek között Misztyiszlav Romanovics kijevi, Misztyiszlav csernyigovi és Misztyiszlav halicsi fejedelem elnökölt, s amelyen részt vettek még a híresebbek közül Danyiil Romanovics volhiniai, Vszevolod Misztyiszlavics novgorodi fejedelem - elfogadta a kijevi fejedelem indítványát, elhatározta, hogy fegyveres segítséget nyújt a poloveceknek, s az orosz határok előtt szembeszáll a mongolokkal. A krónikák szerint a polovecek annyira megőrültek az orosz fejedelmek támogatásának, hogy egyik kánjuk, Batu, felvette a keresztény hitet.

A villámgyorsan felállított és felkészített orosz-kun seregek elindultak a mongolok ellen. A Dnyeper partján a Varég-sziget környékén táboroztak, amikor állítólag mongol követek keresték fel őket. A követek közölték az összegyűlt fejedelmekkel, hogy szándékaik békések, nem akarnak orosz föld ellen támadni, csupán elmenekült rabjaikért, a polovecekért jöttek, hogy visszahurcolják őket; amennyiben kérésüknek eleget tesznek, nincs szándékukban továbbfolytatni útjukat nyugat felé.

Ha a forrásoknak hinni lehet, az orosz fejedelmek - feltehetően a kunok követelésére - szerencsétlen lépésre szánták rá magukat: megölték a követeket.

A sereg vonulásának tizenhetedik napján, amikor a Dnyeper partján táboroztak, ismét csak mongol követek keresték fel a hadat a következő üzenettel: „Ti megöltétek követeinket, s csatázni akartok velünk! Hát akkor rajta! Mi nem forraltunk ellenetek rosszat, de most valamennyi nép közös istene ítélni fog felettünk!”

A fejedelmek nem ölték meg az újabb követeket, hanem vártak türelemmel, hogy a még utánuk késve érkező uralkodók csapatai is csatlakozhassanak a főerőhöz. A sereget Misztyiszlav Romanovics és Vlagyimir Rurikovics vezette, s zászlóik alá tömörítették Kijev, Szmolenszk, Kurszk stb. harcias lakosait. Az őket követő csapatok volhiniai és halicsi egységekből álltak, mellettük pedig egyre nagyobb számban jelentek meg a kunok, meglehetősen laza csatarendben. Ide-oda vágattak, egymás közötti állandó súrlódások közepette szervezték naponta újjá hadrendjüket. Az orosz fejedelmek növekvő aggodalommal figyelték egyelőre legalábbis hasznavehetetlennek látszó szövetségeseiket.

A sereg első győzelmét a halicsi Misztyiszlav aratta, aki harcosaival tönkrevverte a Dnyeper partján felbukkanó mongol előőrsöket. A győzelem után a hadak átkeltek a Dnyeperen, és kilencnapire keletre tartó menet után elérték a Kalka folyót.

1223. június 16-át írtak. A krónikák festői színekkel ecsetelik a szövetséges csapatok hősiességét, az ellenség sűrűjében óriásként verekedő Danyiil Romanovics volhiniai fejedelem vagy Oleg kurszki fejedelem hőstetteit, akik vérző sebükkel mit sem törődve forgatták fejük felett rémítő súlyú buzogányukat.

Az ütközet ott dőlt el a mongolok javára, ahol az orosz fejedelmek közül többen már előre sejtették a veszélyt. A mongolok ellentámadására ugyanis a fegyelmezetlen polovecek megfutamodtak, megfordultak, s menekülő tömegeik áttörték a mögöttük vonuló fegyelmezett orosz hadrendet. A polovecek félelmükben ellenséggé váltak az orosz katonákra, szét-szórták őket, majd gyors lovaikon eltűntek a távolban. A megzavarodott, szétzilált orosz seregekre ekkor rácsaptak a mongolok. A vereség még ekkor sem lett volna biztos, ha a szövetséges sereget nem osztották volna meg súlyos, belső ellentétek. A két legerősebb orosz

fejedelem, Misztyiszlav Kijevből és Misztyiszlav Csernyigovból mit sem sejtve táborozott viszonylag messze a Kalka folyótól, s fogalma sem volt róla, hogy több mérfölddel odébb elkeseredett küzdelem folyik szövetségesei és az ellenség között. A nagyravágyó halicsi fejedelem, a harmadik Misztyiszlav ugyanis megrészegülve első sikerétől, magának akarta megkaparintani a biztosra vett győzelmet, s nem értesítette a békésen táborozókat a csata kezdetéről. Elképzelhetjük azok meglepetését, amikor hirtelen feltűntek a tábor előtt a rémülten, egymással összekeveredve vágató kunok csoportjai, s rávetették magukat a táborra. A kijeviek hirtelen nem is tudták, hogy baráttal vagy ellenséggel van-e dolguk, s mikorra kinyílt a szemük, áruló szövetségeseik már kirabolták a tábort, és sokat megöltek közülük. A megzavarodott kijeviekre ekkor rárontottak a mongolok.

A Kalka menti csata az orosz seregek és szövetségeseik teljes vereségét hozta. A mongolok által rendezett vérfürdőből alig menekült meg a felvonultak tíz százaléka; csak a kijeviek 10 000 embert hagytak a csatatéren. A fejedelmek közül, aki életben maradt, elmenekült, egyedül Misztyiszlav Romanovics sáncolta el magát egy szekértáborban, s vette fel a harcot. Három napig támadták a mongol csapatok a kilátástalanul védekező kijevieket, a negyedik napon aztán meglepő javaslattal fordultak a szekértáborban rekedtekhez. Tekintettel arra, hogy miután a poloveceket megfutamították, s a Dzsingisz által rájuk bízott feladatot, a kunok földjének kikémlelését megoldották, nem óhajtottak feleslegesen időt vesztegetni értelmetlen háborúval, azonkívül a hosszú távollét és az állandó megfeszített vonulás következtében a csapatok harci szelleme is erősen csökkent, megelégedtek hát azzal, hogy váltságdíjat követeljenek a kijeviektől, s ennek fejében biztosították szabad elvonulásukat. Ez alkalommal azonban a mongolok szegték meg esküjüket; a kijevi nagyfejedelmet két vejével együtt elfogták, megölték, az elvonuló sereget pedig megtámadták, s egy szálig kiirtották.

A Kalka menti vereség két alapvető okra vezethető vissza: elsősorban a polovecek és az orosz csapatok közötti összhang hiányára, illetőleg a két harcmodor közti különbségre, másodsorban pedig az orosz seregek megosztottságára. Az orosz sereg felépítése a hagyományos hűbéri tagozódást követte; nem volt egységes főparancsnokság, a fejedelmek között nem voltak jók a kapcsolatok, mindegyik fejedelem saját csapatával, a saját maga által kidolgozott haditaktikát követte; ha akarta, akár el is hagyhatta a csatamezőt. Természetes, hogy az egységes taktikát alkalmazó, rendkívül fegyelmezett mongol seregekkel szemben ezek a hiányosságok döntőnek bizonyultak.

Dzsibe és Szübötej nem is időzött tovább orosz földön, hanem amilyen gyorsan csak tudott, kisebb ütközeteket és vereségeket nem számítva, még 1223-ban visszatért az ősi szállásterületre, miután rövid, vereséggel végződő kirándulást tettek a volgai bolgárok földjére.

Dzsingisz ezalatt alaposan kipihente seregével együtt a turkesztáni és afganisztáni hadjárat fáradalmait, s új harcokra készítette elő katonáit. Alighogy megtért nyugatról, máris új feladatok álltak előtte, immár keleten: az ismételten fel-fellázadó Szi-Hiát, azaz a tangut birodalmat kellett megfegyelmeznie.

1225 februárjában érkezett vissza Tola-parti szálláshelyére. Immár pihenten, mivel Turkesztánból a központi szállásterület felé vezető útjában hosszú időt töltött mulatozással vagy vadászattal, míg a birodalom hadügyeit kiemelkedő képességű vezéreire s távolról sem ilyen képességekkel rendelkező fiaira hagyta. 1225-ben azonban ismét fel kellett kerekednie a tangut birodalom ellen. A fiatal és tapasztalatlan De-vang, az új tangut uralkodó, aki a Kindingasztia felé fordult, s a Kin-állam és a tangutok szövetségét igyekezett létrehozni Dzsingisz ellen, újabb veszélyes lépésre szánta el magát: ígérete ellenére sem küldte el Dzsingisz Tola-parti táborába azokat a túszoikat, akiket a nagykan követelt az előkelők gyermekei közül, hogy ezáltal is féken tartsa a zabolátlan nemeseiket. De-vang követői útján elutasító választ küldött Dzsingisznak, s megtagadta fiának, Zsen hercegnek a kiszolgáltatását is. Amikor aztán egy

najman herceg Dzsingisz elől menekültében De-vang védelme alá helyezte magát, s a tangut uralkodó az ő kiadatását is megtagadta, Dzsingisz belátta, nem halogathatja tovább a dolgot; meg kell indítania a háborút Szi-Hia ellen.

1226 tavaszán felkerekedett a Tola partjáról, hogy személyesen vezesse a sereget, annál is inkább, mivel a tangut és kínai hadviselés legnagyobb szakértője, e területek főparancsnoka, Mukali, már néhány éve halott volt. Ő maga állt hát a sereg élére, s indult hadjáratba; nem sejtette, hogy ez lesz életében az utolsó.

A mohamedán történetírók szerint megisméltódott vele az a szerencsétlenség, amely már egyszer Turkesztánban majdnem végzetessé vált az öregember számára: levetette a lova. Valószínűleg belső zúzódásokat is szenvedett, mert szörnyű fájdalmai voltak, és belázasodott. Felesége, Jiszüj, akit magával vitt tangut földre, másnap reggel magához hívatta a nemeseket, s elmondatta nekik, hogy a nagykan lázasan, önkívületi állapotban töltötte az éjszakát, s valószínűleg nem tud sem részt venni a csatában, sem pedig irányítani a hadjáratot. Az összegyűlt vezérek két táborra szakadtak; egyik részük a hadjárat folytatása mellett tört lándzsát, úgy, hogy Dzsingiszt hazaküldik a Tola-parti szállásterületre, s kineveznek a tangut hadjárat élére egy új főparancsnokot, míg másik részük Tolun-cserbinek, a testőrség főparancsnokának vezetésével azt a véleményét hangoztatta, hogy a hadjáratot el kell halasztani. „A tangutoknak szilárd fallal épített házai és városai vannak, ezeket pedig nem tudják a hátukra venni és odébb szállítani. Itt maradnak ezek még jó sokáig! Forduljunk vissza gyorsan, nyerje csak vissza urunk egészségét, s akkor jöjjünk ide ismét vissza! Megtaláljuk majd e városokat, és leromboljuk őket!”

A nagykan azonban másképpen döntött. Meglepetésszerűen, nagy fájdalmai ellenére is megjelent a tanácskozáson, s kijelentette, hogy a hadjáratot folytatják, mivel a visszavonulást a tangutok a gyengeség jelének vennék. Ahhoz azonban hozzájárult, hogy még egy utolsó kísérletet tegyenek a hadjárat megindítása előtt a békés meghódoltatásra. Követeket küldött a tangut uralkodóhoz abban a reményben, hogy az árulóvá vált hűbéres, De-vang ismét elismeri a mongol fennhatóságot. A követek kemény hangú üzenetet vittek Dzsingisztől, aki szemrehányásokkal illette a tangutot a turkesztáni hadjárat előtt elkövetett szöszegése miatt. „Azt üzented, hogy a mongol sereg jobbszárnya lesz, ha arra kerülne a sor. Erre én röviddel üzeneted után hadjáratot indítottam a mohamedánok ellen, s kértelek, hogy küldj segédcsapatokat, légy a sereg jobbszárnya. Te erre nemhogy csapatokat nem küldtél, hanem még sértegetté is. Nem indulhattam akkor hadba ellened, de nem felejtettem el hetvenkedő beszédedet! Elindultam harcolni a mohamedánok ellen, az Örök Ég segítette utamat, uralmam alá hajtottam őket; most pedig elérkezett az idő, amikor eljöttem megtudakolni, hogy miképpen is értetted azokat a szavakat?”

A követek, amikor átadták a fenyegető üzenetet, látták, hogy De-vang megretten, s mentegődő szavakba kezd: „Nem én küldtem a fennhéjázó üzenetet...” - kezdte volna mondani, amikor seregének főparancsnoka és feltehetően a hatalom tényleges birtokosa, Asa-gambu ingerülten félbeszakította, s ellenséges hangon válaszolt a követeknek: „Én küldtem nektek az üzenetet olyan hangon, amilyet megérdemeltek. S ha azért jöttetek, mongolok, hogy szavaimat számon kérjétek tőlem, hát nosza, gyertek csak! Alasajban lakom, ott vannak jurtáim, és várnak benneteket tevéim is, drágaságokkal a hátukon! Ha aranyat és ezüstöt akartok, miért haboztok? Gyertek, és vegyétek el tőlem!”

A követek szó nélkül megfordultak, és visszatértek a nagykanhoz. Dzsingisz, aki lázas betegen feküdt, az üzenet hallatára kikelt ágyából, s ingerülten förmedt a körülötte állókra, akik még most is a visszafordulást sürgették: „Ebből aztán elég legyen! Hogy tehetném, hogy visszafordulok, amikor ezek nyíltan fittyet hánynak hatalmamnak, s nyíltan fellázadtak ellenem. Az Örök Égre esküszöm, hogy számon kérem rajtuk ellenséges szavaikat!”

Az ütközetre a Huang-hótól nyugatra került sor az említett Alasaj vidékén. A mongol csapatok döntő győzelmet arattak a tangutok felett. Asa-gambu, a nagy ellenfél, aki, úgy látszik, semmit sem tanult Dzselal ad-Dín sorsából, fogságba esett, s más harcosokkal együtt a csata után kivégezték. A tangutokat kirabolták, az előkelőket megölték, az egyszerű népet pedig a mongolok szétszórták maguk között.

A sereg ezután pusztítva vonult végig a mai Ordosz és Kanszu területén, sorban elfoglalva a városokat, s legyőzve az eléje kerülő kisebb-nagyobb tangut seregeket. Kínai források szerint Dzsingisz nem tanúsított kíméletet az elfoglalt ország lakosaival szemben, „...a tangutok elbújtak a földbe és a kövek alá, hogy elkerüljék a nyilakat és a lándzsákat, de még így is fehér volt a föld mindenütt az elesettek csontjaitól.”

1226-27 telét Ordoszban töltötte a mongol sereg, s itt értesült Dzsingisz, hogy a tangut uralkodó - Tő-zen - még 1226 nyarán, a mongol seregek közeledésének hírére megbetegedett és meghalt, utódjaként testvére, Hien foglalta el a trónt. Az ország akkor már katasztrofális helyzetben volt. Az újonnan megválasztott uralkodó, ahelyett hogy nevének tisztaságát felhasználta volna a békekötés érdekében, folytatta testvére mongolelleses vonalát, s csak az újabb mongol győzelmek, majd a tangut főváros körülzárása bírták rá politikája megváltoztatására.

Amikor a körülzárt fővárosban 1227 nyarán szörnyű éhínség tört ki, az uralkodó nem tehetett mást, mint hogy személyesen adta fel a várost, s mesés kincsekkel maga jelent meg Dzsingisz előtt, hogy visszaállítsa a régi vazallusi állapotokat. Ezzel azonban néhány hónappal elkészt.

A *Mongolok Titkos Történetének* krónikása így beszéli el az utolsó tangut uralkodó szomorú történetét: Hien, a tangut uralkodó 1227 nyarán megjelent Dzsingisz táborában, hogy megadja magát a nagykánnak. Amikor Dzsingisz táborába ért, átnyújtotta ajándékait, aranyos Buddha-szobrokat, arany- és ezüstedényeket, paripákat és tevéket, valamint kilenc fiút és kilenc lányt az előkelők gyermekei közül. Az új Burkan kánnak² ajándékai ellenére súlyos megaláztatást kellett végigszenvednie; Dzsingisz nem nyitogatott előtte kaput, hanem a zárt ajtón keresztül kellett megadási és meghódolási szándékát közölni a nagykánnal.

A zárt ajtó története régóta találgatásra ad alkalmat. A kutatók zöme úgy értelmezi a nagykán tettét, hogy ilyen módon is meg akarta alázni a tangutot, aki ellene és az Örökkévaló Kék Ég akarata ellen lázadni mert. Lehetséges azonban az is, hogy a fáradt és fájdalomtól gyötört Dzsingisz nem óhajtott elesetten mutatkozni legyőzött ellenfele előtt. Akárhogyan is legyen azonban a dolog, Hien meghódolása már nem okozott különösebb örömet a halálra készülő nagykánnak.

A *Titkos Történet* krónikása szerint Dzsingisz undort érzett a meghódolt tangut uralkodó szavai hallatán, s a „Meghódolt” nevet adta neki, majd megparancsolta Tolun-cserbinek, hogy saját kezűleg végezzen vele. Tolun a parancsnak engedelmeskedve a táboron kívülre kísérte Hient, kardjával leszúrta, majd levágta a fejét. Így pusztult el az utolsó tangut uralkodó a tangut birodalommal együtt, amely 1227-ben megszűnt létezni.

A győztes Dzsingisz sem sokkal élte túl azonban a tangut birodalom bukását. 1227, a disznó éve őszen megtért őseihez az Örökkévaló Kék Égbe.

² A tangut uralkodókat a mongol források „Burkan kán” néven emlegetik.

DZSINGISZ KÁN ÖRÖKSÉGE

Én pedig szomorkodom, látó szemem mintha nem látna, gondolkodó elmém mintha semmit sem értene, bánat borul reám. De az ember fia mind arra teremtetett, hogy meghaljon, mikor az Ég az időt kijelöli számára.

(Kül-tegin türk hadvezér feliratából, i. sz. VIII. század)

1227-ben, a disznó évében „eldőlt a korhadt fa, s teljes hosszában végigfeküdt a földön, összeomlott a régi oszlop a terhek súlya alatt” - ahogy *A Mongolok Titkos Történetének* krónikása Dzsingisz jövendő halálát látnoki módon még évekkel az esemény beköszönte előtt megénekelte. Halála ugyanolyan rejtélyes és ködös volt, mint élete, semmi biztosat nem hagytak ránk az elmúlt évszázadok krónikáiról vagy az utódok. Sírját nem jelzi felirattal gazdagított kőkolosszus, és arról sincs tudomásunk, hogy hol helyezték örök nyugalomra sokat átkozott testét, hazai földön nyugszik-e, valahol a Tola partján, vagy pedig a meghódított ellenség földjén temették el örök figyelmeztetésként. Temetéséről nem keltek szárnyra legendák, mint Attiláéről, észrevétlenül hagyta el a világot, úgy, ahogy megszületett. Az 1228-as kurultájon fiát, Ögödejt választották utódjául, azzal a céllal, hogy folytassa apja politikáját, tartsa meg a meghódított területeket, s ha lehet, még gyarapítsa is azokat - egyszóval lépjen Dzsingisz örökébe. De milyen is volt az az örökség, amit a nagykán utódaira hagyott?

Területét tekintve a mongol birodalom soha nem látott kiterjedést ért el, magába foglalta Észak-Kínát, Mandzsúriát és Korea egy részét, Afganisztán és Irán területét. A mongol birodalom nyugati határa valahol a Kaszpi-tengernél húzódott, míg északon a Bajkál-tó felett találjuk a határt. Ebben a kontinensnyi országban a mongol etnikum azonban csak igen kevésbé képviseltette magát, s becslések szerint nem is valószínű, hogy elérte az egymilliót (1-2%-át az összlakosságnak). Míg a mongol törzsek továbbra is megmaradtak lovas-nomádnak, addig az általuk legyőzött és leigázott területeken magas színvonalú földművelő kultúra élt, virágzott az ipar és a kereskedelem.

A hódító háborúk megindulásával a társadalmi átalakulás egyre nagyobb mértékben haladt előre. A hadizsákmányt nem egyenlő módon osztották fel, hanem különböző kritériumoknak megfelelően, meglehetősen bonyolult szempontok alapján, amelyek között a nemzetségi kapcsolatokon nyugvó különbségek nem mutathatók már ki. Előtérbe kerülnek a katonai és hűbéri különbségek, azaz az ezredesek zsákmányrésze jóval nagyobb, mint például a századosoké, akkor is, ha köztük kizárólag katonai kapcsolat áll fenn.

A további rablóhadjáratok, amelyek keretében már nemcsak egyszerű, könnyen elosztható javak kerülnek zsákmányként a hódítók kezébe, hanem országok és népek is, amikor a leigázottak már nem válnak a birodalom egyenrangú részeivé és polgáraivá - mint ahogy régebben a belháborúk következményeképpen még a kezdetben ellenséges és félig kiirtott nemzetségek vagy törzsek tagjaival történt -, tovább élezi ennek a mesterségesen kialakított katonai demokráciának a válságát, s fejlesztik a hűbéri viszonyokat. A leigázott népeket és országokat - mint területet és mint népességet - nem osztják fel a győztesek között a belháborúk során megszokott hierarchiának megfelelően, hanem kezdetben a nagykán megtartja őket magának, mint aki amúgy is az egész birodalom tulajdonosa, később aztán feldarabolja fiai között. Megszűnik a katonai rangok szerinti elosztás; a zsákmányból nem a magasabb

katonai rang kapja a többet, hanem a káni család tagja, függetlenül a hódításban betöltött szerepétől és a hadseregben viselt funkciójától. A kiosztott országot a kánfi tovább osztja nőkürjei, kíséretének tagjai között; őket nevezi ki helytartóknak az elfoglalt városokba, s az adókból is nagyobb a részesedésük, mint az alacsonyabb beosztásúaknak. Később aztán, a polgári közigazgatás bevezetésekor, a katonai szervezet rangjainak a jelentősége erősen lecsökken, s a katonai demokráciának mint döntő formának a megszűnésével együtt a hűbéri kapcsolatok kerülnek az első helyre.

A mongol társadalom történetének főbb vonásait a nagykan haláláig a következőkben összegezhethetjük: a Dzsingisz fellépése előtti időkben a mongol társadalom a nemzeti társadalmi forma felbomlásának állapotában volt, ez a forma azonban még nagyon sokáig igen erősen tartotta magát. Ha egy, a nemzeti társadalomtól leginkább eltávolodott mongol nyelvű népet vizsgálunk meg, például a najmanokat, arra a következtetésre jutunk, hogy az „ország” csak kívülről nézve egységes, de tulajdonképpen a nemzetségek és törzsek kusza hálójába szövi át. Igaz ugyan, hogy elméletileg az ország élén egy kán áll, ennek hatalma azonban erősen korlátozott, ugyanolyan módon, mint a királyoké a hűbéri anarchia idején.

Az anyagi javak egyenlőtlen elosztásának következményeképpen a nemzeti-törzsi szervezetben megjelennek a hűbériség csirái, melyeknek kifejlődése elsősorban az alapvető gazdasági okok mellett a belső háborúkkal függ össze. A háborúkban győztes nemzetségek uralmuk alá vetik a legyőzötteket, s ez mind anyagi, mind pedig emberi erő szempontjából megnöveli hatalmukat. Az állatállomány és az emberek száma közti ellentmondáson alapuló permanens válság megoldására irányuló törzsi háborúk korszakában erősödik meg a hűbériség.

Tekintettel azonban arra, hogy törzsi háborúkkal a válságot nem lehet megoldani - a szükség évről évre visszalátogat -, meg kell kísérelni, hogy valamilyen módon megnyugtató megoldást találjanak. A megoldás egyik gyakori módja a letelepedés, áttérés a földművelésre s ezzel együtt a hűbéri rend kifejlesztése, amely aztán hosszú évszázadokra uralkodóvá válik e népek történetében.

A letelepedésre alkalmas terület megszerzése azonban nem mindig jelent egyszerű feladatot. Belső-Ázsia pusztái még a modern kor technikai vívmányainak birtokában sem kecsegtetnek a földművelés számára kiváló lehetőségekkel, hát még a kor emberének, aki a földművelést alig-alig ismerte. A kor technikai színvonalán lehetetlen lett volna a földművelésre való áttérés a belső-ázsiai pusztákon, még akkor is, hogyha abban az időben a mongol népek megpróbálták volna ezt a lehetőséget is.

A válság másik lehetséges megoldásának a külső expanzió mutatkozott, azaz csupán más, letelepedett vagy állattenyésztő népek kifosztása révén volt csak lehetséges az élelmiszerbázis kiszélesítése s az emberanyag (elsősorban kézműves)-utánpótlás biztosítása. Ezeket az erős, részben letelepedett s a haditechnikát is magas színvonalon ismerő népeket a nemzeti-törzsi anarchikus társadalom erejével azonban lehetetlen lett volna kirabolni, éppen ezért a társadalom gyökeres átalakítására volt szükség. Ezt a szükségszerűséget ismerte fel Dzsingisz, s a módot is megtalálta rá, hogy felismerését a gyakorlatban alkalmazza.

A külső terjeszkedés útjában elsősorban maga a nemzeti-törzsi rendszer állt, hiszen még az expanzió céljának a megértetése s a némileg egységes fellépés szükségességének az elfogadása is szinte lehetetlen feladat elé állította volna azt, aki megkísérelte volna, hogy a széthúzó, egymással ellenséges viszonyban álló népeket egy cél érdekében tömörítse. A különböző nyelvű és kultúrájú, a nemzeti társadalom más-más fokán álló népekből csak egyetlen módon lehetett viszonylag egységes országot létrehozni; ha valamennyi nép és törzs feladja függetlenségét, s egy közös, irányító akaratnak rendeli alá magát. Erre azonban békés úton természetesen egyik egység sem volt hajlandó. Így a megoldást csak egyetlen módon lehetett elképzelni: a különböző egységeket legyőzve, eltekintve azok etnikai, nyelvi, kulturális szín-

vonalatól, különállásukat megszüntetve, egyesíteni őket egy közös birodalomban, amelyet már egészen más elvek kormányoznak, mint amelyek a nemzetségi társadalomban uralkodók voltak.

Dzsingisz kán, a felismert szükségszerűség birtokában elkezdte az első lépéseket; a mikro-egységek megszüntetését s a nem nemzetségi-törzsi alapokon nyugvó egységes birodalom létrehozását. A nagykan élettörténetéből világosan kiderül, hogy ez nem is volt valami egyszerű és veszélytelen feladat. Fanatizmust, személyes bátorságot és kiváló politikai érzéket kívánt Dzsingisztől, az Örökkévaló Kék Ég kegyeltjétől. Az Örök Ég nemcsak az utat mutatta meg a fiatal Temüdzsinnek, amelyen haladnia kell, hanem a szerencsét is biztosította számára, amely a végcél elérését lehetővé tette.

Az első feladat, mint mondtuk, a mikroegységek felszámolása volt, ezt Dzsingisz kiváló érzékel, érzelmesség nélkül oldotta meg; szövetségben mindenkivel mindenki ellen, elárulva a barátot és keblére ölelve az ellenséget, mindig úgy, ahogy a cél leginkább megkívánta. Semmi sem volt szent előtte ebben a küzdelemben: sem az emberi élet, sem vagyon, sem személyes érzelmek, egyformán feláldozta testvérét és felesége nászajándékát, ha a körülmények úgy kívánták. Szövetkezett a kínaiakkal, az ősi ellenséggel a másik ősi ellenség, a tatárok ellen, a kereitekkel a merkitek ellen, majd megverte a kereiteket, a najmanokat, volt szövetségeseit megölette, a legyőzötteket kirabolta. A hangsúly azonban ezekben az úgynevezett rablóhadjáratokban nem a rabláson van, az elsődleges cél nem az anyagi javak eltulajdonítása, hanem a különállás megszüntetése, a legyőzött egység beolvasztása a birodalomba. Aki ellenáll, és bosszúra esküszik, azzal nincs mit tenni, annak pusztulnia kell, aki pedig hajlandó csatlakozni, annak alkalmazkodnia kell az új feltételekhez; elsősorban fel kell adnia önállóságát. Dzsingisz már nem elégszik meg a legyőzött nemzetség vagy törzs megsarcolásával, hanem a törzset gyakorlatilag megszünteti, a nemzetségeket felosztja a mongolok között, a volt vezetőket és az ellenálló harcosokat pedig kivégezteti. Nem vazallus uralkodókat keres, hanem lelöki az uralkodókat, s maga ül a trónjukra, többé nem téve különbséget saját népe és a legyőzöttek között, akik valamennyien az új birodalom egymástól el nem különülő, egymáshoz ezer szállal kapcsolódó részeivé válnak; megszűnnek kereitek, najmanok, tatárok lenni, az uralkodó mongol birodalom katonáivá lesznek.

Hogy a belső háborúk során a legyőzött ellenséggel szemben kíméletlen, sőt sokszor embertelen magatartást tanúsított, annak az a magyarázata, hogy az adott viszonyok között a birodalom egyesítését szelídebb eszközökkel megoldani képtelenség lett volna, s ezt el sem várhatjuk senkitől a XIII. sz. első felében. Hallatlan szigorral és vaskövetkezetességgel lehetett csak a széthúzó, életét és különállását menteni akaró törzsek egységét megvalósítani. Ebben a küzdelemben az ajándékozás, a megvesztegetés, a kitüntetés, a mérgezés, a megfojtás és a lefejezés egyenrangú eszközökként szerepeltek.

Hogy Dzsingisz tudatosan törekedett a nemzetségi-törzsi különállás végleges felszámolására, azt mi sem bizonyítja jobban, mint politikája, amelyet a nemzetségekkel kapcsolatban folytatott. Elsősorban is a legyőzött nemzetségeket szétesztotta, s a csatlakozott nemzetségeket is csak igen ritkán hagyta meg különálló egységként. Természetesen időnként bizonyos kompromisszumokat kellett tennie, főleg önként csatlakozott nagyobb nemzetségek esetében, ha nem akarta elforgácsolni erejét a végtelennek tűnő belháborúban. A csatlakozás után azonban igen rövid idő alatt megszüntette a nemzetségi különállást, s mire a becsapottak felocsúdtak volna, már régen nem a nemzetségükhöz tartozó parancsnokoknak voltak alárendelve. Ez a törekvés magyarázza azt is, hogy Dzsingisz foggal-körömmel ragaszkodott a legyőzött törzs vagy törzsszövetség vezetőjének, sőt vezetőinek megöléséhez; sokszor még külföldön is üldöztette őket. Nem kegyetlenségből, nem is személyes hiúságán alapuló bosszúvágyból nem kegyelmezett a menekülőknél, hanem azért, mert tisztában volt vele,

hogy ameddig az elmenekült vezetők élnek, a leigázottak nem adják fel a visszatérésükbe vetett reményt s ezzel párhuzamosan széthúzó szándékaikat sem. A vezérek elpusztításának híre általában apatikus belenyugvást váltott ki a leigázottakból, felhagytak elszakadási kísérleteikkel is. Ezért kellett elpusztulnia Dzsamukának, Toorilnak, Gücsülüknek és a többieknek.

A mikroegységek legyőzése után Dzsingisz hozzálátott a legyőzöttek összegyűrásához, egységes birodalomra szervezéséhez. A nemzetségek és törzsek megszüntetése, a törzsi előkelők fizikai megsemmisítése után új, a nemzetségi társadalomtól elütő módon kellett átszerveznie a közigazgatást, amit tulajdonképpen a hadsereg végzett. A különböző lélekszámú törzsek és nagyobb nemzetségek helyébe olyan katonai egységeket kellett állítani, amelyek számban azonosak, katonáit nem - vagy csak ritkán - fűzik össze rokoni kapcsolatok, vezéreiket pedig csak saját kiváló tulajdonságaik, valamint a nagykan akarata állította az egység élére; számot adni a nagykannak és nem a nemzetség tagjainak kötelesek. Mint szempont nem jön többé számításba, hogy a nagyobb katonai egység élére állított parancsnok milyen nemzetségből való; lehet mongol, kereit, de lehet merkit és tatár is. Az évek és a birodalmi tudat kialakulása elmosta a régi törzsi emlékeket, csak a kiszemelt vezető kiválósága és a nagykan akarata volt a döntő a pozíció megszerzése szempontjából.

A katonai rendszer kialakítása, még inkább annak fenntartása azonban kemény, mondhatni vasfegyelmet követelt mind a birodalom szervezése, mind pedig a hódítások idején is. A nemzetségi-törzsi társadalom rendszere helyett, amely általában a szokásjogon, a vének tiszteletén és a sámánoktól vagy varázslóktól való félelmen alapult, s amely hosszú évszázadok alatt elfogadottá vált ugyan, de nem mindenkre nézve volt egyértelműen kötelező, olyan törvényeket kellett létrehozni, amelyek az új viszonyoknak megfelelően a társadalom minden tagja számára helyzetének megfelelő jogokat biztosítanak, s ami a fő, elfogadásuk mindenki számára egyformán kötelező.

A nemzetségi társadalom törvényei már amennyiben törvényeknek nevezhetjük ezeket az előbb említett, szokásjogon alapuló normákat - íratlanok, és a helyi viszonyoknak megfelelően változtatják formáikat. Az egyik nemzetségben a gyilkosságot halállal büntetik, a másikban száműzetéssel, a harmadikban pedig a gyilkos kártérítést tartozik fizetni a meggyilkolt nemzetségének. A szétrombolt nemzetségi formákkal együtt nem szűntek meg ezeknek az erkölcsi normáknak különböző értelmezései, s bár a katonai rendszer lényegében új emberi viszonylatokat hozott létre, az ősi szokásjog megmaradt. Dzsingisz tagadhatatlan érdeme, hogy felismerte a társadalom újjászervezésének új módszereit, és az erkölcsi normák közti antagonisztikus ellentmondást, s a régi normák szétzúzása után az új formákat új tartalommal töltötte meg.

Az új törvények létrehozása tisztán katonai síkon is kényszerítő szükségyszerűség volt. A nemzetségi társadalom hadviselését elsősorban a rokoni kapcsolatok vagy a törzsi összetartozás érzése határozta meg. A nemzetség vagy a törzs tagja képes volt mindent megtenni rokonaiért, s a rokoni kapcsolatoknak ez a mindent maga alá rendelő rendszere biztosította a nemzetségi-törzsi társadalom hadviselésének primitív egységét.

Az átmeneti időszakban azonban megváltozik a helyzet. Megszűnnek a nemzetségek, de legfőképpen a törzsek; ezek eltűnével gyengül a törzsi, nemzetségi tudat is, a rokoni kapcsolatok többé-kevésbé elvesztik jelentőségüket, s mivel a nemzeti tudat még nem alakult ki, a nagykan tiszteletén és a zsákmány sóvárgásán kívül nincs olyan erkölcsi indok, amelynek alá kellene rendelni az egyéni érdekeket. Dzsingisz világosan látta ezt a folyamatot, s a szétvert törzsi viszonyok idejétmúlt erkölcsi normái helyébe újakat állított, amelyekből kiküszöbölte a rokoni kapcsolatokat, s amelyek kizárólag a tekintély uralmának feltétlen elismerésén és félelmén alapultak. Ezt, a szétzúzott nemzetségi viszonyokon létrejött új, átmeneti

társadalmi formát s ennek a társadalmi formának új erkölcsi-jogi vetületét nevezzük, legalábbis mongol viszonylatban, katonai demokráciának.

A mongol katonai demokrácia elsősorban és kizárólagosan a szabadok demokráciája volt, bár a szolgák és rabszolgák sokkal kevésbé voltak kiszolgáltatottak, mint másutt.

A katonai demokrácia fogalma elsősorban azt jelentette, hogy - a szolgák kivételével - a katonai rendszerbe tömörült harcosok valamennyien jogilag egyenlők voltak, s egységes jogi normák szabályozták mozgásukat. A magasabb rendfokozatot értek természetesen nagyobb hatalommal rendelkeztek, ami elsősorban beosztásukból s nem gazdasági erejükből adódott, ugyanakkor beosztottaikhoz fűződő viszonyukat törvények szabályozták. Az ország egyesítésének s a katonai demokrácia kibontakoztatásának korában készült törvénykönyv tartalma teljesen nem ismeretes, csak utalásokból vagyunk kénytelenek legjellemzőbb tulajdonságait összeszedgetni. Anélkül, hogy sokat tudnánk a nemzetségi-törzsi társadalom szokásokon alapuló jogrendszeréről, mégis elmondhatjuk, hogy e társadalom erkölcsi kódexe íratlan formában a nemzetség vagy törzs érdekeit tükrözte igen egyszerű módon s általános erkölcsi elvek leszögezése nélkül, gyakorlati síkon mindent a saját nemzetség, a saját törzs szemszögéből nézett.

A katonai demokrácia törvényei ezeknél egyrészt sokkal általánosabbak, másrészt sokkal konkrétabbak. Az új törvénykönyv leszögez bizonyos általános erkölcsi normákat - elítéli pl. a lázadás minden formáját a parancsnokok ellen, elítéli az önbíráskodás elvét általában -, ugyanakkor rendkívül aprólékosan foglalkozik a konkrét problémák egész halmazával. Leszögezi, hogy nem szabad lopni az országon belül senkitől, függetlenül annak nemzetségétől, nem szabad hazudni, nem szabad a feljebbvalóra kezet emelni stb. A normák megsértői számára egységes büntetésrendszert dolgoz ki a törvény, a fegyelmezetlenségek konkrét, pl. meghatározott számú vesszőcsapásból álló büntetést vontak maguk után.

A militarizált állam és annak erkölcsi kódexe mellett Dzsingisz megteremt egy, a saját személyéhez kötött végrehajtó hatalmat is, azaz mai kifejezéssel élve, a hadsereg és a bíróság mellett megteremti a belbiztonsági alakulatokat, amelyek saját, személyes irányítása alatt állnak. Ezek a személyéhez kötött erők - a nappali és éjszakai testőrök, azaz a testőrgárda hivatottak az ország belső biztonságára figyelni, míg a katonai egységek csak külső expanzió esetén kerültek bevetésre.

A testőrgárda annyira a nagykan személyes irányítása alá tartozott, hogy sem a hadsereg legmagasabb rangú vezetői, sem a család nem avatkozhattak az ügyeibe, a testőrök nem fogadtak el utasításokat senkitől sem, csak parancsnokaik által magától a nagykántól. Mindig és minden esetben a nagykan mellett léptek fel, gondoljunk csak a sámán, Teb-tenggeri támadására, amikor is a testőrgárda tagjai mentették meg a nagykánt.

A testőrgárda Dzsingisz életének védelmezése és a káni család tagjainak oltalmazása mellett az ország legmagasabb ellenőrző testületének funkcióját is gyakorolta. A testőrség tagjainak felvételénél érvényesültek legerősebben a lassan kialakuló hűbéri viszonyok, mivel ide csak beosztottakkal együtt vétettek fel a jelentkezők. Modern kifejezéssel élve a belépőnek bizonyos kauciót kellett letennie emberanyagban, hogy a gárda tagjává válhasson. E kauciótól ritka esetben el lehetett ugyan tekinteni, de a gyakorlatban erre csak rendkívüli esetekben került sor, így lassan a testőrgárda arisztokratikus szervezetté alakult, amelynek soraiba csak bizonyos vagyoni minimummal rendelkezők kérhették felvételüket. A testőrgárda tagjai természetesen igen előnyös módon részesültek a hadizsákmányból a katonai és ebben az esetben a katonáival egybeeső hűbéri fokozatnak megfelelően, s egyre növekvő szerepük és súlyuk a többi harcos kárára - biztosan jogi vonalon is - a katonai demokrácia ideális szabályai elleni támadásként értékelhető.

Ez a testőrgárda vált a későbbiek során olyan funkciók végzőjévé is, amelyeket másutt az erre a célra kialakított szakemberek rétege végzett. Az ellenőrzéssel párhuzamosan ugyanis a gárdának kellett gondoskodnia az ország ügyeinek viteléről, az egyes országrészek között a kapcsolatok tartásáról; ők alkották a törvényeket és a jogszabályokat - a kancellária kialakulásáig a testőrgárda végezte a kancellária feladatait is.

Ez az állapot tulajdonképpen csak a nagy hódítások elkezdéséig állt fenn, mivel a hűbéri viszonyok előretörése és előtérbe kerülése a külföldi országok leigázása után következett be. Ha a mongol társadalom fejlődésének kezdeti szakaszait a Dzsingiszida világbirodalom kialakulásával párhuzamosan és kissé sematikusán próbáljuk ábrázolni, akkor azt mondhatjuk, hogy a mongol nemzeti társadalom bomlása és a katonai demokrácia kialakulása a törzsi háborúk befejeztével s a birodalom vagy, jobban mondva, az egységes ország kialakulásának idején következett be; természetesen már a hűbéri viszonyok csírától terhelten, hogy azután a külföldi hódításokkal együtt megszűnjön ez az átmeneti forma, s átadja helyét az úgynevezett nomád hűbériségnek.

Az egységes mongol állam megszervezése - most elsősorban nem katonai szempontokra gondolunk - ugyancsak Dzsingisz éleslátását bizonyítja, s ha nem is személy szerint ő volt a törvénykódex és ezen kívül az út- és postarendszer megalkotásának kitalálója, kétségtelen, hogy felismerte a közlekedés és a hírközlés kifejlesztésének nagy jelentőségét, s minden erővel támogatta a váltott lovakkal dolgozó postaállomások létrehozásának gondolatát. Mivel azonban ezeknek az új vívmányoknak a bevezetésére többnyire a külső expanzió után vagy azokkal egy időben került sor, kanyarodjunk vissza a külső hódításokhoz.

Tudjuk, hogy a hódításokra a nomád társadalom permanens válsága miatt volt szükség. Dzsingisz idején, miután a nemzeti-törzsi társadalmat szétzúzták, a katonai demokrácia bevezetésével az ország militarizálása révén olyan ütőképes állam jött létre, amely a hagyományos nomád haditechnika művészetté fokozott ismeretében már felvehette a harcot a letelepedett államok hadseregével. A mongol állam Kína és Turkesztán ellen fordult. A letelepedett népek ellen aratott győzelmek oka elsősorban nem a nomád haditechnika fejlettségének - habár ez sem elhanyagolható! - volt köszönhető, hanem éppen ellenkezőleg, a letelepedett, hűbéri államok gyengeségének. Akár Kínát, akár pedig Hvárezmet nézzük vagy később a kalkai csata kapcsán az orosz fejedelemségeket, e jól felfegyverzett, nagy emberanyaggal rendelkező hadseregeknek szükségszerűen el kellett bukniuk a mongol csapatokkal szemben, elsősorban azért, mivel az utóbbiakat a kialakított fegyelem és egységes vezetés vasláncai fűzték egybe, a feudális hadseregek egymással rivalizáló vezetői viszont néha nagyobb veszélyt láttak szövetségesükben vagy a másik hadvezérben, mint a mongol ellenfélben. Dzsingisz ad-Dínt cserbenhagyták vezérei az első ígéretes győzelmek után, a halicsi Misztiszlav pedig nem értesítette a kijevieket a Kalka melletti csata megkezdéséről. Az anarchiába süllyedt államok hadserege tehát ugyanolyan ütőképtelen volt, mint a nemzeti-törzsi társadalom hadserege, s a sorozatos győzelmek nem a katonai demokrácia hadszervezetének felsőbbbőségét hirdetik a feudális hadszervezet felett, hanem a fegyelmezett, egységesen vezetett hadseregét az anarchia seregével szemben.

A győzelmek másik alapvető oka az volt, hogy a hódításokkal párhuzamosan éppen a szigorú fegyelemnek és a nemzeti formák eltűnésének hatására kialakul a mongol birodalom, a mongol birodalmi érzés, amikor is a leigázott szibériai nomád népektől eltekintve, a földművelő államok már nem tatárokkal, merkitékekkel, mongolokkal, kereitekekkel vagy éppen najmanokkal találják szembe magukat, hanem Dzsingisz mongoljaival, akik megközelítőleg egy nyelvet beszélnek, egy társadalom azonos színvonalán állnak.

A hűbéri államok ilyen szempontból sem egységesek. Kínában a bukott Liao (kitaj)-dinasztia tisztviselői boldogan csatlakoznak a mongol hódítókhoz a Kin-dinasztia ellenében, s a sok-

nemzetiségű hvárezmi állam is gyakorta szolgáltatott árulókat. A hűbéri anarchiának is, bizonyos esetekben, az alapvető gazdasági okokon túlmenően nyelvi és más okai is voltak.

A győzelmekhez sokban hozzájárult a mongolok kiváló politikai érzéke is. Gondosan keresték az ellenfél egységének falában a repedéseket, hogy oda behatolva mint a vízcsepp, ha megfagy, szétfeszítsék az egész építményt. Jelentős politikai sakkhúzásnak számított az általuk gyakorolt nagyarányú vallási türelmesség, hiszen bár ellenségeiknek nem kegyelmeztek meg a mecsetekben sem, megkegyelmeztek mindenütt a papoknak, vallásuktól függetlenül; sőt egyes esetekben mint pl. a karakitajoknál, ahol az oda menekült Gücsülük betiltotta az iszlám gyakorlását, a mongol hódítók vallási felszabadítók köntösében hivalkodhattak. Ebben a nagyfokú vallási türelmességben a józan politikai érzéken kívül közrejátszott a mongol hitvilág is, amely lényegében véve nem tett különbséget vallások között, és mivel saját maga számára nem alkotott olyan tételeket, amelyek a többi vallástól elválasztották volna, minden más hitet a magáénak is érzett, más vallások papjait ugyanúgy tisztelte, mint a mongol sámánokat, hiszen a papok a közvetítők az istenek és az emberek világa között, függetlenül a papok öltözkédétől, nyelvétől és az isten elnevezésétől. A mongolok számára teljesen mindegy volt, hogy az istent az Örökkévaló Kék Égnek vagy pedig Allahnak hívják, ugyanannak a lénynek hitték különböző nevek alatt, s míg valamelyik nem keresztezte kifejezetten érdekeiket, úgy tisztelték és félték, mint a saját istenüket. A Kalka menti csata előtt a mongol követek röviden így foglalták össze filozófiájuk lényegét: „Harcolni akartatok, hát akkor jertek! Valamennyiünk közös istene dönt majd köztünk!” Az iszlám és a nesztoriánus kereszténység vallási türelmetlenségével szemben a mongol sámánizmus a megbékélést és a papok tiszteletét hirdette. Nem utolsósorban ez a mindent befogadás s ez a más vallásokkal szembeni erélytelenség és abszolút bizalom lett később a mongol vallás gyilkosa; ahogy később a mongol etnikum felolvadt a legyőzött, de számban óriási népek tengerében, a vallás is megadta magát, feloldódott a legyőzöttek kíméletlen, harcos vallásában, az iszlámban.

A mongol hódítók, miután legyőzték a kínai és a hvárezmi birodalmat, a hadizsákmány nagyszerűsége mellett olyan problémák özönével találták szemben magukat, amilyenekről az Orhon és a Szelenga partján még csak nem is álmodhattak. Nagy kultúrájú, nagy műveltségű, a hűbériség viszonyai között élő, ősi hagyományokra támaszkodó népek mérhetetlen tengerébe kerültek, s Dzsingisz zsenialitását bizonyítja, hogy ezek között az új feltételek között is fel tudták találni magukat.

A legelső és legnagyobb probléma a hódítók és a meghódítottak számában keresendő. Említettük, hogy optimális becslések szerint sem lehetett több a mongolok száma a XIII. század elején egymilliónál, a tényleges fegyverforgatóké pedig talán három-négyszázezerre volt tehető. Ezek a számok pedig eltörpülnek a meghódított birodalmak modern szemmel is hatalmas arányai mellett. Ha a korabeli forrásoknak hinni lehet, óriási számokkal van dolgunk, hiszen egyedül Herat ostrománál, illetőleg az azt követő megtorlás során egy-, másfél millió ember vesztette életét. Ezért a későbbi győztesek egyedül nem is mertek nekivágni sem a Kína, sem pedig a Hvárezm elleni hadjáratnak, hanem szövetségesül magukkal vitték a nemrégien meghódított, pontosabban vazallusi sorba taszított országok - kirgiz, ujjur, karakitaj - hadseregének jelentős részét, amely a viszonylag alacsony létszámot volt hivatott emelni. Előfordult persze, hogy a vazallusok megtagadták az engedelmességet, mint például a tangut Burkan kán, aki - a hvárezmi hadjárat céljaira kért fegyveres támogatást megtagadva - okot szolgáltatott Dzsingisznak a tangut birodalom megszüntetésére. Még a szövetségeseket magával hurcoló hadsereg is alacsony számot képviselt azonban a kínaiakkal vagy a hvárezmiekkal szemben, s ha ezek a népek egységesen léptek volna fel hódítóik ellen, alighanem keserű vereségek során kellett volna Dzsingisznak lemondania világuralmi terveiről.

A győzelmek után, melyek a felsorolt okok miatt következtek be, a mongolok számára az első feladat a meghódított területek megtartása volt. Tekintettel azonban csekély számukra, a vidéket figyelemre sem méltatták, kizárólag a nagyvárosokban hagytak hátra mongol helyőrséget a rend fenntartására, de ez a hátrahagyott helyőrség is többnyire csupán jelképes volt, hiszen néhány száz, a nomád pusztai haremodorhoz szokott lovas aligha tudott volna hosszabb ideig ellenállni a nagyvárosok házai közötti támadásnak. A ritkán előforduló lázadások, főleg a hódítások első éveiben, szalmaszálként fújták el a kisszámú mongol helyőrségeket, s állították vissza szinte órák alatt a mongolok által megdöntött sah uralmát. A helyőrségek hátrahagyása tulajdonképpen nem is volt más, mint figyelmeztető ujj a lakosság számára; hogy ha új uraik nincsenek is mindenütt jelen félelmetes hadseregükkel, mégis a nagykan minden pillanatban, minden lakoson rajta tartja a szemét, s adott időben mindent megtorol, mindenért fizetni kell. S amikor a lázadások folyamán erről a figyelmeztető ujjról többször nemcsak hogy megfeledkeztek, hanem el is törték azt, a nagykan keze előbb-utóbb lesújtott, s akkor jaj volt annak, aki semmibe vette a garnizon jelenlétét.

Dzsingisz éleslátását bizonyította, hogy a garnizonok nem avatkoztak a város életébe, csupán jelenlétükkel figyelmeztettek, míg a város polgári közigazgatásának az élére városparancsnokokat nevezett ki, s többnyire nem mongolokat, hanem mohamedánokat, azok közül, akik régtől fogva neki szolgáltak.

Már az otrari incidens kapcsán említettük, hogy a nagykan és általában a mongolok kellőképpen értékelték a kézműipart és a kereskedelmet, s minden eszközzel azon voltak, hogy a hódításokon kívül tisztességes úton is növeljék jövedelmüket. Dzsingisz számtalan üzenetben, melyeket Mohamedhez, a hvárezmi sahhoz intézett, foglalkozott az adás-vétel kérdésével, s szívesen vette, ha a hvárezmi, a buharai és szamarkandi kereskedők a mongol pusztákon keresztül bonyolítják le kereskedelmüket Kínával. Az ujugur, karluk stb. hódítások nagyszámú mohamedán kereskedőt és kézművest juttattak Dzsingisz uralma alá, akik ugyanolyan módon szolgálták új urukat, mint a régit. A hvárezmi kereskedők is olyan biztonságban érezhették magukat mongol földön, mint maguk a mongolok; többet tartózkodtak Kínában és Dzsingisz országában, mint saját hazájukban.

Miután a nagykan a fejlett országokat meghódította, újjá kellett szerveznie a megingott és felosztott közigazgatást. Legokosabbnak látta, hogy a harcon kívül semmihez sem értő mongol katonákat meghagyja a katonai pályán, s hozzá hű mohamedánokat nevez ki a közigazgatás élére, akik többé-kevésbé értettek is ahhoz a feladathoz, amivel megbízták őket, de mindenesetre sokkal jobban ismerték a helyi viszonyokat, mint a pusztá gyermekei. A mohamedánok kinevezése nemegyszer személyes bosszúval is kombinálta, hiszen például Szügnak városában annak a Hasszán-hadzsinnak a fiát nevezte ki helytartónak, akinek az apját mint követet a szügnaki lakosok ölték meg néhány nappal azelőtt. Képzeltük, hogy a szügnakiaknak okuk lett megbánni elhamarkodott cselekedetüket. Igyekezett kihasználni az egymást gyűlölő mohamedán csoportok ellentéteit is; azokat, akik hvárezmsah ellenfelei voltak, és neki meghódítottak, magas méltóságokkal tüntette ki. Lényegében ezt a politikát alkalmazta Kínában is, azzal a különbséggel, hogy ott még a Hvárezmben talált nyelvi, származási és más ellentéteknél is nagyobbakat talált a megbuktatott Liao- és a megbuktató Kin-dinasztia népei között. A kitajok egy emberként álltak a mongolok mellé. A frissen meghódított városok tényleges vezetői is köreikből kerültek ki, bár később úgy látszott, hogy kevésbé értenek a városok ügyeinek igazgatásához, mint a tapasztalt mohamedánok, hiszen a forrásokból tudomásunk van arról, hogy a nagykan a meghódított kínai városok élére Hvárezmből hozatott parancsnokokat, például Mahmud Jalavacsot.

A mongolok igazi, okos hódítóknak bizonyultak; nem próbálták meg saját mintájuk szerint átszervezni a közigazgatást, saját akaratukat ráerőltetni az évszázadok hosszú sora alatt

kifejlesztett kormányzási módszerekre; egyszerűen betelepedtek a városokba, s a közeli nagy létszámú hadsereg rémképével megadóztatták a lakosságot.

A mongol hódítás után rövid idővel a mongol etnikum végnapjait élte; a mongol harcosok fiai és lányai a meghódítottakból választottak maguknak élettársat, s néhány emberöltő elmúltával már csak az uralkodók nevei őrzik mongol eredetüket. A mongoloknak sikerült, ami nagyon kevés népnek a történelem folyamán, meghódoltatni az említett hatalmas területeket, de mivel semmi más nem fűzte össze a gazdaságilag különálló országokat, mint a hódítók nyilaitól való félelem, törvényszerű volt, hogy a birodalom ugyanúgy darabokra hulljon szét, mint ahogy darabokból is lett összerakva.

Dzsingisz életében azonban még nyomait sem találjuk a széthullásnak, ellenkezőleg, mindeközben ömlik a gazdag zsákmány a birodalom belseje, Karakorum és a hódítók jurtái felé. A vazallus országok és a meghódított területek városparancsnokai, közigazgatási vezetői, a kinevezett kánok küldik az évi adót a nagykának; aranyat, ezüstöt, selymet és lovakat. A jurták soha nem látott gazdagságot rejtenek, a birodalom számára beköszöntött az igazi aranykor. Vége az éhínségeknek, mivel a vazallus országok karámjai és magtárai ontják az élelmisszert. Lehet, hogy onnan, ahonnan elküldték, nagyobb szükség lenne rá, hiszen még a gazdag hvárezmi vidéken is éhínségek pusztítanak, de a nagykán székhelyének - a Tola-parti városnak - nem szabad szükséget látnia.

A jurták mellett lassan kőből és fából készült házak emelkednek, árulerakó helyek létesülnek, ahol elraktározzák az átmenő forgalmat lebonyolító karavánok áruit; megjelennek az első buddhista kolostorok és szerzetesek. A gazdagok házaiban írástudók körmölik a frissen szerzett javak leltárát, a katonai táborokban pedig számvevők számítják a fizetendő zsoldot, amit a katonák természetben kapnak a rablott zsákmányból.

A békés, munkás hétköznapi csendjében kivirágzik a kereskedelem mellett a kézműipar is. Emlékszünk rá, hogy a kegyetlen várostromok és városok lerochanása idején néha nem is kegyelmeztek másnak, csak a kézműveseknek. A mongol birodalomra tehát szép napok köszöntöttek, s virulónak, gazdagnak látta országát halála előtt a nagykán, Dzsingisz is, bár a mongol világbirodalom ezekben az években még nem érte el későbbi nagyságát, amelyet Dzsingisz halála után teljesítettek ki fiai és unokái. A nagykán halálának idején még a birodalomról is szinte csak idézőjelben szabad beszélni, hiszen Dzsingisz tulajdonképpen csak megszerezte a keleti és nyugati területeket; ezek megszervezése utódaira várt. Fiainak, unokáinak és dédunokáinak uralma alatt virágzó kultúra fejlődött ki Irán és Afganisztán területén, s alakult meg az Aranyhorda Dél-Oroszország földjén. Dzsingisz a nagy mongol birodalom kialakításának csak első fázisát végezte el, ő volt a kard, de a kardot letenni, s a birodalom megszervezését tökéletesen végrehajtani már nem volt ereje.

Mindazokat, amiket a nagykán életéről elmondottunk, vagy elmondani igyekeztünk, szorosan összefonódnak a mongol birodalom kialakulásának történetével, a nagykánról nem lehet beszélni anélkül, hogy ne beszéljünk a birodalomról is. És ha a birodalomról beszélünk, Dzsingisz személye ugyan elénk kerül, de mindig kissé elvont formában, s mint emberről alig tudunk meg róla valamit. A korabeli források sovány adatai nagyon keveset árulnak el: megemlíti furcsa, rőtes haját és világos szemét (ami szokatlan a mongolok között) s zseniális hadvezéri képességeit. A szakirodalomban könyvek és tanulmányok százai elemzik tevékenységének negatív és pozitív oldalait, elítélik a kultúrállamok ellen intézett barbár támadásait, s dicsérik államalapító tevékenységét. Mi a magunk részéről csak annyit fűznénk ezekhez, hogy lehet Dzsingisz személyét csodálni vagy szenvedélyesen gyűlölni, egyről azonban nem szabad megfeledkezni: a korrallal együtt kell vizsgálni, amelyben élt, s amely döntő módon meghatározta jellemét és erkölcsét. Azért volt olyan, amilyen volt, mert a nomád társadalom súlyos gazdasági problémái között olyannak kellett lennie, s mindenki olyan is lett volna, aki hasonló

feladatra vállalkozik. Rettegett és véres tetteivel - melyeket soha nem a személyes vérszomj, hanem a kegyetlen szükségszerűség diktált - végrehajtotta nehéz feladatát: Belső-Ázsia szét-szórt törzseiből kialakította a mongol államot, és jelentős szerepe volt a mongol birodalom létrejöttében. Elsősorban ebben rejlik Dzsingisz kán történelmi jelentősége.

Dzsingisz halálával lezárult a mongol történelem egyik nagy szakasza: a jelentős hódítások kora. Később csak kivételesen folytak nagyobb mongol hódítások: az Aranyhordát létrehozó nevezetes kán, Dzsingisz unokája, Batu idején, aki Dzsingisz halála után hozott létre hatalmas pusztai birodalmat a mai Dél-Oroszország kipsak-török törzseiből. E kivételtől eltekintve Dzsingisz halálakor a mongol birodalom majdnem elérte legnagyobb kiterjedését, a hódítások kora lényegében befejeződött. A nagykán halála után röviddel a hatalmas birodalom egymástól meglehetősen különálló részekre szakadt, melyeket még sokáig, legalábbis elvben, összetartott a Karakorumban, a mai Mongólia területén, a birodalom fővárosában székelő nagykán személye és névleges hatalma. Néhány évtizeddel Dzsingisz halála után azonban ez a központi hatalomtól való függés már névlegesnek is alig mondható. A birodalom egymástól különálló egységekre, országokra esett szét, melyek között a kapcsolatok egyre lazábbak lettek, s végül, miután a mongol etnikum nagy részben felolvadt a legyőzött népek tenge-rében, már semmi nem kötötte össze őket. A birodalom központja továbbra is Karakorum maradt, melynek romjai ma is megtalálhatók Ulánbátortól mintegy 600 kilométerre észak-nyugatra. Itt uralkodott a nagykán, aki hivatott volt ellenőrizni az egész birodalmat, s aki tulajdonképpen Dzsingisz első számú örökösének tarthatta magát. Mint már említettük, a Dzsingisz halálát követő kurultájon Ögödej, Dzsingisz harmadik fiát választották nagykánná. Ögödej személye sajátos módon kapcsolódik népünk történetéhez. A hagyomány szerint Batu kán, aki 1241-ben csapataival egészen a dalmát tengerpartig jutott, Ögödej halálának a hírére visszafordult seregével, hogy részt vehessen a kánválasztó kurultájon, Karakorumban. Lehetséges, hogy ha Ögödej néhány évvel tovább él, hazánk hosszú időre az Aranyhorda uralma alá került volna. Hiába volt azonban Batu minden sietsége és reménye, útközben kapta a hírt, hogy a sebtében összehívott kurultáj Ögödej fiára, a kiskorú Güjükre ruházta a nagy-káni hatalmat, Ögödej felesége, Töregene régenssége alatt. Güjük mindössze két évig uralko-dott, 1246-48-ig, majd halála után a nyolc évig uralkodó Möngke kánra szállt a hatalom. Möngke Dzsingisz unokája volt, de nem Ögödejnek, hanem Tolujnak (Dzsingisz negyedik fia) a gyermeke. Möngke halála után testvére, Kubiláj került a nagykáni trónra, aki a fővárost Pekingbe helyezte át; megtartván nagykáni tisztét, felvette a kínai császári címet is, s új, mongol dinasztiát alapított Kínában, a Jüant.

A Jüan-dinasztia megalapításával és a főváros áthelyezésével egy időben a központi terület jelentősége erősen lecsökkent, s a nemrég még zajos belső-ázsiai pusztákon lassan kihunytt az élet. A Jüan-dinasztia tagjai és a Kínában letelepedett mongolok fokozatosan elkínaiasodtak, elvesztették nyelvüket, pusztai kultúrájukat. A történelem jelentős szerepet tulajdonít Kubiláj-nak a belső-ázsiai útrendszer és postarendszer kiépítése terén. Mindenesetre Kubiláj átvette a sokkal fejlettebb kínai társadalom számos vívmányát (pénzforgalom, posta stb.), s alkalmazta a belső-ázsiai sajátos viszonyokra. A Jüan-dinasztia azonban mindvégig idegen anyag maradt Kína testében, 1368-ban felkelés űzte el az utolsó mongol eredetű kínai császárt, Togon Temürt; a Jüan-dinasztia megbukott, megszűnt a mongolok uralma Kínában.

Turkesztán meghódított területét Dzsingisz még életében fiának, Csagatájnak adományozta. Csagatáj 1242-ben meghalt, ezután fiai, majd unokái örökölték a hatalmat. A Csagatajida-ház uralma mintegy száz évig állt fenn. 1338 körül a mongol eredetű kánok hatalma megszűnt Turkesztánban, ez az állam is kisebb egységekre hullott szét.

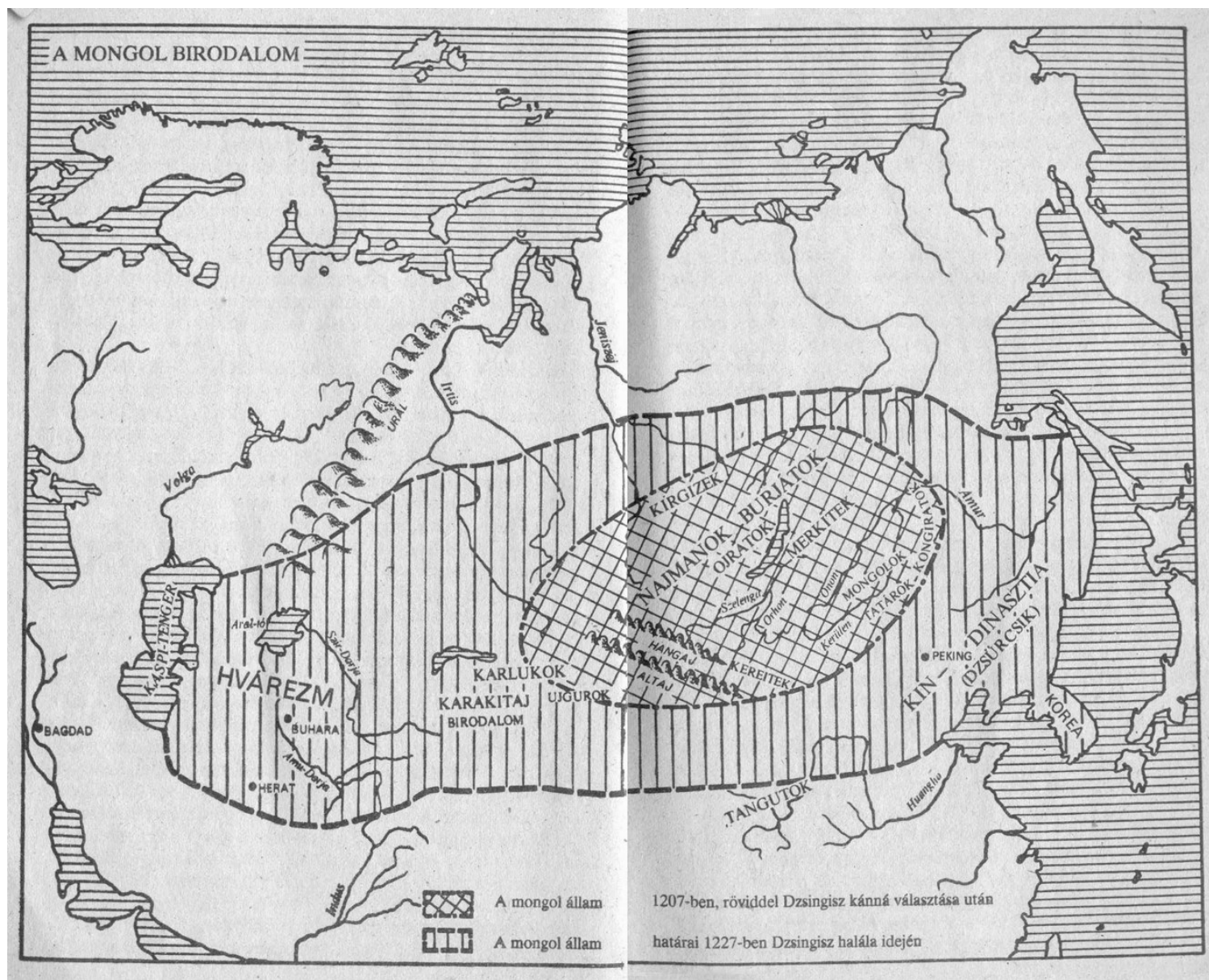
A központi terület, valamint Kína és Turkesztán mellett a birodalom negyedik önálló része, a mai Irán volt. Itt Möngke nagykánnak és Kubilájnak, a Jüan császárnak testvére, Dzsingisz

unokája, Hülegü alapított birodalmat, az ún. ilkánok birodalmát. Az ilkánok uralma alatt felvirágzott a kézművesség és a kereskedelem, s a néhai hódítókból alattvalóik iránt felelős uralkodók váltak. A legnevezetesebb ilkánok Argun, Abaga, Gazan és Öldzsejtü voltak. Élénk diplomáciai tevékenységet folytattak. A Vatikáni Titkos Levéltárban őrzik a római pápákhoz és Szép Fülöp francia királyhoz írott leveleiket. Az ilkánok birodalma a XIV. század közepe táján szűnt meg, hogy más dinasztiának adja át a helyét.

Végül a Dél-Oroszország területén fennállott Aranyhorda birodalmáról kell beszélnünk. Az Aranyhorda megalapítása Dzsocsi (Dzsingisz legidősebb fia) nevéhez fűződik, valójában azonban csak ennek fia, Batu kán alatt érte el a Horda igazi nagyságát. Az Aranyhorda területéről indult el az 1241-es tatárjárás is, hogy a már ismertetett okok következtében Batu sietős visszavonulásával érjen véget. Az Aranyhorda kánjai Batu halála után fél évszázaddal már tökéletesen eltörökösödtek, a török lakosság tömege került kisszámú mongol katonával együtt.

A XIV. század második harmadában a mongol világbirodalom nincs többé, s az egymással marakodó uralkodók és kánok még nem sejtik, hogy hamarosan méltó utóda támad a legendás mongol kánnak, utód, aki maga is a Csagatajida-ház, azaz Dzsingisz leszármazottjának tartja magát: Timur vagy másképpen Tamerlán (1370-1405). Ebben az időben azonban már szinte lehetetlen nyomon követni a Dzsingiszidák családfáját, így Timur Dzsingisztől levezetett származása is erősen kétséges.

A hódítások - noha az expanzió, történeti szükségszerűsége kétségtelen - akadályozták Ázsia társadalmi és gazdasági fejlődését, s a meghódított területeken hosszú időre visszavetették a gazdasági fejlődést. A birodalom bukása után Belső-Ázsia mongoljai visszahullottak a jelentéktelenség homályába.

HADJÁRAT TURKESZTÁN (HVÁREZM) ELLEN
1219-1223

